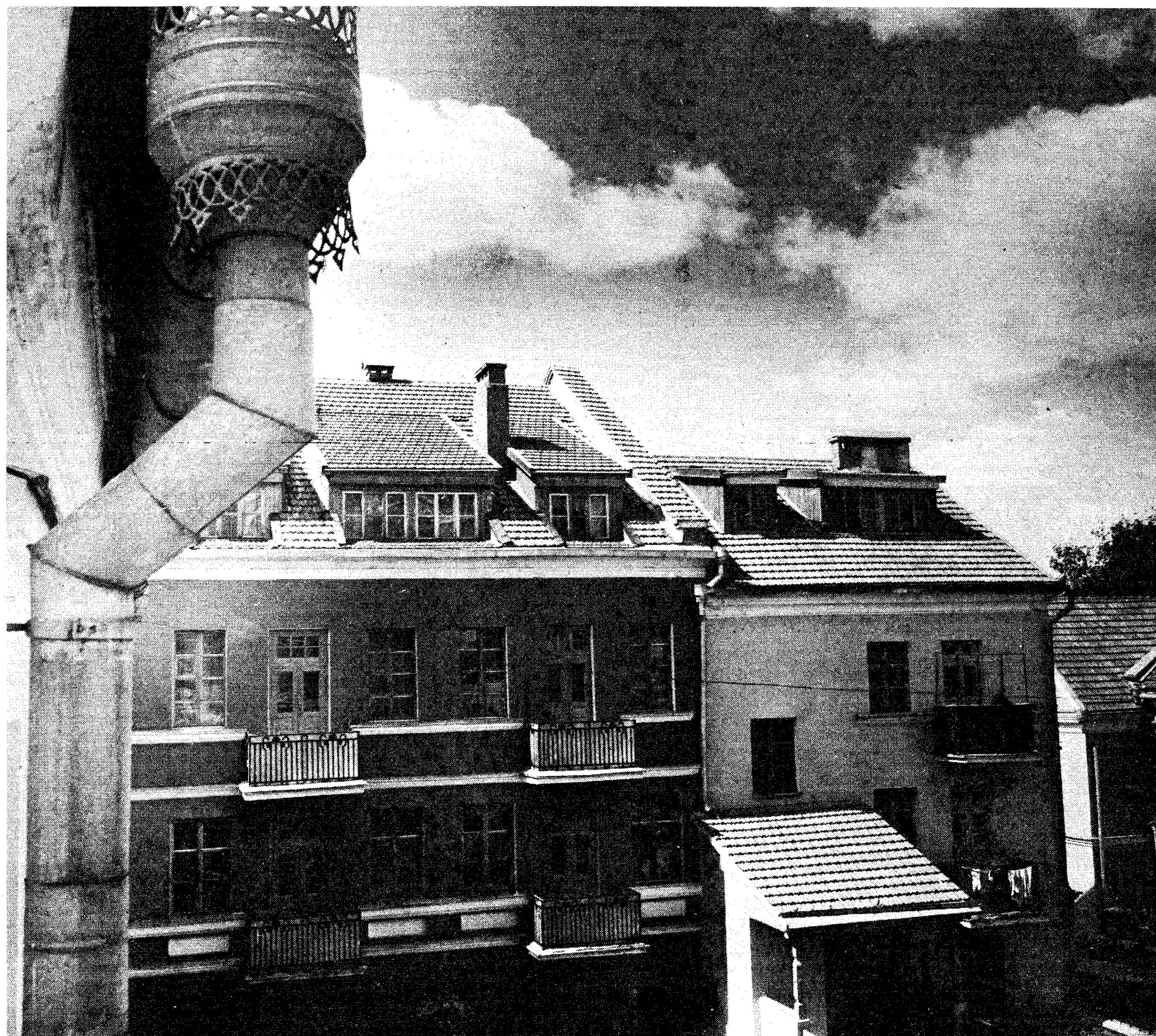
—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
24
СТУДЗЕНЯ
1992 г.
№ 4 (3622)
ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.
КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

Гэта не заграніца. Гэта — Траецкае прадмесце Мінска.

Фота Аляксея МАЦЮША.

ЧЫТАЙЦЕ Ў НУМАРЫ

ЦІ ПАСПЕЕМ ВЫЖЫЦЬ?

Уладзімір СТАРЧАНКА: «Цяпер мы маем справу з выхаваным за дзвесце год нацыянальным нігілізмам большай часткі насельніцтва рэспублікі. Вялікая колькасць беларусаў у падсвядомасці атаясамлівае сябе з расейцамі і таму пазбаўлена магчымасці бачыць свае ўласныя нацыянальныя інтарэсы».

СТАРОНКА 4

БРЭЙК-ДАЎН па-беларуску?

Спартак ПОЛЬСКІ: «Нацыянальны характар — гэта не выдумка, а рэальнасць, з якой трэба лічыцца, але якой нялёгка даць дакладнае вызначэнне».

СТАРОНКІ 5, 12

НА ВЫСОКІМ АЛТАРЫ

Алег ЛОЙКА: «Сучаснасць у паэзіі — гэта не толькі паэзія сучасная, паэзія надзённасці. Сёння сучасныя і Максім Багдановіч, і Уладзімір Караткевіч, і Яўгенія Янішчыц, як і Уладзімір Жылка, як і Алесь Салавей... Бо сучаснае сёння ў паэзіі—гэта найперш створанае на ўзроўні XX стагоддзя».

СТАРОНКІ 6—7

УБАЧЫЎШЫ І ПАЧУЎШЫ...

Заір АЗГУР: «Мы імкнёмся адлюстраваць хараство і гармонію прыроды. Чэрпаем у ёй формы і колер. Мастак узнаўляе тое, што бачыць, што чуе...»

СТАРОНКІ 10—11

Кола Дзён

15 СТУДЗЕНЯ Пад заслону сесіі дэпутаты беларускага парламента паспрабавалі навесці парадак і дысцыпліну ў сваіх радах. Разглядалася, у прыватнасці, пытанне аб адказнасці «злосных прагульшчыкаў». Але большасць дэпутатаў праявіла незвычайную, так бы мовіць, памяркоўнасць да саміх сябе і прапанова павісла ў паветры. Лаяльна паставіўся Вярхоўны Савет і да кадравых зменаў ва ўрадзе. Былі зацверджаны, у прыватнасці, міністр энергетыкі — В. Герасімаў, гандлю —В. Байдак, інфармацыі — А. Бутэвіч. Новым кіраўніком мытнай службы стаў генерал КДБ Г. Шкурдзь.

І яшчэ адно цікавае прызначэнне. Камітэт па геадэзіі пры Саўміне Рэспублікі Беларусь узначаліў загадам прэм'ера былы Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, былы народны дэпутат СССР Г. Таразевіч.

16 СТУДЗЕНЯ У заключны дзень нечарговай сесіі страсці зноў закіпелі вакол вайсковага пытання. Нечакана (праз некалькі месяцаў пасля фармальнага абвяшчэння незалежнасці Беларусі) высветлілася, што Рэспубліка не мае сваёй канцэпцыі бяспекі, і таму парламент не можа адназначна вызначыцца ў гэтым пытанні...

Тым часам, у Маскву, па ініцыятыве Б. Ельцына, на рабочую сустрэчу прыбылі кіраўнікі Незалежных Дзяржаў. Сямёра з іх дамовіліся стварыць «агульную абаронную прастору» і адзіныя Узброеныя Сілы. Беларусь у лік сямі не ўвайшла, але пагадзілася з тэкстам прысягі для вайскоўцаў, якія праходзяць службу ў сілах агульнага прызначэння Садружнасці (яны будуць прысягаць на вернасць народу той дзяржавы, грамадзянамі якой з'яўляюцца).

Па прапанове Старшыні ВС Беларусі С. Шушкевіча каардынатарам рабочай групы па падрыхтоўцы нарад саветаў кіраўнікоў дзяржаў і кіраўнікоў урадаў краін Садружнасці прызначаны народны дэпутат Беларусі І. Каратчэня — дарэчы, адзін з сустаршынь наваствоpанай Партыі камуністаў Беларусі. (Магчыма, нам прадэманстравалі новы спосаб «выціскання» былой наменклатуры з арэны ўнутрыпарламенцкай барацьбы?)

17 СТУДЗЕНЯ Старшыня ВС Беларусі праігнараваў усеармейскі афіцэрскі сход у Крамлі (які спачатку называўся досыць нявінна—нарадай). С. Шушкевіч аддаў перавагу сустрэчам з фермерамі на Магілёўшчыне. Не ўшанавалі сваёй прысутнасцю «высокі сход» і прэзідэнты іншых незалежных дзяржаў (за выключэннем Ельцына і Назарбаева), што прывяло афіцэрскі корпус у стан яшчэ большай агрэсіўнасці. Стварыўшы каардынацыйны савет Усеармейскага афіцэрскага сходу, военачальнікі фактычна заявілі аб сваіх прэтэнзіях на асобую палітычную ролю. (Хоць маршал Я. Шапашнікаў і падкрэсліваў, што Узброеныя Сілы не збіраюцца нікога «скідваць з трона»).

18 СТУДЗЕНЯ Прыхільніка адзіных Узброеных Сіл Прэзідэнта Н. Назарбаева чакаў, між тым, непрыемны сюрпрыз. Як стала вядома амерыканскім журналістам, напрыканцы снежня з тэрыторыі суверэннага Казахстана быў зроблены эксперыментальны запуск мадэрнізаванай балістычнай ракеты, якая здольна несці 6 ядзерных боегаловак.

Кіраўніцтва Казахстана нічога і ведаць не ведала. Гэта да пытання аб сумесным кантролі над ядзернай зброяй у СНД.

19 СТУДЗЕНЯ У дзень Багаяўлення Масква паднесла яшчэ адзін «сюрпрыз» суседзям па Садружнасці. Без узгаднення з кіраўніцтвам іншых дзяржаў Расія на сваёй тэрыторыі перавяла стрэлкі на гадзіну ўперад. У выніку — у прыватнасці, на Беларусі і Украіне — парушыўся графік транспартнага руху. Украіна заявіла рашучы пратэст. Беларусь, як заўсёды, сціпла прамаўчала.

Ніякія затрымкі з транспартам і недахоп паліва для яго не маглі, зразумела, перашкодзіць візіту прэм'ер-міністра Беларусі ў братні Кітай. Дарэчы, КНР прызнала незалежнасць Рэспублікі Беларусь.

20 СТУДЗЕНЯ Пачатак тыдня пасля калядаў быў на Беларусі досыць спакойны, нягледзячы на павышэнне цэн на хлеб і малочныя прадукты.

Аднак не абышлося без інцыдэнтаў. У Мінску некалькі дзесяткаў жанчын, якія не маглі купіць сок для дзяцей у адным з магазінаў (гандляры спасылаліся на адсутнасць сертыфікатаў якасці на прадукцыю з Адэсы), перакрылі рух на Партызанскім праспекце...

21 СТУДЗЕНЯ Шмат цікаўных чакала ў Маскве і Санкт-Пецярбурзе пахавання цела Леніна. Аднак сенсацыйнае паведамленне пра гэта, што прайшло ў эфір напярэдадні, аказалася выдумкай. Правадыр пралетарскай рэвалюцыі па-ранейшаму спачывае ў Маўзалеі.

Быць Беларускаму Дому?

У суботу ў Беларускай акадэміі мастацтваў адбыўся пленум Цэнтральнай Рады Беларускай Сацыял - дэмакратычнай Грамады, на які былі запрошаны кіраўнікі мясцовых філій, а таксама шматлікія госці: прадстаўнікі іншых партый, рухаў і арганізацый Беларусі, народныя дэпутаты Беларусі, міністр замежных спраў Рэспублікі Пётр Краўчанка.

На разгляд пленума было вынесена, па сутнасці, адно пытанне: адносіны БСДГ да ініцыятывы Беларускага народнага фронту аб правядзенні рэферэндуму па выбарах новага складу Вярхоўнага Савета.

Даклад зрабіў старшыня Цэнтральнай Рады БСДГ Міхась Ткачоў. І сімвалічна, што прамоўца спыніўся не толькі на сітуацыі ў рэспубліцы і неабходнасці змен у парламенце і кабінеце міністраў, але і выступіў з цікавай і, трэба думаць, перспектыўнай прапановай.

Яна, зрэшты, не была нечаканай. Яна лагічна выцякала з тых умоў, у якіх мае адбыцца барацьба за вышэйзначаны рэферэндум. Спадар Ткачоў абгрунтаваў яе з'яўленне. Ён падкрэсліў, што рэформы праводзіць трэба, і гэтыя рэформы пройдуць у маладой незалежнай краіне, якая сама па сабе — наш найвялікшы скарб, які трэба пільна і ўважліва берагаць. Роспуск сёння існуючых структур, сказаў далей Міхась Аляксандравіч, — гэта толькі паўсправы, калі не будзе своечасова прыняты новы закон аб выбарах. У адваротным выпадку каго ж мы абяром у новы Вярхоўны Савет?! Дэмакратычным сілам Беларусі трэба дамагацца каардынацыі сваіх дзеянняў на сучасным этапе, больш цеснага супрацоўніцтва з прафсаюзным рухам. Адсюль лагічная неабходнасць аб'яднання дэмакратычных сілаў у грамадска-палітычны блок, якому БСДГ прапанавала прыгожую і сімвалічную назву —«Новая Беларусь». У блок павінны ўвайсці ўсе дэмсілы сённяшняй Беларусі, якія могуць пагадніцца на чатырох галоўных прынцыпах: незалежнасць дзяржавы, дасягненне сапраўднай рыначнай эканомікі, забеспячэнне сацыяльнай абароненасці насельніцтва, вырашэнне праблем чарнобыльскага выбуху.

«Настае час грамадскага паядкання, грамадскай згоды. «Новая Беларусь» будзе аб'ядноўваць усіх, хто выступае за дэмакратыю і незалежнасць», — падкрэсліў на заканчэнне лідэр БСДГ.

А потым адбылася зацікаўленая гаворка. Аб узроўні спрэчак можна меркаваць па імёнах людзей, што прынялі ў іх удзел: народныя дэпутаты рэспублікі Алег Трусаў і Дзмітрый Булахаў, Анатоль Вярцінскі і Яўген Цумараў, Мікалай Крыжаноўскі і Віталь Малашка, акадэмік Акадэміі навук Беларусі Радзім Гарэцкі, доктар эканамічных навук Уладзімір Кулажанка, намеснік старшыні Мінгарсавета Анатоль Гурыновіч, міністр замежных спраў Пётр Краўчанка і многія, многія іншыя.

Не ўсе адназначна паставіліся да правядзення рэферэндуму, было даведзена нямала слушных думак супраць гэтай палітычнай акцыі, але ў выніку было ўсё ж прынята рашэнне: БСДГ удзельнічае ў акцыі па правядзенні датэрміновых выбараў у Вярхоўны Савет.

Куды большае, як казалі раней, адная алоссе было выказана па другой частцы парадку дня — стварэнне «Новай Беларусі».

Ці стане дзейсным новы дэмблок — пакажа час. А сёння вялікае ўражанне пакінула жаданне дэмакратычных сіл дзейнічаць разам, каб, як сказаў той жа спадар Ткачоў, пабудаваць на колішнім праходным калідоры, дзе мы з вамі жывём, сапраўдны Беларускі Дом.

НАШ КАР.

ХОЛАДНА...

Парадокс: з пляца Незалежнасці па-ранейшаму трапляеш на станцыю мінскага метрапалітэна... «плошча Леніна». Мусіць, невыпадкова камуністы і іншыя цяперашнія «нефармалы» праводзяць апошнім часам свае акцыі каля ўвахода на гэту станцыю. Побач — будынак Міністэрства замежных спраў. Салідна. Хутка, праўда, міністэрства перабярэцца ў апартаменты былога гаркома КПБ.

У мінулую суботу некалькі маладых і не вельмі маладых людзей разгарнулі тут свае плакаты. На адным, пад словамі «Вставай, страна огромная!», — перапік палкаводцаў ад Аляксандра Неўскага да Георгія Жукава. Падтэкст празрысты: хто ўратуе «святую Русь» на гэты раз? На другім плакаце падказка: «Девиз военных — жизнь Родине, честь никому!»

Тэму плакатаў яўна падказаў усеармейскі сход афіцэраў у Маскве. Цікава, што акурат у тыя ж дні там праходзіў чарговы з'езд Славянскага сабора. (Летась ён збіраўся ў Мінску.) А ўлёткі, якія напярэдадні распаўсюджваліся па беларускай сталіцы і заклікалі збірацца каля метро, былі падпісаны: «Славянский Собор — Белая Русь».

Аўтары ўлёткаў патрабуюць «положить конец предательской антиславянской политике Горбачева-Ельцина - Шушкевича в Прибалтике, вернуть Виленский и Двинский края Беларуси». Відаць, дзеля таго, каб падкрэсліць дыстанцыю паміж «Белой Русью» і Рэспублікай Беларусь, пікетчыкі трымалі флаг БССР.

Яны спрабавалі збіраць подпісы пад патрабаваннем вызваліць «незаконна арыштаваных» супрацоўнікаў віленскага і рыжскага АМАП, «прекратить преследования членов литовского движения «Единство».

Прахожыя запыняліся рэдка. Падпісвалі — адзінкі.

«Славяне» горбіліся ад холаду, патупвалі нагой аб нагу, але ўпарта трымаліся.

Твары некаторых з іх падаліся мне знаёмымі... А калі ўбачыў стосы брашур з праграмай Ліберальна - дэмакратычнай партыі СССР, успомніў — гэта ж яны гандлявалі брашурамі ў час нядаўняга візіту лідэра ЛДП у Мінск! Атрымліваецца, Жырыноўскі паехаў, а «дух» яго застаўся? Толькі праграму ліберал - дэмакратаў, па маіх назіраннях, гэтым разам ніхто не хацеў браць — нават задарма.

Усё гэта можа падацца нейкім недарэчным фарсам, або гульнёй перарослых пашавзлўкаў. Але я ўспамінаю, як на сустрэчы (калі гэта можна так назваць) мінчукоў з Жырыноўскім крычаў афіцэр у натоўпе: «Да здравствует единая и неделимая Россия!» Супастаўляючы гэты «крык душы» з выступленнямі некаторых генералаў і палкоўнікаў на афіцэрскім сходзе ў Маскве пачынаеш думаць, што духоўны і інтэлектуальны ўзровень савецкай вайсковай «эліты», на жаль, не нашмат перавышае ўзровень тых пікетчыкаў з бэсэсэраўскім сцягам.

Холадна, панове, холадна...

Віталь ТАРАС.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

Кіравалася ўсё жыццё

У № 50 «ЛіМа» за мінулы год я прачытала артыкул паважанага спадара Лецкі «Беларус — акадэмік астранаўтыкі» і прыйшла да высновы, што гаворка ідзе пра дырэктара Маладзечанскай гандлёвай школы, якая існавала ў 1942—1944 гадах. Так, гэта Барыс Уладзіміравіч Кіт, гэта яго пранiклівыя вочы. Тады ён быў ва ўзросце Хрыста, выключна прыгожы і вельмі інтэлігентны чалавек.

Я з вамі абсалютна згодна, што ён адкрыў гэтую школу, каб не пакінуць нас, беларускіх дзяцей, у паняверцы, каб не пазбавіць нас інтэлектуальнага развіцця, каб захаваць нашу душу ад разбурэння і развіць духоўнасць.

У школе поўнасцю адсутнічала ўсялякая палітызацыя. Ніякіх усхваленняў Гітлера і яго арміі, нам нічога нават не гаварылі аб нямецкім народзе і яго культуры, ні адзін немец не пераступаў парога школы і мы не ведалі, што наш дырэктар валодае нямецкай моваю.

Не было ў нас ніякай крытыкі Сталіна і бальшавізму, а ў душы кожны з нас разумеў, што немцы павінны быць выгнаны з нашай зямлі.

А вось беларуская літаратура... Ні ў польскіх, ні ў савецкіх школах мы нічога падобнага не чулі. Мы даведаліся пра Кірылу Тураўскага, Францішка Скарыну, Сімяона Полацкага, Льва Сапегу, пра Вялікае княства Літоўскае, пра Буднага, Цяпінскага, Кастуся Каліноўскага, пра беларускую літаратуру канца XIX і пачатку XX стагоддзя.

Мы спявалі «Пагоню», «Люблю наш край», «Мы выйдзем шчыльнымі радамі» і іншыя. песні. І літаратура, і песні садзейнічалі развіццю нацыянальнай свядомасці і духоўнаму адраджэнню, а веданне матэматыкі, фізікі, гандлёвай справы развівала наш інтэлект.

Ды вось савецкай уладзе прыйшлося гэта не даспадобы.

Барыс Уладзіміравіч пакінуў нашу краіну, але гэта вельмі таленавіты чалавек. Ён ніколі перад намі не выступаў з якімі-небудзь заклікамі ці маралізатарствам. Але адзін выпадак я запомніла назаўсёды. Я шукала геаграфічную карту і адчыніла дзверы кабінета дырэктара, будучы ўпэўненай, што яго там няма. Але тут жа сустрэлася позіркам з яго вачыма (ён сядзеў за сталом і штосьці пісаў). Божа мой, што гэта былі за вочы! Нейкая прыгожая бездань, поўная балючай патаемнасці, нейкая сіла глыбіні, якая быццам паралізуе чалавека. Я разгубілася, прамямліла нешта няўцямнае. Вочы дырэктара зрабіліся строгімі і ён сказаў:

— У кабінет трэба заходзіць ветліва, з годнасцю вітаючыся і ясна выказваючы свае думкі.

Гэтай парадай я кіравалася потым усё жыццё.

Добра было б, каб спадар Кіт меў здароўе і сілу прыехаць на Беларусь. Перадайце яму, што мы яго паважаем і любім і рады былі б сустрэцца. Я ўпэўнена, што ў яго вельмі многа вучняў, якія яго любяць і паважаюць, але ж наша любоў самая моцная, бо гэта любоў суайчыннікаў, да таго ж звязаныя з болем.

А. КАНАНОВІЧ.

г. Ваўкавыск.

Ці ёсць будучыня ў Дэмкангрэса

11 — 12 студзеня 1992 г. у Кіеве праходзіў Кансультацыйны Савет (КС) Дэмакратычнага Кангрэса. Гэта быў першы форум дэмакратаў пасля леташняга, які праходзіў у Мінску. Як вядома, Дэмкангрэс аб'ядноўвае дэмакратычныя партыі і рухі былога Саюза. Галоўная мэта кангрэса — цывілізаваны дэмантаж імперскіх структур і будаўніцтва свабодных суверэнных дзяржаў. На гэты раз геаграфія ўдзельнікаў адчувальна паменшылася. З Прыбалтыкі не прыехаў ніхто. Увесь Каўказ прадстаўляў адзін чалавек — Ара Сіпанян з аб'яднання «Нацыянальнае самавызначэнне Арменіі». З Сярэдняй Азіі быў таксама адзін прадстаўнік — ад Туркменістана. Беларусь *прадстаўлялі Аб'яднаная дэма*кратычная партыя на чале з Аляксандрам Дабравольскім і БНФ (Анатоль Астапенка, Валерый Буйвал).

А вось Расія была прадстаўлена вельмі шырока. Каго тут толькі ні было: сацыял-дэмакраты, проста дэмакраты, канстытуцыйныя дэмакраты, хрысціянскія... Ну і, вядома, былі дэлегаты ад розных палітычных рухаў Украіны.

Ад беларускай дэлегацыі выступіў спачатку А. Дабравольскі, які даў характарыстыку палітычнага жыцця Беларусі, распавёў пра пагаршэнне эканамічнага становішча ў рэспубліцы. Ён адзначыў, што ўвядзенне так званых свабодных цэнаў *прывяло толькі да* новага вітка інфляцыі.

Затым было дадзена слова дэлегацыі БНФ, ад імя якой выступіў аўтар гэтых радкоў. Быў зроблены акцэнт на нежыццяздольнасці нашага цяперашняга парламента, на неабходнасці ягонага роспуску, за што БНФ і іншыя дэмакратычныя сілы збіраюцца змагацца шляхам правядзення рэферэндуму.

У большасці выступаючых з Расіі дамінавала жаданне зменшыць нацыянальныя праблемы і перавесці працу кангрэса на выгадныя для іх рэйкі. Так, сп. Лысенка з Рэспубліканскай партыі праводзіў думку, што з дасягненнем незалежнасці «национализм иссякает» і задачы кангрэса зводзяцца «к экономическим проблемам». Сп. Плотнікаў (парламенцкая група «Расія») выступіў за захаванне рэшткаў цэнтра былога Саюза, але без комплексу «старэйшага брата». Грунтоўны даклад зрабіў ад Сацыял-дэмакратычнай партыі Расіі сп. Румянцаў. Ён сказаў, што ў свядомасці грамадзян дэмакратыя і *разбуральны імпульс — сінонімы.* Неабходны свабодныя патокі інфармацыі, працы, інвестыцый. Але затым сп. Румянцаў таксама перайшоў на знаёмы павучальны тон. «Кравчук и Ельцин не указка для нас. Наша задача корректировать их позиции... Украина независима, а Россия не провозглашала независимости». І далей ён сказаў аб небяспецы нацыяналізму, які ўзмацняе пазіцыі нацыянал-бальшавізму. На маю думку, такія паралелі праводзяцца спецыяльна, з мэтаю дыскрэдытацыі нацыянальных рухаў.

У гэтым адрэпіціраваным хоры расійскіх і некаторых украінскіх дэмакратаў дысанансам прагучала прамова дэлегата ад Дэмакратычнай партыі Украіны, які адзначыў, што для яе доўгатэрміновыя саюзы проціпаказаны, яна павінна прайсці шлях поўнай незалежнасці. Асабліва небяспечным для Украіны, на яго думку, з'яўляецца саюз з Расіяй.

Вынікам працы Кансультацыйнага савета з'явіліся некалькі зваротаў і заяў. У першай заяве гаворыцца аб тым, што роспуск СССР і ўтварэнне СНД наблізіла дасягненне дзвюх галоўных мэт Дэмакратычнага Кангрэса — дэмантаж імперскіх унітарных структур і стварэнне суверэнных дэмакратычных дзяржаў. У Заяве гаворыцца, што неабходна пераўтварыць Узброеныя Сілы былога СССР ва ўзброеныя сілы кожнай з дзяржаў, якія ўтварылі садружнасць, і Аб'яднаныя стратэгічныя ўзброеныя сілы Садружнасці. Далей гаворыцца, што сяброўскія адносіны паміж Украінай і Расіяй з'яўляюцца стабілізуючым фактарам, і Дэмкангрэс заклікае ўсе дэмакратычныя сілы абараняць раўнапраўныя адносіны як паміж Украінай і Расіяй, так і паміж іншымі дзяржавамі садружнасці.

Тэкст Звароту КС Дэмкангрэса «да народа і палітычных сіл Грузіі» выклікаў вялікую дыскусію і ў канчатковым скарочаным выглядзе ўсё роўна не быў падпісаны БНФ, «Рухам» і прадстаўнікамі Арменіі. Пазіцыя наша тлумачылася не толькі сімпатыямі да апазіцыі (у звароце ДК выказваў ёй падтрымку пры ўмове правядзення дэмакратычных выбараў), а і недапушчэннем ніякай падтрымкі дыктатару Гамсахурдзія.

Прааналізаваўшы агульны ход працы Дэмкангрэса, улічваючы непрымальны для нас імперскі дух у шэрагу выступленняў расійскіх дэлегатаў, Нацыянальна-дэмакратычная партыя Беларусі вырашыла ўстрымацца ад уступлення ў ДК. Здаецца, што і Беларускі народны фронт на наступнае пасяджэнне КС Дэмкангрэса не паедзе.

Анатоль АСТАПЕНКА.

Зварот

да суайчыннікаў, якія жывуць за межамі Бацькаўшчыны

Шаноўнае спадарства!

У Рэспубліцы Беларусь вядзецца работа над 130-томнай гісторыка-дакументальнай хронікай «Памяць» — своеасаблі*вай эмацыянальнай энцыклапе*дыяй, у якой мяркуецца адлюстраваць лёс усіх рэгіёнаў нашай Бацькаўшчыны ад глыбокай старажытнасці да сённяшніх дзён. Гэтую работу ўзначалілі рэспубліканскі і абласныя арганізацыйна-метадычныя цэнтры, у кожным раёне Беларусі створаны камісіі па зборы і сістэматызацыі матэрыялаў для кніг Памяці.

Бадай, упершыню ў славянскім свеце мы ажыццяўляем такое шырокамаштабнае выданне сваёй гісторыі, якая набывае асаблівы сэнс якраз цяпер, калі Беларусь абвешчана незалежнай. Час ідэалагічных догмаў, хочацца верыць, сыходзіць назаўсёды — наспела пара сказаць усю праўду пра свой народ і яго трагічны лёс. Нацыя не можа быць жыццястойкай без засведчанага і асэнсаванага мінулага.

Поўны і праўдзівы паказ сацыяльна-палітычнага, эканамічнага і культурнага развіцця ўсіх раёнаў Рэспублікі Беларусь вызначае канцэпцыю і структуру хронікі «Памяць». Архіўныя матэрыялы сярэднявечча, дакументы розных часоў па гісторыі і культуры, знакамітыя беларускія радаводы, нарысы пра выдатных людзей Айчыны, біяграфіі адметных дзеячаў свайго краю, фрагменты з навуковых прац і мастацкіх твораў, летапісы населеных пунктаў, асвета, рэлігія, этнаграфія і фальклор, архітэктура і мастацтва складуць змест кніг Памяці. Пры гэтым будуць улічаны ўсе новыя даследаванні і факты, што сталі вядомымі ў апошні час. Хроніка стане мемарыялам, дзе будуць ушанаваны ахвяры войнаў, незаконных рэпрэсій, канфліктаў, ды іншых бядот на беларускай зямлі.

Неад'емная частка шматтомнай гісторыка-дакументальнай працы — гісторыя беларускай дыяспары, лёсы людзей, што па розных прычынах апынуліся за межамі Айчыны і сваёй дзейнасцю ўзбагацілі сусветную навуку і культуру. Таму Нацыянальны навукова-асветніцкі цэнтр імя Францішка Скарыны, Беларускі фонд славянскага пісьменства і славянскіх культур, Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» і арганізацыйна-метадычны цэнтр Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь па выданні кніг Памяці звяртаюцца да ўсіх землякоў і прыхільнікаў беларушчыны за мяжой з вялікай просьбай: дапамажыце нам у высакароднай справе, прычыніцеся да клопату па напісанні даследаванняў, якія і з Вашай міласці могуць стаць настольнымі кнігамі ў кожнай сям'і, заняць пачэснае месца ў кожнай хаце. Верыцца, што *з Вашай дапамогай 130-том*ная гісторыка-дакументальная хроніка «Памяць» скіруе люд беларускі на шлях дабра і справядлівасці. Яна засцеражэ нас ад кары бяспамяцтвам, не дасць забыцца святой нашай беларускай мовы, гісторыі і традыцый, прымножыць нашу сілу і шчырасць, каб з адданай любоўю і пашанаю аберагаць усё адвечнае і высакароднае, што ў вяках стваралі для нас нашыя продкі.

Шаноўнае спадарства! Копіі гістарычных дакументаў пра Беларусь, навуковую і мемуарную літаратуру, публікацыі ўсіх часоў з эмігранцкай прэсы, фотаілюстрацыйныя матэрыялы, успаміны аб жыцці на Радзіме *і за яе межамі просім дасылаць* на адрас: 220617, Рэспубліка Беларусь, Мінск, ГСП, праспект Машэрава, 11, арганізацыйна-метадычны цэнтр па выданні гісторыка-дакументальных хронік «Памяць». Нам хацелася б таксама атрымаць ад Вас звесткі пра ахвяры нашых суайчыннікаў, што служылі ў саюзных войсках і загінулі барацьбе з фашызмам.

Дасланыя Вамі матэрыялы будуць захоўвацца спецыяльным фондам у Нацыянальным навукова-асветніцкім цэнтры імя Францішка Скарыны. Пра Вашу дапамогу будзе абавязкова адзначана ў кнігах Памяці.

Шчыра ўдзячныя Вам загадзя.

Адам МАЛЬДЗІС, прэзідэнт Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, дырэктар Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны;
Алесь ПЕТРАШКЕВІЧ, старшыня Беларускага фонду славянскага пісьменства і славянскіх культур, кіраўнік арганізацыйна-метадычнага цэнтра па выданні гісторыка-дакументальных хронік «Памяць» Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь;
Яўген ЛЕЦКА, старшыня Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына».

АДРАДЖЭННЕ

У Старых Дарогах — па... старому

Нічога новага ў абліччы плошчы перад будынкам Дома Саветаў у Старых Дарогах пасля вядомых жнівеньскіх падзей не з'явілася. Па-ранейшаму з гранітнага пастамента Ільіч працягвае руку ў бок апусцелых кабінетаў былога райкома партыі. За яго спіной, уздоўж скверыка, на мураваным прасценку здалёку кідаецца ў вочы такое знаёмае прароцтва: «Мы придем к победе коммунистического труда». Не выпісанае — выкладзенае пліткай — надоўга, значыць. Свайго роду ён — эпіграф раённай *Дошкі гонару з партрэтамі пе*радавікоў «сацыялістычнага» спаборніцтва.

Крыху ўзбоч, *на высачэзным* — у чатыры паверхі — шчыце з ярка-чырвоных рэек яшчэ адзін «запавет» райкома, *таксама выпісаны* метровымі літарамі: «Сегодня главное — поступки и дела, а не разговоры о перестройке». З год ён тут павучае *прахожых*, што кіруюцца ў Дом Саветаў па розных справах. Прайдзіце за імі па калідорах чатырох паверхаў — і нідзе не ўбачыце шыльдачкі на дзвярах, напісанай па-беларуску. Каб і захацеў хто зрабіць гэта гадоў з шэсць назад, яго абазвалі б «нацдэмаўцам» ці дзіваком.

Цяпер вецер змен у грамадстве дыхнуў і сюды. Вось і нядаўна чарговае пасяджэнне райвыканкома яго старшыня Т. Раманоўская вяла па-беларуску. Гледзячы на яе, падладжваліся — хто як умеў — і падначаленыя, загадчыкі аддзелаў і службаў. Іх папярэдзілі: пара перастаць быць іванамі без роду-племені, з сённяшняга дня ўся дакументацыя і перапіска з сельсаветамі, вышэйшым эшалонам улады будзе весціся толькі на роднай мове. Аднак баюся, што сярод чыноўніцкага люду ў аддзелах выканкома яшчэ доўга яна застанецца на становішчы беднага сваяка, будзе выклікаць незадаволенасць і кпіны ў прыхільнікаў старога курсу на суцэльнае рускамоўе. Вельмі ж доўга тут, як і ўсюды ў Беларусі, ад усяго нацыянальнага адхрышчваліся, ім грэбавалі — у школе, дзіцячых садках, на вуліцы, у сем'ях.

Зазірніце ў сельскія клубы, дамы культуры — там шыльдачкі, аб'явы пішуцца гэтак жа, як дзе-небудзь на Разаншчыне. Не лепшы прыклад у гэтых адносінах і раённы Дом культуры. Над уваходам шыльда выпісана на адной мове — рускай. І нікога гэта, як кажуць, не калыша. І кінаафішы на шчытах таксама размаўляюць з гледачом не на роднай мове.

Нагадваю пра гэта мастацкаму кіраўніку культустановы М. Гурыновічу, які часова замяняе дырэктара. Ён спярша падладжваецца да мяне, спрабуе размаўляць па-беларуску, а потым махае рукой: «Чытаць-пісаць магу свабодна, а размаўляць — прабачце, трасянка атрымліваецца». Чаму ўсе шыльды і аб'явы тут пішуцца па-руску? Ён лічыць, што трэба пачакаць, калі ўвойдзе ў эксплуатацыю новы Палац культуры, будаўніцтва яго вядзецца ўжо другі год — вось, маўляў, тады і абновім усё. Але ж кінаафішы можна пісаць па-новаму і сёння — варта толькі патрабаваць гэтага ад дырэкцыі кінапракату. Без якіх-небудзь затрат.

Мікалай Міхайлавіч спаслаўся на тое, што гэтым павінны займацца самі кінапракатчыкі. Наша хата з краю? І тут жа пахваліўся, што творчыя калектывы Дома культуры — ансамбль народных песень «Таліца», народны духавы аркестр паважліва ставяцца да беларускай мовы, у праграмах іх канцэртаў ёй адводзіцца ганаровае месца. Што ж, і то хлеб. Толькі мала яго, неабходна актыўней паварочваць тварам да беларускай мовы школу, дашкольныя ўстановы. Першыя крокі ў гэтым кірунку зроблены. Пераведзена на выкладанне ўсіх прадметаў па-беларуску ў ліку іншых і 2-я сярэдняя. Але вось парадокс: пры ўваходзе ў будынак дзяцей страчаюць двухмоўныя лозунгі: «Сардэчна запрашаем у краіну ведаў», ніжэй — «Добро пожаловать».

Божухна, колькі разоў даводзілася бачыць гэты не самы лепшы рускамоўны прывітальны жэст у нашых школах! Тут жа яго падмацоўваюць выпісаныя па-руску на шчытах цытаты класікаў літаратуры і педагогікі да тэмы выхавання. А можа, не варта гуляць у двухмоўе — аддаць даніну павагі адной, роднай?

Гутарыў на гэтую тэму з загадчыкам аддзела культуры райвыканкома А. Галотам. Ён, як і яго падначаленыя з Дома культуры, размаўляць свабодна па-беларуску не можа, аб чым не вельмі шкадуе. І не віна гэта яго — хутчэй бяда, як і тысяч такіх жа чыноўнікаў у раёне, вобласці, каму не так проста скінуць з сябе вярыгі непавагі да роднай мовы, узрослыя на глебе таталітарнай сістэмы. І мяне не здзівіла, калі Аляксандр Іванавіч не без гонару зазначыў у размове, што на нядаўняй нарадзе культасветработнікаў даклад зрабіў на беларускай мове. Толькі гэтага так мала сёння!

...Пакідаў гарадок надвячоркам. Ішоў па вуліцы ў бок аўтавакзала і ўсюды ў вочы кідаліся шыльды — назвы вуліц, магазінаў, атэлье, сталовых, розных кантор — усе на рускай мове. І дыспетчар на вакзале аб'яўляла адпраўленне чарговага аўтобуса на ёй жа. А мне ўспомніўся вакзал у Салігорску, дзе і расклад руху аўтобусаў, і шыльдачкі на іх даўно выпісаны па-беларуску, ды і дыспетчар аб'яўляе аб чарговым рэйсе на роднай мове. У Старых жа Дарогах — усё па-старому.

Аб тым, як далёка тут зайшоў працэс вынішчэння нацыянальнай свядомасці, прывіцця людзям непавагі да роднага слова, сведчаць і вынікі падпіскі на газеты і часопісы. Як і раней, найбольшым попытам карыстаюцца рускамоўныя выданні. Калі, скажам, на рэспубліканскую «Звязду» падпісалася толькі 302 чалавекі (на ўвесь раён з насельніцтвам у 27 тысяч чалавек), то на «Советскую Белоруссию» — 3061, на часопіс «Крестьянка» — 1268, на нашу «Работницу і сялянку» — 548. Такія суадносіны і па іншых выданнях.

...Праходзячы міма раённага вузла сувязі, заўважыў на фасадзе будынка выпісаны на чырвонай «шляі» лозунг па-беларуску: «Хочаш добра жыць — лепей трэба працаваць». Тут ні ўбавіць, ні прыбавіць — усё правільна. І гучаў гэты напамінак больш канкрэтна і шчыра, чым той, насупраць Дома Саветаў, з абяцаннем перамогі камуністычнай працы.

Міхась ТЫЧЫНА.
г. Слуцк.

ДУМКА ЧЫТАЧА

ЦІ ПАСПЕЕМ ВЫЖЫЦЬ?

Справа нацыянальнага адраджэння знаходзіць усё больш шчырых прыхільнікаў. Больш галосна пачынае гучаць наша беларускае слова. Але марудпасць гэтага працэсу сведчыць, што ўзяліся мы за справу трохі не з таго боку. Свядомая інтэлігенцыя па старой звычцы, што засталася з мінулых часоў, асноўны націск робіць на прапаганду беларускай мовы, культуры, звычаяў, уяўляючы, што праз адно гэта можа быць абуджана нацыянальная свядомасць народа. Але зараз ужо можна канстатаваць, што такі падыход не адпавядае патрэбам, а, галоўнае, магчымасцям нашага часу.

Тое, што рабіла лепшая частка беларускай інтэлігенцыі апошнія 70 год,—гэта неацэнны ўклад у беларускі рух, у справу нацыянальнага адраджэння, бо дзякуючы яе высілкам быў пранесены праз часы фізічнай і духоўнай акупацыі агеньчык пачуцця нацыянальнай годнасці беларуса, таго беларускага духу, без якога ніякае адраджэнне немагчыма ўвогуле. Пакланіўшыся гэтым людзям за іх самаахвярную працу ва ўмовах забароны на самастойную думку, ва ўмовах палітычнага і юрыдычнага ганення на ўсіх шчырых людзей, спытаемся ў сябе, чаму да гэтага часу нацыянальны рух не стаў рухам народным?

Здаецца, памылка ў тым, што і ў новых спрыяльных для плённай працы на ніве адраджэння ўмовах мы прытрымліваемся старых метадаў. Мы ўпарта звяртаемся да насельніцтва рэспублікі, прапануючы вывучаць беларускую мову — бо яна родная, а насельніцтва ніяк не ўцяміць, навошта гэта патрэбна? Здаецца, і па-руску і на «дземянцееўцы» ўсё зразумела. Да таго ж, і кілбасы болей не становіцца. А мы да яго зноў з дакорамі, маўляў, нашыя продкі на ёй размаўлялі, на ёй і літаратура выдатная ёсць, і наогул перад суседзямі сорамна. А насельніцтва на гэта маўчыць, а дзетак у рускую школку цягне. Дадаць, што і Закон аб мовах паўсюдна ігнаруецца, або выконваецца дрэнна. Хоць у апошнім выпадку адпаведную ролю адыгрывае пэўнае кола людзей, свядома займаючых антыбеларускую, асіміляцыйную пазіцыю, але ж займаючых яе з маўклівай згоды беларускага народа! Часам здаецца, што гэта непераадольны тупік, бо навязваць родную мову гвалтам — нонсенс.

З гэтага трэба зрабіць вывад, што абраны шлях у сучасных варунках — заганны. Ён быў плённы ва ўмовах, калі трэба было захаваць у асіміляваным народзе хоць некалькі соцень прыхільнікаў беларускай мовы і культуры. Зараз жа, калі патрэбна абудзіць свядомасць усяго народа, трэба шукаць іншыя падыходы і іншыя шляхі.

Перш за ўсё трэба прызнаць, што да роднай мовы народ **не можа** ставіцца з пагардай. Калі ж гэта адбываецца, то або мова сапраўды чужая, або сам народ пазбаўлены нацыянальнай свядомасці і ўнутрана атаясамлівае сябе з іншым народам, для якога гэтая мова чужая на самай справе. У першым выпадку, каб прымусіць народ размаўляць на чужой мове, патрэбны акупацыя, вынішчэнне інтэлігенцыі, забарона роднай мовы і яшчэ некалькі стагоддзяў паслядоўнай асіміляцыйнай працы. Характэрны прыклад — акупацыя беларусаў расійскай дзяржавай у XVIII стагоддзі і ўсе яе наступствы. Расія ў свой час яскрава даказала, што беларусаў пры пэўных умовах можна прымусіць размаўляць па-чужынску. Але яна ж паказала і тое, што размаўляць па-чужынску нашыя продкі пачалі толькі тады, калі адвучыліся **думаць** па-беларуску і пачалі атаясамляць сябе з расейцамі. Тады расійская дзяржава і здолела сабраць першы ўраджай беларускіх чарапоў на сваю карысць. (Маю на ўвазе вайну 1812 года, калі невядомая ўжо зараз колькасць беларусаў паклала свае галовы за чужыя нацыянальныя інтарэсы).

Як бы там ні было, але цяпер мы маем справу з **выхаваным** за дзвесце год нацыянальным нігілізмам большай часткі насельніцтва рэспублікі. Вялікая колькасць беларусаў у падсвядомасці атаясамлівае сябе з расейцамі і таму пазбаўлена магчымасці бачыць свае **ўласныя** нацыянальныя інтарэсы. Гэтаму спрые тое, што і зараз практычна ўсе сродкі масавай інфармацыі і адукацыйныя ўстановы ўпарта прыцягваюць старую асімілятарскую працу і сэнс яе ў тым, каб навязваць беларусам расейскі погляд на тое, што было раней, ёсць зараз і будзе потым. Трэба, нарэшце, усвядоміць, што ў беларусаў няма ніводнай сапраўды беларускай, сапраўды нацыянальнай газеты, якая б мела наклад болей за 10—20 тысяч асобнікаў. Затое ў іх ёсць у горшым выпадку «7 дней» з «товарищем Гуковским», а ў «лепшым» — «Народная газета» са спадаром Майсенем. У беларусаў **няма** нацыянальнай школы, затое ёсць тыя школы, у якія ходзяць нашы дзеці. Вазьміце і паглядзіце падручнікі свайго сына ці ўнука і пераканаецеся, што, акрамя камуністычнай прапаганды, іх прамое прызначэнне — выхоўваць манкуртаў.

У гэтых варунках не варта асабліва спадзявацца на тое, што беларусы расчуляцца ад прыгожых заклікаў і пачнуць шанаваць родную мову, культуру, усвядомяць уласныя нацыянальныя інтарэсы. З тым жа поспехам можна прапанаваць французам вывучаць беларускую мову. Глядзіш, праз два-тры гады з'явіцца некалькі соцень заўзятых прыхільнікаў беларускага слова, што будуць са ззяючымі вачамі заклікаць суайчыннікаў далучыцца да скарбніц мовы Багдановіча, але астатнім французам да гэтага не будзе ніякай справы. Перш чым заклікаць беларусаў чытаць, пісаць і размаўляць па-беларуску, трэба навучыць іх па-беларуску **думаць,** беларускімі вачыма глядзець на свет. Яшчэ лепш гэта рабіць адначасова.

З той хвіліны, калі чалавека апаноўвае нацыянальнае пачуццё, калі ён упершыню адчувае сябе беларусам, ён ужо не можа болей з пагардай ставіцца да роднай мовы, культуры, памяці продкаў, а самае галоўнае — да ўласных нацыянальных інтарэсаў. Абудзіўшы свядомасць народа, мы наогул пазбавімся абразлівай патрэбнасці пераконваць некага ў **неабходнасці** адкрыцця беларускіх школ, шанавання ўласнай культуры, дасягнення сапраўднай незалежнасці, стварэння нацыянальнага войска, правядзення самастойнай знешняй палітыкі і ўсяго таго, што не выклікае сумнення ў народаў, не страціўшых інстынкту самазахавання.

Перш чым вызначыць сродкі, якія дазволяць абудзіць нацыянальную самасвядомасць беларусаў, трэба адказаць на традыцыйнае пытанне: навошта гэта рабіць? Гэтае пытанне цікаўнае і надта ўжо практычнаму, рацыянальнаму і прагматычнаму беларусу, які і пальцам не паварухне без уласнай карысці. Такія заяўляюць, што нацыянальная палітыка павінна быць выключна прагматычнай і таму трэба абавязкова лезці ў палітычны і эканамічны саюз, адмаўляцца ад уласнага войска, уласных грошай, культуры, мовы, а калі ісці да канца, то і нацыянальнасці. Маўляў, навошта той клопат? Хай сабе расійцы турбуюцца пра наш дабрабыт, ахову, культуру.

Нацыянальная палітыка сапраўды павінна быць вельмі прагматычнай, але рабіць яе не могуць манкурты, паглядаючыя на беларускае жыццё з маскоўскай званіцы, а толькі свядомыя беларусы, кіруючыся выключна нацыянальнымі інтарэсамі нашага народа. Працаўнікі самастойнасці Беларусі чамусьці не адмаўляюць у незалежнасці Расіі. У іх не ўзнікае пытання: навошта Расіі 5-мільённае войска, ядзерная зброя, уласная культура, мова, дзяржава, нарэшце, навошта глядзець на свет расійскімі вачамі. Атрымліваецца, што тое, што для ўсяго свету добра, для Беларусі — заганна.

Цяжка гаварыць, але такіх «прагматыкаў» у шматпакутнай нашай краіне мільён, і ў Вярхоўным Савеце за імі большасць, і яны спрабуюць вызначаць лёс народа адпаведна з мэтамі і інтарэсамі Вялікай Расіі. А можа, прыспеў ужо час сказаць: «Годзе, спадары! Вам патрэбна Вялікая Расія, а нам патрэбна незалежная, квітнеючая Беларусь!»?

Гэта трэба сказаць абавязкова і неадкладна, бо занадта ўжо вялікая цана ў нацыянальнага нігілізму.

Прыгадайце, на пачатку стагоддзя па Еўропе блукаў, пакуль не знайшоў сабе прытулак у Расіі, вядомы прывід. Але што прывабіла расійцаў у марксізме, на што спакусіліся? На ідэю сусветнай рэвалюцыі? Відаць, так. Вельмі ўжо карцела захапіць увесь Свет (што тая шостая частка), бо ідэя сусветнага панавання — аснова менталітэту ўсякага імперскага народа. Беларусам жа гэтая ідэя — што сабаку пятая лапа. Але заплаціць за няздольнасць самастойна вызначыць свой лёс (як Фінляндыя, Прыбалтыка, Польшча) давялося не кілбасой, а мільёнамі жыццяў як пад час грамадзянскай вайны, так і ў часы няспынных рэпрэсій 20—30 гадоў. Не кажучы ўжо пра ганебны падзел народа. Але што хадзіць далёка па прыклады. Яшчэ не загаіліся раны апошняй вайны, у якой Беларусь страціла ад чвэрткі да трэці насельніцтва і частку зямель. А за што наш народ прынёс гэтыя страшэнныя ахвяры? Атрымаў незалежнасць? Не. Забяспечыў уласны дабрабыт? Не. Росквіт нашчадкам? Не. А за што тады? Такога пытання не пазбегнуць.

Калі толькі ўявіць сабе, што і малой часткі ахвяр, прынесеных нашым народам на карысць чужынскім інтарэсам, хапіла б на заваёву незалежнасці, на тое, каб забяспечыць сваім нашчадкам бяспечнае жыццё, спрыяльныя ўмовы для развіцця культуры і эканомікі, то становіцца зразумела, **чаго** каштуе нам нацыянальны нігілізм. Нават «прагматыкам», магчыма, дойдзе, што ў рэшце рэшт і колькасць кілбасы ў краме мае непасрэдную сувязь з узроўнем нацыянальнай самасвядомасці пакупнікоў.

...Асноўнае пытанне зараз у тым, ці здолее Беларусь хоць у апошнюю хвіліну прачнуцца, устаць з каленяў і абраць свой лёс самастойна, або зноўку пакорліва аддасць на згубу сваіх сыноў і дачок. Калі паўторыцца апошні варыянт, не будзе нам даравання за тое, што марудзілі, саромеліся нечага, не прыклалі ўсіх сіл, каб абудзіць народ, не выканалі адвечнае прызначэнне нацыянальнай інтэлігенцыі.

Найбольшы ўплыў на ўздым нацыянальнай свядомасці аказваюць палітычныя падзеі ў рэспубліцы і ў нашых бліжэйшых суседзяў. У гэтым сэнсе каштоўнасць мае кожны самастойны ўнутры- і знешнепалітычны крок нашай дзяржавы, бо ён падсвядома вымушае насельніцтва паглядаць на падзеі не збоку, а знутры. Але якраз тут зараз магчымасці адраджэнцаў скаваны, і каб зрушыць справу, патрэбна зрабіць дадатковыя высілкі. Па-першае, неабходна тэрмінова стварыць масавую, **бясплатную,** сапраўды нацыянальную па змесце газету з накладам 500—600 тысяч асобнікаў. Прычым можна і ў двухмоўным варыянце. Зрабіць яе магчыма на базе адной з рэспубліканскіх газет, скарыстаўшы дадатковыя паліграфічныя магутнасці са згоды рэдакцыі і распараджэннем Саўміна рэспублікі ці пастановай Вярхоўнага Савета. Газета павінна выдавацца і дастаўляцца ў кожную сям'ю за кошт дзяржавы. Па-другое, ператварыць «азіяцкую» службу БТ у нацыянальны канал. Па-трэцяе, найбольш вядомым дзеячам нацыянальнай культуры неабходна звярнуцца (і не аднаго разу) да нашага знявечанага камуністычнай ідэалогіяй настаўніцтва з заклікам, з просьбаю, са спадзяванкай, што яно больш не будзе апантана выхоўваць маленькіх ворагаў роднага краю, крыху стрымае жудасны канвеер і, не лічачыся з недахопам новых падручнікаў, методык і распрацовак, паступова зоймецца нацыянальным выхаваннем людзей. Каб звароты не зніклі ў паветры, Міністэрства адукацыі павінна падмацаваць іх адпаведнымі распараджэннямі і загадамі. Па-чацвёртае, кожны свядомы беларус павінен у адпаведнасці са сваімі здольнасцямі весці актыўную прапаганду беларускага пункту погляду. Пры любой магчымасці выкарыстоўваць сродкі масавай інфармацыі, памятаючы, што зараз найперш важна не тое, на якой мове ты гаворыш, а **што** гаворыш.

Усім народным дэпутатам Рэспублікі Беларусь, якія не лічаць сябе «акупантамі», трэба павярнуцца да нацыянальных інтарэсаў беларусаў, прыгадаць, што лёс народа ў пэўным сэнсе ў іх руках. Аб'яднанымі сіламі паспрыяць хутчэйшаму выхаду ў свет беларускай нацыянальнай газеты, стварэнню нацыянальнага канала на ТБ, дапамагчы ўзяць пад кантроль дзейнасць адукацыйных устаноў рэспублікі. Без гэтага нават датэрміновае пераабранне Вярхоўнага Савета не дасць карысці.

І апошняе. Праводзячы палітыку нацыянальнага адраджэння, трэба далучаць да яе прадстаўнікоў усіх нацый і народаў, што жывуць разам з намі, бо яны таксама жыхары Беларусі і аб'ектыўна зацікаўлены ў стабільнасці і росквіце нашай агульнай краіны. Абуджэнне нацыянальнай свядомасці беларусаў не павінна палохаць рускіх, украінцаў, яўрэяў, татар, бо захаваць ім роўныя правы і культурную аўтаномію — у нацыянальных інтарэсах беларусаў.

На вялікі жаль, часу, каб паступова вырашаць узнятыя пытанні, ужо няма. Жыццё можа выставіць свой жорсткі рахунак народу ў любую хвіліну. Трэба паспець стварыць крытычную масу грамадскай думкі, закрануць розум і душу кожнага беларуса, каб у час выпрабаванняў мы здолелі ўрэшце ўсвядоміць свае ўласныя нацыянальныя інтарэсы і пазбегнуць знішчэння.

Уладзімір СТАРЧАНКА.
г. Гомель.

Ганарар прашу перавесці на рахунак Беларускага згуртавання вайскоўцаў.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

Што гэта за «эрбэ»?

Апошнім часам нават у «ЛіМе» (не кажучы пра іншыя выданні) выкарыстоўваецца абрэвіятура РБ у сэнсе Рэспубліка Беларусь. Што гэта за «эрбэ»? Як вядома, Вярхоўны Савет, зацвярджаючы назву Рэспубліка Беларусь, спецыяльна агаварыў скарочаны варыянт назвы — Беларусь. Відаць, зроблена гэта не проста так. Абрэвіятуры могуць яшчэ ўспрымацца, калі яны, у нейкім сэнсе, унікальныя, напрыклад, ФРГ. ЗША, тая ж БССР. А гэтае РБ? І рэспубліка Балгарыя — РБ, і служба радыяцыйнай бяспекі ў нашым інстытуце — РБ, і рэле бланіроўкі ў аўтамабілі — РБ, і яшчэ многае іншае мае абазначэнне РБ.

Гэтая «эрбэзацыя» распаўзаецца ўсё шырэй па ўсіх газетах, пакідаючы прыкры асадак у душы беларуса. Думаю, што скарочаная назва — Беларусь гучыць і прыгожа, і зразумела, і законна.

Міраслаў СІДАРОВІЧ,
лекар Рэспубліканскага інстытута анкалогіі.
пас. Бараўляны.

Па-ранейшаму называецца...

У публікацыі «Смаленскія сцежкі «Выбранецкіх шыхтоў» (№ 43 за мінулы год) шаноўны аўтар прыгадвае, што мястэчка Любавічы вядомае яўрэям усяго свету. У сувязі з гэтым удакладню, чым канкрэтна вядомыя Любавічы.

Да 1917 года мястэчка ўваходзіла ў склад Магілёўскай губерні і т. зв. мяжы аседласці. Паводле дадзеных 1897 г. у паселішчы жыло 1660 яўрэяў, альбо 67,3% ад усяго насельніцтва. З прыездам у 1813 г. у Любавічы Дова Бера Шнэерсона, вучня славутага Ісраэля Бааль-Шэм-Това, заснавальніка хасідызму, мястэчка становіцца цэнтрам духоўнага і рэлігійнага жыцця ўсходнееўрапейскага яўрэйства. Разам са сваім вучнем рабі Шнэурам-Залманам з м. Ляды рабі Шнэерсон дае пачатак хасідскаму руху хабад, які здабыў да гэтага часу вялікі ўплыў ва ўсім яўрэйскім свеце. Менавіта тады за прадстаўнікамі гэтага руху замацавалася найменне «любавіцкіх хасідаў». У наш час хабад мае цэнтр і вышэйшую духоўную навучальную ўстанову ў Брукліне. Кіраўнік руху па-ранейшаму называецца Любавіцкім рэбе.

Алесь БОБРЫК.
г. Бабруйск.

Былі розныя партызаны

Артыкул С. Украінкі «Соль на загоеных ранах», надрукаваны ў 50-м нумары «ЛіМа» за мінулы год, вельмі ўсхваляваў мяне. Нарэшце лёд крануўся. Гэты чалавек напісаў праўду. Мы шмат наслухаліся пра партызанскае геройства. Але былі розныя партызаны. Людзі майго веку ведаюць і іншую праўду пра партызанаў: як «ваявалі», як калашмацілі насельніцтва, як палілі хаты ў вёсках. Але ніхто не адважваецца напісаць праўду, у тым ліку і я, бо няма афіцыйных доказаў (маю на ўвазе даты, колькасць учынкаў і ахвяр і г. д.).

Мне 62 гады. Нарадзілася я ў вёсцы Навасёлкі за 2 кіламетры ад Мядзела. Не ведаю як дзе, а мы нацярпеліся і ад партызанаў.

Назва нашай вёскі, дарэчы, знікла, бо вёску прылучылі да Мядзела, а вуліцы далі назву Алега Бычка, мусіць, ён быў партызанам, але ніякага дачынення да нашай вёскі не меў. Няхай бы вуліцу назвалі Навасельская. Дзе гэта знайсці аднадумцаў, каб хто дапамог?

Прабачце за такі няўцямны ліст, але я мусіла вам «паспавядацца».

Ірына МІСУНА.
г. Маладзечна.

ЧАС І МЫ

«БРЭЙК-ДАЎН» па-беларуску?

Спартак ПОЛЬСКІ,
доктар геаграфічных навук, прафесар

Адносіны любога народа да свайго мінулага з'яўляюцца важным элементам нацыянальнага самавызначэння. На Беларусі з-за яе складанага гісторыка-дзяржаўнага мінулага — гэта асабліва важна. Сучасным пакаленням, і перш за ўсё моладзі, трэба ведаць пра тое, у якой барацьбе, у якіх пакутах ішла Беларусь да сваёй незалежнасці. Нам трэба сёння аб'ектыўная, праўдзівая інфармацыя пра беларускі народ, без усялякіх прабелаў і замоўчванняў. Толькі такі падыход дазваляе атрымліваць урокі з гісторыі. Гэта мае вялікае значэнне для культурнай цэласнасці грамадства, яго дэмакратызацыі. Нарэшце, гэта немалаважна і для нашых сённяшніх узаемаадносін з суседзямі. Акрамя ўсяго іншага, неабходна ўмець правільна ацэньваць долю мінулага, якую варта захаваць для цяперашняга, і выяўляць долю цяперашняга, якую неабходна завяшчаць будучаму. Нехта з вялікіх сказаў: «Калі мы гаворым пра мінулае — мы здымаем капялюш, калі мы гаворым пра цяперашняе — мы закасваем рукавы».

Мала знойдзецца народаў, якія б зведвалі такія вялікія страты ад асіміляцыйных працэсаў, як беларускі. Згадаем мэтанакіраваную палітыку царызму, які ігнараваў нацыянальныя інтарэсы, памкненні беларусаў, не лічыў іх самастойнай нацыяй (адсюль і ўкаранёная ў рускай імперыі назва іх спрадвечнага рассялення — Паўночна-заходні край). Не былі спынены нацыянальны, культурны і моўны прыгнёт беларусаў і ў гады савецкай улады. Гэта прывяло да фарміравання ў значнай колькасці беларусаў расхістанай або раздвоенай нацыянальнай самасвядомасці, калі, напрыклад, такія паняцці, як «нацыянальнасць» і «родная мова», не супадаюць. Так, напрыклад, паводле перапісу 1989 г. нават на Беларусі 19,8 працэнта беларусаў, г. зн. кожны пяты, назвалі роднай мовай не сваю, а іншай нацыянальнасці.

Доля насельніцтва, якое лічыць роднай мову сваёй нацыянальнасці, у беларусаў нашмат больш нізкая, чым у іншых карэнных народаў саюзных рэспублік былога СССР (гл. табліцу).

Нацыянальнасці	Працэнт асоб, якія лічаць роднай мову сваёй нацыянальнасці		
	1959 г.	1989 г.	Рост (+), скарачэнне (—) працэнт.
Рускія	99,8	99,8	0
Беларусы	84,2	70,9	—13,3
Украінцы	87,7	81,1	—6,0
Узбекі	98,4	98,3	—0,1
Казахі	98,4	97,0	—1,4
Азербайджанцы	97,6	97,7	+0,1
Армяне	89,9	91,7	+1,8
Таджыкі	98,1	97,7	—0,4
Грузіны	98,6	98,2	—0,4
Малдаване	95,2	91,6	—3,6
Літоўцы	97,8	97,7	—0,1
Туркмены	98,9	98,5	—0,4
Кіргізы	98,7	97,8	—0,9
Латышы	95,1	94,8	—0,3
Эстонцы	95,2	95,4	+0,2

Звяртае на сябе ўвагу і іншы, не менш сумны факт. Сярод беларусаў назіраюцца і самыя высокія тэмпы скарачэння долі людзей, якія лічаць роднай мовай мову сваёй нацыянальнасці. Па-за сваёй рэспублікай яны параўнаўча лёгка пераходзяць на іншую, у першую чаргу, рускую мову. Дарэчы, яшчэ ў 1926 г. сярод народаў саюзных рэспублік працэнт людзей з роднай мовай сваёй нацыянальнасці быў самы нізкі ў беларусаў (і армян).

Вядома, тэмпы гэтых працэсаў, іх архітэктоніка, маштабы досыць разнастайныя ў розных рэгіёнах краіны. Калі ж мы возьмем для разгляду беларусаў, якія жывуць за межамі рэспублікі, то там лічаць роднай мову сваёй нацыянальнасці ў сярэднім толькі 30—40 працэнтаў з іх. Людзі ж, якія змянілі мову, у далейшым, як правіла, мяняюць і сваю нацыянальную прыналежнасць.

Табліца, што прыводзіцца ніжэй, паказвае, якая доля беларусаў у 1989 годзе па-за межамі Беларусі назвала беларускую мову сваёй роднай мовай.

	Колькасць беларусаў, тыс. чал.	З іх лічаць беларускую мову роднай мовай	
		тыс. чал.	працэнт
Украінская ССР	440,0	156,2	35,5
Літоўская ССР	63,2	25,6	40,5
Латвійская ССР	119,7	38,5	32,2
Карэльская АССР	55,5	16,3	29,4
Прыморскі край	22,0	6,0	28,3
Амурская вобласць	18,0	6,4	35,5
Архангельская вобл.	19,9	7,6	38,2
Бранская вобл.	11,3	4,9	43,4
Калінінградская вобл.	73,9	24,8	33,6
Ленінградская вобл.	33,7	12,3	36,4
Маскоўская вобл.	56,5	20,3	35,9
Мурманская вобл.	38,8	14,3	36,9
Пскоўская вобл.	12,5	6,0	48,0
Смаленская вобл.	22,4	10,7	47,8

Адзін з вядучых савецкіх этнографаў В. Казлоў так вызначае ролю роднай мовы: «Трэба ўказаць на важнасць мовы як прыкмету этнічнай супольнасці, як умовы яе існавання і нармальнага развіцця і на звязанае з гэтым вялікае значэнне мовы як этнічнага вызначальніка. Адсюль ясна, што супадзенне адказу аб нацыянальнасці з адказам на пытанне аб роднай мове сведчыць пра этнічную ўстойлівасць народа. Само па сабе пытанне пра родную мову амаль непазбежна суадносіцца з натуральна ўстаноўленымі ад нараджэння ці з ранняга дзяцінства этнамоўнымі сувязямі, міжволі асацыіруецца з пытаннем пра нацыянальную прыналежнасць. Таму прызнанне сваёй роднай мовай мовы іншай нацыянальнасці сведчыць, як правіла, аб тым, што апытваемы страціў сваю нацыянальную мову або ведае яе настолькі слаба, што ўжо не звязвае з ёй сваю нацыянальную прыналежнасць». Такім чынам, для беларускага этнасу ў дадзеным выпадку асіміляцыя носіць ярка выяўленую этнаграфічную накіраванасць, г. зн. такую, якая вядзе ў далейшым да змены сваёй этнічнай прыналежнасці.

Але я не абвінавачваў бы катэгарычна тых беларусаў, якія, жывучы ў іншамоўным асяроддзі ў іншых рэгіёнах і працуючы ў інтэрнацыянальных калектывах, забылі родную мову. У гэтым хутчэй вінавата сталінская палітыка «зліцця народаў» і брэжнеўская ўстаноўка на гегемонію рускай мовы. Тым не менш, нельга не адзначыць у беларусаў, як і ў некаторых іншых этнасаў, і слабасць антыасіміляцыйных сіл.

Пытанне гэтае вельмі складанае і вымагае глыбокіх сумесных даследаванняў псіхолагаў, філосафаў, этнографаў, сацыёлагаў, прадстаўнікоў іншых навук. Але дзве прычыны ляжаць на паверхні.

Не варта, па-першае, забывацца на тое, што Беларусь з усходу і захаду размешчана паміж двума больш буйнымі этнасамі — рускім і польскім, што вызначала раней і вызначае дагэтуль няўстойлівасць этнічнай самасвядомасці ў значнай часткі беларускага насельніцтва, асабліва ў этнакантактных зонах і буйных гарадах.

Па-другое, мае месца значная «русіфікацыя» беларускага насельніцтва, у выніку чаго, як ужо гаварылася, усё большая колькасць беларусаў называюць сваёй роднай мовай менавіта рускую мову. Так, паводле матэрыялаў перапісу насельніцтва, з агульнай колькасці беларускага насельніцтва ў БССР назвалі беларускую мову сваёй роднай мовай у 1959 г.— 93,2 працэнта беларусаў, а ў 1989 г.— ужо толькі 80,2 працэнта.

У якасці яшчэ аднаго канала асіміляцыйных працэсаў выступаюць міжэтнічныя шлюбы. Пра што ж сведчыць шлюбная статыстыка? Пра тое, што дзеці ад гэтых шлюбаў часта выбіраюць этнічную прыналежнасць аднаго з бацькоў, перарываючы тым самым этнічную лінію другога.

Тут неабходна мець на ўвазе і тую акалічнасць, што пры правядзенні перапісаў насельніцтва ў былым Савецкім Саюзе нацыянальнасць і родная мова запісваліся са слоў чалавека, што можна лічыць праявай яго самасвядомасці.

У сувязі з закранутым пытаннем трэба нагадаць, што ўведзеная ў краіне ў пачатку 30-х гадоў пашпартная сістэма патрабуе дакладна вызначанай фіксацыі нацыянальнай прыналежнасці. На сесіі Вярхоўнага Савета СССР вясной 1991 г. слухалася пытанне аб выключэнні з пашпарта грамадзян Савецкага Саюза пункта «нацыянальнасць». Прыхільнікі адмены гэтага пункта ў пашпарце заяўлялі, што, па-першае, у царскай Расіі ў пашпартах не было пункта аб нацыянальнасці, і, па-другое, што ніводны міжнародны дакумент не падкрэслівае нацыянальных адрозненняў — толькі правы грамадзянскія, правы чалавека. Аднак рашэнне гэтага пытання на сесіі не было прынята і яно было перададзена на абмеркаванне ў Вярхоўныя Саветы рэспублік. Спашлюся зноў на думку В. Казлова, які піша наступнае:

«Варта падкрэсліць, што этнічная, або нацыянальная, прыналежнасць у адрозненне ад полу ці ўзросту — гэта не біялагічная, а сацыяльная катэгорыя; яна не вызначаецца нараджэннем, а фарміруецца ў ходзе сацыялагізацыі асобы, яе сацыяльнай арыентацыі, у дадзеным выпадку — свядомага этнічнага самавызначэння. У адрозненне ад біялагічна вызначаных і не залежачых ужо ад чалавека параметраў, напрыклад, ад яго антрапалагічнай характарыстыкі ці расавай прыналежнасці, якая сапраўды заўсёды перадаецца ад бацькоў да дзяцей (хоць у расавазмешаных папуляцыях і яе выяўленне абцяжарана), этнічная прыналежнасць (ці нацыянальная самаарыентацыя) можа змяніцца на працягу жыцця чалавека».

Аўтары надрукаванага летась у «ЛіМе» артыкула «Аб'ектыўна пра мяжу» Р. Гарэцкі, Я. Шыраеў і Л. Крывіцкі выступаюць супраць вызначэння нацыянальнасці чалавека на падставе яго самавызначэння, лічачы, што вызначаць нацыянальнасць трэба, так бы мовіць, «па крыві». Але вызначэнне нацыянальнасці «па крыві» — гэта, даруйце, расізм.

Пытанне пра нацыянальнасць было ўпершыню ўведзена ў айчынныя перапісы ў савецкі перыяд (1920, 1926 гг.). Хоць фармуліроўкі пытання ад перапісу да перапісу ўдасканальваліся, аднак ва ўсіх перапісах нацыянальная (этнічная) прыналежнасць фіксіравалася, зыходзячы з самасвядомасці індывіда.

Куды мы, напрыклад, аднясём знакамітага венгерскага паэта Шандара Пецёфі — серба па бацьку і славака па маці, які лічыў сябе венграм? Такія прыклады можна прыводзіць бясконца.

Як сведчаць матэрыялы перапісаў насельніцтва 1979 г., беларусамі ў Беларусі назвалі сябе 79,4 працэнта насельніцтва, у 1989 г.— 77,9 %. Усё гэта звязана з тым, што працэсам нацыянальнай самасвядомасці характэрна пэўнае адставанне ў часе. Натуральна, што гэта характэрна і для беларусаў. Такім чынам, не адразу выявіцца павелічэнне долі насельніцтва, якое лічыць сябе беларускім.

Нацыянальны характар — гэта не выдумка, а рэальнасць, з якой трэба лічыцца, але якой нялёгка даць дакладнае вызначэнне. Цяжка даць псіхалагічную характарыстыку асобна ўзятаму чалавеку, а цэламу народу? Чым тут кіравацца? Праяўленнем яго сацыяльных пачуццяў? Стойкасцю некаторых традыцый? Такімі непераходнымі каштоўнасцямі любога сучаснага грамадства, як яго розум, інтэлект, калі хочаце, талент?

Характар народа абумоўлены яго грамадскім быццём, засваеннем сацыяльнага вопыту ў канкрэтнагістарычных умовах. Разуменне «абагульненага» характару народа дазваляе са значнай доляй верагоднасці прадбачыць яго паводзіны.

У нашай рэспубліцы ніводзін з філосафаў, сацыёлагаў, культуразнаўцаў, псіхолагаў не рабіў пакуль што спробы даць навукова абгрунтаваны адказ на пытанні: што такое нацыянальны беларускі характар? Якія заканамернасці яго фарміравання? Якія этнічныя стэрэатыпы для яго характэрны і наборам якіх асноўных рысаў характарызуецца беларускі народ? Што больш для яго характэрна — энергічнасць або марудлівасць ці пасіўнасць, ураўнаважанасць або імпульсіўнасць? Што з'яўляецца вядучым, «базавым», а што «другасным» у характары беларусаў?

Канечне, усе гэтыя пытанні няпростыя. Яны вымагаюць глыбокага параўнаўчага вывучэння мовы, маралі, культуры, гісторыі, міфалогіі, сацыяльнай псіхалогіі, рэлігіі, этнічных асаблівасцей псіхафізіялогіі. Напэўна, і дэмаграфіі. Гэтыя даследаванні памаглі б таксама высветліць і тое, ці ёсць у беларусаў па-за межамі рэспублікі свая нацыянальная самабытнасць, «прыроднасць», «устойлівасць», ці яны хутка растварaюцца ў рускамоўным асяроддзі. У мяне ўвесь час круціцца ў галаве адна фраза з інтэрв'ю Святланы Алексіевіч газеце «Добры вечар» (17 ліпеня 1991 г.), дзе яна, гаворачы пра беларусаў, заўважае, што ў іх «падаўлены нацыянальны стыль, характар». У адным са сваіх інтэрв'ю Станіслаў Шушкевіч назваў Беларусь «празмерна цярплівай». Так, у сілу сваёй сузіральнай натуры, свайго шматцярпення, сваёй заспакоенасці беларускі народ пазней за многія іншыя народы стаў на шлях нацыянальнага самасцвярджэння. Але сёння ён рашуча навёрствае тое, што раней упусціў.

Будзем спадзявацца, што заваёва Беларуссю дзяржаўнай незалежнасці, нацыянальная самасвядомасць

Фота Анатоля КЛЕШЧУКА.

яе жыхароў паспрыяе развіццю этнапсіхалогіі, якая фарміруецца на стыку этнаграфіі і псіхалогіі і вывучае асаблівасці псіхалогіі людзей, што праяўляюцца ў так званым нацыянальным, або этнічным характары. У працэсе гэтых даследаванняў павінны быць выпрацаваны надзейныя тэсты і эксперыментальныя працэдуры, якія ўжываюцца для даследавання этнічнай супольнасці. Усё гэта павінна быць гранічна карэктна, бо неабгрунтаваныя высновы вельмі шкодныя і могуць закранаць нацыянальныя пачуцці.

Чаму я так шмат гавару пра такую ўласцівасць народа, як яго характар? Ды таму, што, як адзначае акадэмік Ю. Брамлей, з ім, «з характарам этнасу, непарыўна звязана тыповая для яго сістэма памкненняў — сукупнасць іх патрэбнасцей, інтарэсаў, каштоўнасных арыентацый, установак, перакананняў, ідэалаў» і г. д.

(Працяг на стар. 12).

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Чэслаў Пяткевіч, Казімір Машынскі і іншыя...

Каб набыць гэтую кніжку давялося пабегаць. Кінуўся ў адну кнігарню, забег у другую — марныя спадзяванні. Пра зборнік нарысаў Уладзіміра Васілевіча «Збіральнікі», выпушчаны выдавецтвам «Навука і тэхніка», там і не чулі. Ды, зрэшты, не дзіўна: наклад яго ўсяго 640 асобнікаў. Пашанцавала ў мінскай кнігарні «Светач», хоць і тут — апошні экземпляр ухапіў.

Ды затое турботы «апусціліся», так бы мовіць, вялікім задавальненнем, калі адкрываў у кнізе, перагортваў малавядомыя старонкі беларускай фальклярыстыкі. Ці шмат мы ведаем пра вучоных, якія ў розны час займаліся зборам розных відаў народнай творчасці, даследаваннем побыту народа? Прыгадаем Е. Раманава, П. Шэйна, М. Нікіфароўскага, А. Сержпутоўскага, М. Федароўскага... А яшчэ каго?

Імёны ажно дзесяці навукоўцаў па сутнасці вяртае з небыцця ў сваёй кнізе У. Васілевіч, кожнаму прысвяціўшы асобны нарыс. Першы ў гэтым спісе — Оскар Кольберг, даследчыцкія набыткі якога ў галіне фальклору — восемдзесят важкіх тамоў! Сёння, каб сабраць столькі матэрыялу, неабходны намаганні ці не цэлага навуковага інстытута! А хіба не заслужыў права на памяць Зыгмунт Глогер, творчая спадчына якога, як сведчыць аўтар, «ужо нават пры першапачатковым азнаямленні з ёю ашаламляе і сваімі бязмежнымі памерамі і разнастайнасцю аўтарскіх інтарэсаў»? Зразумела, У. Васілевіч спыняе ўвагу на тых аспектах дзейнасці вучонага, што маюць дачыненне да Беларусі, але не абмінае і такіх важных прац З. Глогера, як «Гістарычная геаграфія польскіх земляў» і «Этнаграфічны альбом», бо ў іх нямала месца займаюць і «беларускія старонкі».

Каларытнымі атрымаліся партрэты Біруты (пад такім псеўданімам выступала Амелія Даравінская), Казіміра Машынскага, Чэслава Пяткевіча, студэнта Уладзіслава Вярыгі. Увайшлі ў зборнік і нарысы пра тых, пра каго колькі гадоў назад лічылі за лепшае маўчаць. Бо, да прыкладу, вядомыя даследчыкі Іаан Берман і Аляксандр Троіцкі былі свяшчэннікамі. А між тым І. Берман пакінуў вельмі цікавыя назіранні нацыянальнага народнага календара, прысвяціўшы гэтаму даследаванне «Парадак народнага вылічэння часу па святах і святкаванне іх у Паўночна-Заходняй Русі». Арыгінальнасцю, значнасцю назіранняў вылучаецца і другая праца І. Бермана «Чараўнікі і знахары заходнерускага простага люду».

Нельга не пагадзіцца з У. Васілевічам, калі ён гаворыць у прадмове: «Гісторыя культуры складаецца не толькі з буйных дасягненняў, і робяць яе не адны карыфеі. Сумленныя працаўнікі «другога эшалона», якія ўнеслі ў беларускую навуку пра фальклор менш значны, але неабходны ўклад, таксама заслугоўваюць удзячнай памяці нашчадкаў».

А. М.

НА ВЫСОКІМ АЛТАРЫ

Беларуская паэзія мінулага года

Алег ЛОЙКА

Сучасная беларуская паэзія — з'ява наколькі багатая, непаўторная і складаная, настолькі ж недаследаваная як мастацкі феномен, цэласць і як тэндэнцыі, рух, развіццё ў іх шматлікасці, шматкірункавасці, шматслойнасці. Прычым, найцяжэй бачыць сённяшнюю нашу паэзію, па-першае, у яе пераемнасці традыцый, па-другое, у канфрантацыі розных кірункаў і слаёў, бо найцяжэй расслоіць у ёй учарашняе і сённяшняе, найцяжэй убачыць і зразумець па-новаму дзень яе ўчарашні — блізкі, гады 60 — 80-ыя, далёкія — 20-ыя і 30-ыя, не кажучы ўжо аб тым, што даследаванне бягучага моманту літаратуры — справа заўсёды складаная. Асаблівая лосы сучаснай перыёдыкі вершаў гулагаўскіх, асабліва моцных у лірыцы апошняга часу Алеся Звонака, Сяргея Грахоўскага, не кажучы ўжо пра векапомную паэзію Ларысы Геніюш, якая ўзнікла за архангельскімі кратамі і ў адчужэнні, на радзіме ў Зэльве ў 60—70-ыя гады. З болем увогуле чытаецца ўсё, што сёння з'явілася з-пад пяра і старэйшых гулагаўцаў — Паўла Пруднікава равесніка Петруся Броўкі, і малодшых з іх — равеснікаў сённяшніх паэтаў-шасцідзесятнікаў — Васіля Супруна ці Самсона Пярловіча.

Акрамя таго, як месяц на сонца, наплывае на ўсю нашу беларускую паэзію, што да гэтага часу мы называлі савецкай, і беларуская паэзія замежжа. Ды не зацьменне сёння — не сучаснае, а класічнае, гэта значыць, нармальнае. Нарматыўнае? Так, нарматыўнае, але не па Леніну, Сталіну ці Жданаву, а па Арыстоцелю, па трактатах Адраджэння, па тым Асветніцтве, якое ішло да свабоды, роўнасці і братэрства, да праўды і справядлівасці, да цнатлівасці і красы.

Паэзія, аднойчы ўзнікнуўшы, застаецца паэзіяй, калі яна адпавядае крытэрыям гуманістычнасці, артыстычнасці, гарманічнасці. Паэзія жданаўскай нарматыўнасці была збоем паэзіі, была яе забойствам, патаптаннем, пераўтварэннем згодна навязанай схеме, трафарэту. Схема, трафарэт выдаваліся за сучаснае, за адзінае вартаснае і нібы адзіна мастацкае.

Такім чынам, вяртанне да сапраўды сучаснага ёсць вяртанне да спрадвечнага, да аднойчы паўсталага, да кананізаванага, да зацверджанага на скрыжалях духоўна-культурнага развіцця як мастацкае, як паэтычнае. Развіццё, вядома ж, ішло цераз розныя палосы, мадэлі, кодэксы. Антычнасць пы і глухі: як і іншых, сябе мы згубілі» (Пятрусь Макаль, верш «У хрыстовых пакутах жыві»). Згаджацца, бо пакут народу і кожнаму з беларускіх паэтаў XX стагоддзя хапіла, але калі зборнае «мы», «нам» цяпер у нас не толькі зборнае, што аб'ядноўвае паэтаў Беларусі-маці, але і беларускай дыяспары ва ўсім свеце, то цяпер пра слепату і немату нашай паэзіі наогул наўрад ці можна гаварыць так катэгарычна, як і пра нашу загубленасць у цэлым.

Ды найважней тут адно — агульнае, сімптаматычнае, што ўздымаецца паэтам як лёсавае паэзіі беларускай. А яно ў паэта і ў яго звароце да вышэйшай боскай сілы, у яго пакаяльнасці:

скамплікаванасць задачы яшчэ і ў тым, што ў нас сённяшнім застаецца таксама і ўчарашняе, што мы не ўсвядомім цалкам і ясна ні сутнасць нашага ўчарашняга дня паэзіі, ні сутнасць сённяшняга.

А яшчэ скоўвае рарытэтнае, учарашняе паняцце сучаснасці, выхаванае лозунгам «даеш сучаснае!», якое толькі надзённую тэму лічыла вартасным грамадству, партыі, адракаючыся ад мінулага, ад гісторыі і патрабуючы быць «на пярэднім краі», быць спрыяльным надзённаму ходу падзей, надзённым лозунгам.

Ці здымаецца, аднак, увогуле з парадку дня запатрабаванне сучаснасці? Як кан'юнктурны варыянт, вядома, здымаецца. Кан'юнктура — вораг мастацкага слова. Але калі ж гэта літаратура, паэзія не былі «да запатрабавання»? Запатрабаванне іх сыходзіць ужо з таго, што ёсць будучыня: будучыня заўсёды запатрабоўвае паэта, паэзію, без прарыву ў яе, без прадчування яе, перадразумення паэзіі няма, няма асноўнага ў ёй — прарочага, прадбачання, наталення чалавечай прагі вычуць, зразумець будучае, няма імпульсіўнага, што штурхае, сілкуе рух душы, вядзе на чын, на дзейнасць.

Відавочна запатрабаванымі беларускім чытачом, беларускім Адраджэннем ужо з 60-х гадоў, калі браць творчасць Уладзіміра Караткевіча, і крыху пазней аказаліся ў нас гістарычныя тэмы і вобразы, наша мінулае. Тут не патрэбен ніякі звышвостры зрок, каб у сучаснай беларускай паэзіі яе павернутасць тварам да гістарычнага мінулага заўважыць. І гэтая яе павернутасць —амаль франтальная — несумненны часавы знак нашай сучаснай паэзіі, хоць, вядома, не адзіны. Ды праблема ўся ў тым, што іншыя яе знакі так выразна не бачацца, што гэты радзімы знак проста як бы знарок захіляе ўсе астатнія сутнасныя моманты сучаснай паэзіі, дамінуе настолькі, што справакоўвае ўяву аб сённяшнім дні беларускай паэзіі як абапёртым толькі на дзень учарашні — на гісторыю, на паэтызацыю дзеячаў нацыянальнай гісторыі, як то князёўны Рагнеды ў паэме Таісы Бондар, Івана Лукомскага — у Васіля Зуёнка, Апанаса Берасцейскага — у паэме Пятра Бітэля і вершы «Парціра» Анатоля Сыса, Ігната Буйніцкага і іншых дзеячаў нацыянальнай культуры ў маладой паэтэсы Людмілы Урублеўскай.

Што падзеі і людзі мінулага як бы захіляюць твары, перажыванні, думкі, адкрытае дыханне людзей сённяшніх, пачатковых 90-х гадоў XX стагоддзя, — гэтаму ж уяўленню спрыяе і выхад на першыя паца гэта, а як бы на скарынаўскім сігнеце — прытулянне маладзіка да агністага свяціла. У паўнаце сваёй сонца так званай беларускай савецкай паэзіі сёння, вядома ж, не такое прамяніста радаснае, як сонца скарынаўскага сігнета, дый само ўвасабленне паэзіі беларускай дыяспары ў вобразе маладзіка рэальна, вядома, не адэкватнае сутнасці паэзіі беларускага замежжа, бо гэтая паэзія таксама ж у поўні і сваёй маштабнасцю, і мастацкасцю, і духам, энергіяй. Круг поўні беларускага паэтычнага зарубежжа з творчасцю Наталлі Арсенневай, Масея Сяднёва, Алеся Салаўя і многіх іншых, ён ці не роўны акружнасці сонца той часткі нашай сучаснай паэзіі Рэспублікі Беларусь, на якую ідзе наплыў? Вядома ж, тут не закрыццё — адкрыццё тут: сонца над радзімай адкрывае для сябе ясны месячык свойскага ззяння, зроджаны на чужыне. Не зусім вясёлае сонца паэзіі 20—30-х, як і 50 — 80-х гадоў, можа і падвесяліцца пры гэтым, што не блеклым адбіткам аказалася поўня беларускай паэзіі зарубежжа.

Такім чынам, па сутнасці як бы за трыма пластамі, быццам бы за трыма гарамі шукаць нам сёння трэба ўласна сённяшняе ў нашай паэзіі, памятаючы, што фактарамі менавіта сучаснай беларускай паэзіі сталі лірыка і эпас, абапёртыя на гістарычнае мінулае нацыі, і тая песня пакуты, што прайшла праз Калыму і Магадан, і тая, што з-за мораў-акіянаў — з-за Атлантыкі з Амерыкі і з-за Ціхага акіяна —з Аўстраліі, да нас сёння вяртаецца. У адным часе гэта ўсё збеглася, сутыкнулася, напоўніла келіхі прычасця блізкім і далёкім мінулым, блізкім геаграфічна і далёкім геаграфічна. Ды ўсім гэтым ніяк не здымалася і не здымаецца пытанне, а як быць усё ж з запатрабаваннем сучаснасці ў паэзіі. Што абсалютна быць ёй без кан'юнктуры. — гэта, паўторымся, само сабой. Але ці не ўстарэлым сёння з'яўляецца тэзіс, з якім яшчэ з 60-х гадоў выходзіла наша літаратуразнаўства на канфрантацыю з афіцыёзнымі ўстаноўкамі, калі вываёўвала права на гістарычную тэматыку, сцвярджаючы першаснасць не тэмы, а сучаснага погляду на тэму? Ці толькі да погляду ў дадзеным выпадку рэч зводзіцца?

Пакуль што нам можа быць ясным толькі адно: сучаснасць у паэзіі — гэта не толькі паэзія сучасная, паэзія надзённасці. Сёння сучасныя і Максім Багдановіч, і Уладзімір Караткевіч, і Яўгенія Янішчыц, як і Уладзімір Жылка, як і Алесь Салавей. Гэта, вядома, мной спецыяльна выбраны імёны тых, каго з намі ўжо няма, бо лёс Хрыстовы — і іх лёс: смерцю смерць перамогшы. Яны застаюцца ў паэзіі найсучаснейшымі. Бо сучаснае сёння ў паэзіі — гэта найперш створанае на ўзроўні XX стагоддзя, на ўзроўні класічных нацыянальных паэтычных мадэляў — у працяг мастацкіх традыцый Янкі Купалы і Якуба Коласа, як і ў працяг традыцый Францішка Скарыны, Міколы Гусоўскага, Яна Вісліцкага, Францішка Багушэвіча.

І тут адразу ж, відаць, варта абагуліць, што сучаснае ў нас непадобная да Сярэдневякоўя, Сярэдневякоўе непадобнае да Новага часу, як непадобная анталагічная традыцыя ў паэзіі да рамантычнай, а класіцызм да акмеізму, імажынізм да герметызму. Але ўсе гэтыя відазмяненні былі на базе эстэтычнай, а не ідэалагічнай. Ідэалагічнае адмовіла прынцыпы эстэтыкі. Прынцып сучаснасці нараджэнне ідэалагізму, эстэтычнае ж — вечна, спрадвечна сучаснае, і яно развіваецца па сваіх адмысловых законах. Ідэалагізм перакрыў уплыў гэтых законаў, выключваў іх, манапалізаваў прынцыпы кан'юнктуры, ілюстратарства, паслужніцтва, служак пяра служкам адміністрацыі і палітычнаму гегемону. Выйсці з абсягаў палітыкі — вось што стала надзённым для мастацтва, у тым ліку і паэзіі. Але ці выйшла сённяшняя паэзія з абсягаў палітыкі, ідэалогіі?

Аб выхадзе яе з абсягаў ідэалогіі гаварыць не даводзіцца. І не тое, каб яна — з агню ў полымя. Яна — больш таго: яна можа пайсці з монаідэалогіі ў плюраідэалогію. А ў гэтым ці ж няма пагрозы? Плюралізм палітычных поглядаў у дэмакратычным, цывілізаваным грамадстве — норма. Але які можа быць плюралізм у паэзіі, калі яна не хоча і не павінна быць ілюстратарскім, прапагандысцкім голасам (галасамі!) палітычнага плюралізму?! Паэзія, спараваная з палітычным плюралізмам, можа быць толькі плюральна згвалчаная. І мы не застрахаваны ад такога яе ў нас згвалчэння. Гвалт вульгарнага сацыялагізму, сталінскага сацрэалізму, жданаўскай нарматыўнасці, пазбыты намі, няхай жа не дасць дарогі падлегласці новай, не менш горкай, ад якой можа нас засцерагчы вяртанне паэзіі «на кругі свае», прадвызначаныя толькі законамі красы і дабра, гармоніі і цнатлівасці. Вечная сучаснасць паэзіі менавіта ў яе непарыўнай спалучанасці з уласна эстэтычным і этычным пачаткам, як і з субстратам нацыянальным, мясцовым, аўтахтонным.

Уласна як паміж Сцылай і Харыбдай, цяснінай між двух берагоў прабіваецца карабель сучаснай нашай беларускай паэзіі. Сцылай ёй учарашні ідэалагізм, а Харыбдай — учарашняя закачанеласць, застыгласць формы. Светапоглядавае, калі яно ўласна філасофскае, філасофскі быційнае, адмыслова рэфлексійна-псіхалагічнае, яно — не бяда, яно — багацце. Уласна палітычнае, кан'юнктурна-ідэалагічнае — вось што звужала і рэдуцыравала, выветрывала пароду паэзіі, вось што як паслед, з якога мы так доўга вылоньваліся. Паслед гэты сёння адрынуты. Ісцінная душа паэзіі — духоўнасць — распірае сёння грудзі таму, што вылоньвалася з пазаддзя. Жывое — жыве, паследу — чэзнуць. Але каб гэта так проста ўсё было з паследам!..

Не ўсё так проста, бо ўся ж сучасная беларуская паэзія вылоньвалася і з перадрэвалюцыйных дзесяцігоддзяў XX стагоддзя, і з 20-х, 30-х гадоў, і з пасляваенных культавых, сталінскіх, затым хрушчоўскіх, брэжнеўскіх часоў. І ад сучаснай паэзіі не адлучыць здабыткаў і памяці аб нездабытках любога з дзесяцігоддзяў нашага XX стагоддзя, як ні відазмянялі яны лірыку рэвалюцыяй, культам, нарматыўнасцю, кан'юнктурай. І тут трэба і згаджацца і не згаджацца з паэтам, калі ён піша, што «лёс нам выпаў сля-

Божа мілы, даруй нам грахі,
Ці ж мы ведалі, што рабілі?
(«Маладосць», 1991, № 9).

Азіранне на дзень учарашні — гэта сёння ў нас непазбежнае: азіранне на тое, што калечыла, мучыла, смерціла нас, паэзію, літаратуру, народ. Азіранне і ўзнясенне вачэй небу, «ціхае свята» просьбы: «сэрца замкнуўшы, паддайся прачыстаму слову». Гэтая паддадзенасць малітоўнасці, яна, можа, найярчэй сказалася ў «Малітве самотнай» у Дануты Бічэль-Загнетавай.

Божа, з самотнай цемры
Малітвай шукаю еднасць...

Вымаўляючы тваё імя,
Згодна жыву між найгоршых,
пакінутая жывымі,
свабодная між памёршых.
У замуці, у завірусе,
у тваім найшчырэйшым
свеце —
лішняя ў Беларусі,
прашу Беларусі бяссмерця.

«Пад прыглядам Богавым сышліся», — гэта радок з узнесенымі ў неба вачамі і з верша Рыгора Барадуліна «Ушацкай кнігаўцы», як і ў цэлым той жа адрас мае ягоны верш «Бог на гадзіннік пазірае» («Маладосць», 1991, № 1), ягоная ж «паэма смутку» («Полымя», 1991, № 1), якая канчаецца адчайным клічам «Малю Бога!».

«Малюся зноў па-беларуску» — так малітоўна пачынае адзін са сваіх апошніх новых вершаў і Сяргей Грахоўскі, таксама даўшы яму ў назву слова «Малітва». Інвектывы паэта скіраваныя тут у будучыню:

Магутны Божа, днём і ноччу
Адзінай літасці прашу,
Не засляпі нашчадкам вочы,
Ратуй нявінную душу...

У вершы «Сведкі» Сяргей Грахоўскі азіраецца ўжо на мінулае, прызначаючы, што «абмінуць крывавы след з нас суджана не многім», і выказваючы жаданне, «каб беззваротных запавет пераказаць на цэлы свет перад людзьмі і Богам». («Полымя», 1991, № 6).

Такім чынам, вельмі і вельмі знамянальна гэта: у Р. Барадуліна — «пад прыглядам Богавым», у С. Грахоўскага — «перад... Богам» і ў Казіміра Камейшы: «Шэпча мне прашчур: — З богам жыві Паміж людзей паспалітых...».

З вялікай і з малой літар пішуць слова «бог» нашы паэты. Так, у Генадзя Бураўкіна — з малой:

Быць можа, не паможа бог...

У Петруся Макаля — з вялікай:

Гатоў я пад гул царкоўных
званоў
Да забыцця маліцца,
Кланяцца Богу,
Ах, толькі б ізноў
Згубна не памыліцца!

Павел Шруб —з малой:

Асфальт.
У тон яму дамы,
дзяржава,
неба,
бог
і мы.

Ніна Загорская — з вялікай:

Чалавек —
ахоўніца
Мацярынства,
доктар ад Бога — Карыцова.
Шапкі, мужчыны, здыміце.

У Галіны Каржанеўскай — з вялікай:

Напэўна, Бог,
вас вылепіўшы з гліны,
Цярплівасць даў,
а мужнасць прыбярог.

У Алеся Пісьмянкова — з вялікай:

Душа
успомніла пра Бога,
Але яе не чуе Бог.
І не спрыяюць болей зоры,
І, як малітву ты ні доўж,
Зноў дождж над
Бацькаўшчынай хворай,
Над хворай
Бацькаўшчынай
дождж.

Спавядальных, звернутых да Бога вершаў цяпер у нас сапраўды шмат. Маладосцеўская нізка вершаў Яўгена Гучка дык спрэс закцэнтавана да вышэйшай існасці:

Ёсць Беларусь і Бог, а болей
Ні ў чый палон я не іду.

Непаслядоўна, праўда, у гэтай нізцы тое, што лірычны герой яе выходзіць «з філарэтаўскай царквы, як з партыі выходзяць». Паэт жа не рве з Богам, з царквой...

МАЛІТОЎНЫ рад сёння ў нас сапраўды вельмі шырокі, а пры шырыні — думкай глыбокі, матывамі разгалінаваны, духоўнасцю напружаны, ці вершы старэйшага пакалення ўзяць, ці сярэдняга, ці малодшага. Такім чынам, запросіма ў іх шыр і глыб — з першым прыпынкам каля верша Р. Барадуліна «Малітва»:

Я ў свеце настолькі адзін,
Я ў свеце настолькі маленькі.
Што памяці сцёртай каленькі
Збіваю.
Паўзу ў напамін,

Каб Бог не забыўся мяне,
Ды я перад Богам маленькі,
Мае Ён не ўчуе маленні
І нават уніз не зірне.

Як спусціцца Бог на зямлю.
Дык я перад небам маленькі.
Даткнуся да лёгкай кавенькі
І крыўды на попел спалю.
(«Полымя», 1991, № 8).

З другім прыпынкам — каля верша без назвы Васіля Жуковіча:

О, калі б толькі ты мог,
Лёс мой, ласкавы божа,
Не пасылаць мне дарог,
Горшых за бездарожжа!

Лёс мой, суровы мой бог,
Чуеш душы прашэнне:
Не пасылай перамог,
Горшых за паражэнне!
(«Маладосць», 1991, № 10).

Прыпынак трэці — Леанід Галубовіч:

У век уздыму дзікіх сіл
І розумаў інтэгравання,
О, свет паднебны, не прасі
Ні літасці, ні даравання

За ўсе крывавыя грахі
І за бяскроўныя ідэі...
Пад сонцам Боскае рукі
Адплаціцца за ўсе «вандэі».

Магчыма, ў гэты позні час,
Калі твару свае малебны,
Не ноч абрынецца на нас,
А пекла жар і попел небны...
(«Беларусь», 1991, № 8).

І яшчэ адна «Малітва» — верш Людмілы Хейдаравай — з упадабненнем да Бога каханага чалавека, з паваротам тэмы да лёсу роднага краю. Гэтыя павароты ў Л. Хейдаравай — сімвалічныя ці, можа, лепш сказаць, сімптаматычныя — з выявай таго, як сёння наша паэзія аб'ядноўвае ў сабе Бога, Чалавека, Радзіму — аб'ядноўвае высокім пачуццём любові, што даецца асобе так цяжка.

Так, Бог зараз апынуўся ў эпіцэнтры нашай паэзіі: ад Яго вобраза, як ад сонца, разбягаюцца промні тэм і матываў, і да яго, як да сонца, звернуты споведзі і малітвы. Да ўспамінаных ужо далучым палымянскія вершы «Літанія» Максіма Танка, «Малітва» Ніла Гілевіча і маладосцеўскія «Маленне Кірылы Тураўскага» Міхася Башлакова, «Малітва перасяленкі» Лідзіі Возісавай.

Я — Ваш вызнанец мэтаў і
надзей
На Адраджэнне роднай
Беларусі, —

гэта прызнанне з верша М. Арочкі, якое наводзіць на думку, што малітоўнасць нашай паэзіі не стольні ад уласна рэлігійнага пачатку, як ад нашага нацыянальнага Адраджэння, якое ў свой час ішло ў нас у пары з Рафаэлевай Мадоннай, зацвярджаючы паэзіяй Максіма Багдановіча традыцыю малітоўнага схілення перад Боскім.

Ды ў сваёй глыбіннай сутнасці малітоўнасць, зварот у нашай сённяшняй паэзіі да Бога, яна, відаць, у меншай ступені працяг багдановіцкай традыцыі, у меншай ступені працяг малітоўнасці «Матчынага дару» Алеся Гаруна і першай рэдакцыі паэмы Якуба Коласа «Сымон-музыка», бо яна — на пікавым узыходжанні менавіта сённяшняй духоўнасці нашай паэзіі. «Да боскага ў сабе!» — заклікаў калісь Аляксандр Даўжэнка. Менавіта наш час даў нам шанц адкрываць боскае ў сабе, быць у адчуванні, у празе спасціжэння боскага пачатку — першаснага ў мастацтве, першаснага і ў паэзіі. Бог з вялікай літары нараджае Паэзію з вялікай літары. Паэзія ў пары з нацыянальным Адраджэннем не можа быць не вялікай. Сёння — у пары з нашай гісторыяй — наша Паэзія — Вялікая Драма, наша Паэзія — Вялікая Трагедыя.

Што ў нас ёсць сёння шанц стаць нашай паэзіі і Вялікай Драмай і Вялікай Трагедыяй — гэта так. Але ці стане наша паэзія імі — гэта пытанне, адкрытае пытанне. Бо сапраўды: з такой перадгісторыяй, як наша, беларуская паэзія проста не можа не вырастаць у паэзію Вялікага Духу, і Драмы, і Трагедыі. І што ў паэзію Вялікага Духу яна пачала расці, на гэта паказвае яе сённяшні дыялог з Богам...

ДРАМАТЫЧНЫМ і трагічным было і ёсць усё развіццё беларускай паэзіі ў XX стагоддзі. У атмасферы пасля XX з'езда мы гаварылі аб другім дыханні, якое тады час прыдаў і моладзі, і тым, хто ў канцы 50-х гадоў, перажыўшы рэпрэсіі, вярнуліся ў Беларусь. Сёння з апошніх мала ўжо хто застаўся сярод жывых. Якое ж па ліку сёння дыханне ў былых гулагаўцаў Сяргея Грахоўскага, Алеся Звонака, Паўла Пруднікава? Ды каторым па ліку лічыць паэтычнае дыханне Петруся Макаля ці Ніла Гілевіча, Рыгора Барадуліна ці Васіля Зуёнка? Драматызм усіх нас заключаецца ўжо ў тым, што не на адным дыханні — натуральным — усё ў нас ішло, што мы — з перападаў дыхання, з задыхання, з чарговых эйфарыяў і «паэм смутку і надзеі».

І ўсё ж у цэлым не смуткавым бачыцца нам воблік нашай паэзіі. Яна, кажучы словамі Ніла Гілевіча, — «на высокім алтары».

Беларуская сучасная паэзія — сапраўды «на высокім алтары» — з болем, але і з верай у Бога, у купальскае і скарынаўскае сонца:

Ты гары, гары, гары,
Залатое сонца!

Ды не толькі ў нешта большае, чым дэкларацыя, ператвараюцца гэтыя па-купалаўску заклікавыя радкі Ніла Гілевіча. Бо зноў жа сапраўды — «на высокім алтары» бачыцца адсюль сёння і сам паэт, і яго душа, у якой ускалыхнулася з новай сілай лірычная непасрэднасць колішняй маладой яго лірыкі, што так ці інакш затыхалася ў застойных завоінах былога часу, а цяпер — разняволена — спалучаецца з умудронасцю пачуццяў і высокай паэтычнай культурай, як то, напрыклад, у заключных радках верша «Гэта — доля, якое я варты» ды і ў цэлым у новай нізцы паэта з абвострана балявым апошнім яе вершам «Пытанне»:

Хаджу па чужыне, гляджу на
людцоў,
На іхняе з Богам вітанне —
І зноў працінаюся болем, і
зноў
Душу мне свідруе пытанне:

Як доўга яшчэ будзе ў нас
у вачах
І ў кожным штрыху
чалавечым —
Наш, пройдзены намі,
пакутлівы шлях,
Наш сум па няспраўджаным
нечым?

Дык усё ж і «на высокім алтары» — «Наш сум»? Так, сум, і журба, і павінавайніцтва:

І даруй, што журуся ў
маўчанні,
Што не ў змозе вясёла
спяваць,
Што цяжэй і цяжэй мне
начамі
Рукі, склаўшы на сэрцы,
трымаць.

Ніл Гілевіч, па сутнасці, свядома вяртае нас і да коласаўскага дарэвалюцыйнага: «Не пытайце, не прасеце светлых песень у мяне!..», і да багдановіцкага: «Хай пачуюць, як сэрца начамі па радзімай старонцы баліць». Ён — «не той, што ў Бога ў ласцы», ён — «боль душы няснёны». Гэтыя словы Ніла Гілевіча можа сказаць сёння пра сябе і пра душу сваю кожны беларускі паэт.

Але, як паказвае бягучы дзень нашай паэзіі, там, дзе нешта даходзіць да «звыш», там, як бы ратуючыся ад гэтага «звыш», паэзія тут жа пераключаецца з высокага тону на нізкі. Прычым, і першы і другі тон могуць нават суседнічаць, як то ў Казіміра Камейшы ў вершы пра Тараса Шаўчэнку:

Кроны шумяць над ім,
віснуць аблокі,
І паўстае ён, гарой над гарой,
Вось як высока!
Вось як высока!
Вось як высока,
Як сам народ!
(«Полымя», 1991, № 4).

Але высокаму ў К. Камейшы натуральна папярэднічае і не вельмі каб высокае:

Гэй, песняры, беражыце
галовы!
За ўсе парадна-бязважкія
словы,
Можа, й не грэх атрымаць
гузакі.

Да іроніі, тым больш з'едлівай, К. Камейша не даходзіць. Не тое — Алесь Звонак. Звычайна такі класічна строгі, як санет, Алесь Звонак у сваёй апошняй нізцы («Полымя», 1991, № 11) проста непазнавальна ёрністы. І ці ж гэта не пасля таго, як паэт тры гады таму назад публікаваў у тым жа часопісе нізку «З таго берага» (1988, № 6), вершы з якое сталі ці не самымі драматычнымі ў сучаснай беларускай гулагаўскай паэзіі. Ды якраз у новых сваіх вершах, хоць магаданскія матывы ў іх не глухнуць, выяўляючыся ўжо не ў малюнках і постацях зэкаў, не ў баладнай і эпасна-сказавай выявах, а ў рэфлексіі, якраз у гэтых вершах — выпад, парыў у эстэтычна якасна іншае.

Хоць жыць па-людску не
ўмелі,
Па-людску будзем паміраць!..

Прыемна ўсё ж жывым
лічыцца,
Пабыўшы тройчы мерцвяком!..

Памылка веку ці не ў тым,
Што дух трагедый лічым
фарсам...

Ды нягледзячы на слушнасць апошняй высновы, Алесь Звонак тым не менш не ёю кіруецца, калі сам дае волю сваёй іроніі.

ПОШУК формы, эксперымент? Іх было летась мала. Версэты Алеся Разанава, здаецца, вяртаюць яго да празрыстасці стылю, як проста з'яваю стала публікацыя А. Разанавым прадмоў Ф. Скарыны, стылізаваных пад верш ці паданых у форме верша. Без пунктуацыі вершы ў «Маладосці» апублікавалі Вольга Угрыновіч (№ 4), Уладзімір Міхалевіч (№ 11). У Вольгі Угрыновіч ёсць прастора — думкі, усімвольванне з'яў і паняццяў, асабліва ў вершах «Я Той Голас...», «Тваім вачам я выдумляю Смутак...», «Ураўнаважыць камень і глыбіню вады...» і гэта добра, перспектыўна. Горш — ва У. Міхалевіча, асабліва дзе ў яго ідзе знарокавая ігра ў нічога:

...Мы будзем глядзець
адзін аднаму
ў пустыя вочы
не ведаючы пра тое
ці значыць гэта нічога
наша іншае
апроч нічога.

«Апроч нічога», відаць, нічога гэта не значыць, як нічога не значаць і «пустыя вочы», эквілібрыстыка ў пустаце. Але сёння ёсць сёння, і яго без падобных штукенцый, асабліва ў маладых паэтаў, і быць не можа. Толькі не будзем жа забывацца, што «гвалт над формай» у нас ужо быў, як былі і баракавыя каліграмы, вершы геаметрычна-фігуральныя, візуальна прыгожа надрукаваныя. Ф. Скарына так друкаваў канцоўкі сваіх тэкстаў, і Сімяон Полацкі — мэтр беларускага барока — умеў гэта рабіць. І пагэтаму я з прыемнасцю працытую тут пры канцы верш Васіля Жуковіча, што і зместам, і друкам, і традыцыйна, і сучасна прыгожы:

Нацягне навальніца цеціву,
а я пагодай іншаю жыву,
неверагоднаю пагодай,
не сонцам за акном,
не зямным цяплом,
святой лагодай
вуснаў, слоў.
Пагода ўся
яе любоў,
надзея
вера,
зго-
да!

Ты — ясная мая пагода.
(«Маладосць», 1991, № 10).

Думаецца, што і пра такія вершы, як прыведзены, можна гаварыць словамі Васіля Зуёнка:

І стогне пад уранавай пятою
Безабароннасць вечнай
пекнаты,
І пэўным застаецца толькі тое,
Чаго ніколі не спасцігнеш ты.
(«Беларусь», 1991, № 10).

З двума апошнімі радкамі В. Зуёнка хацелася б, аднак, паспрачацца, бо чаго не спасцігне адзін, спасцігне іншы, а Яе Вялікасць Паэзія можа спасцігнуць усё.

«СВЕТ С ВОСТОКА»?

Па старонках новага выдання

«Мир славян — целый космос, и по его законам грядет возрождение истерзанной славянской Семьи. Я верю — соберет нас в единый дом великих наших предков. Я верю, ибо Россия уже воспряла ото сна...»

Гэтыя словы пажадала ўвекавечыць на першай старонцы першага нумара новага літаратурна-мастацкага выдання для сямейнага чытання «Славяне» Ніна Кітова — адна з заснавальнікаў часопіса, дырэктар Сібірскага рэгіянальнага філіяла А/Т «Скит».

Можна доўга спрачацца наконт таго, «истерзана» ці не славянская сям'я, ці трэба збіраць у «адзіны дом вялікіх нашых продкаў» і што такое, нарэшце, гэты адзіны дом, але ўсе сумненні знікаюць пасля таго, як добра ўдумаешся ў абгрунтаванне палымянай веры: «ибо Россия уже воспряла ото сна...»

Яшчэ больш **рассейвае** (тут і скаламбурыць можна) сумненні другі заснавальнік «Славянаў» — дырэктар ПТА «Ковчег» Віктар Бурдзюг:

«Братоубийственная славянская рознь означает не только гибель «Империи», но и начало мирового хаоса. «Ажно так! — **А. А.**) И этого допустить нельзя!»

Не адстае і Алег Ніфантаў, трэці заснавальнік, рэктар Цэнтральнага інстытута кіруючых і творчых работнікаў Міністэрства культуры РСФСР:

«Единственная наша цель, ради которой затеяли мы это дело, — помочь соотечественникам вернуть историческую память о былом величии нашей державы, центра славянской духовности, высочайшей нравственности и богатейшей национальной (? — **А. А.**) культуры...»

Ну, годзе, гэта ўсё спонсары з іхнімі пастулатамі. А што дэкларуюць у сваіх допісах члены рэдакцыйнага ды грамадскага саветаў часопіса — знаёмы нам па шматгадовай дзейнасці ў «Нашем современнике» Валянцін Свінціннікаў, Валянцін Распуцін, наш зямляк Эдуард Скобелеў, што прапануюць аўтары новага выдання?

Э. Скобелеў — 25 чатырохрадкоўяў «И ныне то же поле Куликово...». Відаць, вяршыняў мастацкасці дасягнуў паэт, калі яго адзінага з жывых прыкмеціці ва ўсім славянскім свеце зачынальнікі «дела»!

То можна й працытаваць:

Народ велик величьем сыновей.
В своих делах всех превзойти
сумей.
Пусть удивленно на тебя
взирают
и говорят о Родине твоей!

Напышліва і малазразумела. Альбо яшчэ:

И ныне то же поле Куликово
раскинулось вокруг... И снова,
снова
я должен в руки брать и щит
и меч.
чтобы свою Отчизну уберечь...

Тут ужо не так цьмяна.

Ідзём далей.

В. Распуцін пакуль што не прапануе нічога, апрача свайго імені.

В. Свініннікаў нізка кланяецца Валянціну Пікулю. Нічога не маю супраць (хоць і пакіну думку сваю пры сабе): дужа ўжо многія суайчыннікі і несуайчыннікі шануюць нябожчыка. Аднак здзіўляе ўсё-такі ацэнка творчасці вельмі, сказаў бы, спецыфічнага пісьменніка: «Человечество потеряло выдающегося писателя».

А ўсяго «Славяне» нам прапануюць ажно 18 матэрыялаў — матэрыялаў, у якіх аніводнага разочку не згадваюцца нават Украіна з Беларуссю! Праўда, «Малороссия» з «Северно-Западным краем» таксама не ўпамінаюцца. Усюды адно і тое ж:

«Россия, Русь, Россия, Русь, Россия, Русь...»

Старажытнаруская азбука, Сяргей Мікалаевіч Булгакаў, Пецярбург, Масква, акадэмік жывапісу Сяргей Арсеньевіч Вінаградаў, Ганібалы, пятроўскія «Ведомости», «видения» вялікага князя Паўла Пятровіча Раманава, сон Міхайлы Ламаносава, урывак з кнігі Ёгана Готфрыда Гёрдэра «Ідэі да філасофскай гісторыі чалавецтва», дзе славяне разглядваюцца як «одна-единственная нация» альбо нават племя, Троіцкі кафедральны сабор у Томску, вершы Дон-Амінада з відавочна вялікарасейскай іроніяй да нярускіх рэаліяў...

Праўда, каб быць справядлівым, трэба адзначыць: ёсць у нумары матэрыялы, цікавыя не толькі рускаму чалавеку — «Карл Маркс как религиозный тип» (фрагменты) С. Булгакава, кароткія ўспаміны С. Вінаградава пра Ісаака Левітана (!) у публікацыі Ніны Лапідус, скарочаныя раздзелы з раманадаследавання Аляксандра Іванчанкі «Путями великого россиянина», прысвечаныя кірыліцы і азбуцы «росічаў» — у іх выказваюцца адметныя гіпотэзы...

І ўсё-такі зноў і зноў:

А. Брэжнеў: «Русский человек без веры и отечества немыслим».

А паляк, француз ці егіпцянін?

У. Лічуцін:

«Что же касается пассивных азиатских добродетелей, которых запад до сих пор еще недостаточно ценит, здесь русские вновь станут нашими учителями, и это коснется даже вопросов нашей практической политики» (з Германа Гесэ).

Ігар Мазнін у рубрыцы «Антология одного стихотворения», дзе надрукаваны верш выдатнага расейскага паэта Ф. Цютчава, цытуе артыкул «Трагедия централизма», апублікаваны ў «российском литературном еженедельнике», і практычна салідарызуецца з аўтарам вось гэтых палітаналагічных «откровений»:

«Сентиментальная теория «Европа — наш общий дом» привела к крушению восточноевропейских компартий, смене государственности, неизбежному объединению Германии»,

«Философия нового мышления», «примат общечеловеческих ценностей над классовыми» на деле обернулись пренебрежением интересов социалистических государств и утолением амбиций империалистических олигархий».

Думаю, каментарыі залішнія.

І апошняя цытата: «Свет с Востока. Из Смольного — на весь мир!» (Дон-Амінада, «Поезд на третьем пути»).

На заканчэнне так і хочацца ўсклікнуць:

— Хопіць, панове! Не прыкрывайцеся байкамі пра агульны славянскі дом! Не дурыце нам галовы!

Алесь АСТАШОНАК.

ЁСЦЬ ШАНЦ!

«Гаворыць Мінск!» Словы гэтыя з Новага года як быццам стала прапісаліся на рэспубліканскім радыё. Калі ў мінулым годзе (як і ў папярэднія) значную частку часу ў эфіры займалі трансляцыі з Масквы, дык цяпер кіраўніцтва сказала ім «бывай», у тым ліку і такім папулярным праграмам, як «С добрым утром», «Юность» і іншыя.

Што ж, крок, пэўна, слушны. Хацелася б толькі, каб павелічэнне эфірнага часу выкарыстоўвалася з карысцю. Пакуль што, як паказалі першыя дні, пабольшала адно музычных перадач. Безумоўна, калі прапагандуецца нацыянальная музыка, народная творчасць, таксама добра. Заадно — трэба часцей прадастаўляць мікрафоны рэспубліканскага радыё пісьменнікам, мастакам, акцёрам, іншым дзеячам нацыянальнай культуры. Больш увагі звяртаць на прапаганду лепшых дасягненняў беларускай літаратуры.

Ёсць шанц апраўдаць надзеі. І не толькі аднайменнай папулярнай радыёперадачай.

А. М.

Леанід ГАЛУБОВІЧ

НАЗОВЫ БЕЗНАЗОЎНАГА

●

Раскідваецца восень кляновымі
чырвонцамі.
...Сумна...
Нават збіваешся з рытму хады,
Дыхання, думкі...
Мабыць, замнога стронцыя
У кожнай рыжай травіне
і ў кожнай кроплі вады...
І мне Айчыну цяпер
адкрываюць, нібыта Амерыку.

І, як туземцу, вяртаюць памяць
і ўзрост жыцця...
Праверце мае пачуцці —
маю адзіную метрыку!
А ўсім, хто прыйшоў з нябыту,
расплюшчце вочы быцця.
Жыццё не бясконца, на жаль,
як алфавітныя літары.
Паспець бы выказаць сваё апошняе Я.
Хачу, каб мяне адпелі
варонінскія прасвітары.
Спадзеўка ёсць:
не адрыне мяне пад Клецкам зямля.
Не ў змесце, чытач,
а ў часе і ў месцы — ісціна.
Пачаў я з кляновых лісцяў —
і, вось, куды занясло...
«Мне хочацца ў жыта ўвайсці»,—
скажу, паўтараючы Пысіна.
Жывому баліць жывое,
а мёртвых адродзіць тло.

●

Дзесятак год, як цэлы свет
Прысуд выносіў: аднадумцы,
За Ільічоўскі запавет
Трымаюцца, бы мліва ў ступцы...
А я ў той час, і дзень і ноч,
Гібеў у месцы глухаманным,
І страх сціраў з крывавых воч,
І не чакаў ад мліва манны...
Настойваў слова на віне.
І ўсё ніяк не мог даўмецца:
Няўжо ніхто на свеце мне,
Бы рэха, ўсё ж не адгукнецца!!
Ніхто!
Ніхто...
І сёння, вось,—
Мы думку думкай крышым проста...
І на абшарах нашых скрозь —
Дэмакратычнае сіроцтва.
Зайздрошчу дрэвам і траве,
І лугу іх, і іх дубраве,
Калысцы хісткай, і труне,
І, ў стозе высахлай, атаве...
А ты, чытач, зайздросці мне,
Бо слову ўсё ж прыйшла нагода,
Настоенаму на віне
Уласнай,
а... не вінзавода...

●

Люблю вераснёўскі рупны дождж...
Акно адчыню і — слухаю,
Як чынна ідзе ён дома ўздоўж,
Нібы гаспадар пад мухаю.

А сёння дождж асаблівы. Ён
Дзіўны і нейкі загадкавы.
Змачыў дарэшты фарсісты клён,
Змыў нумар з дома парадкавы...

Лезе сляпіцай у кожны твар.
І маскі змывае з раскаю...
Адзіны сябра мой і ваяр
З канонамі пралетарскімі!

Ах, быць бы — думаю — мне дажджом.
Паплакаць хоць раз без сораму
Перад сябрамі, жонкай, дзіцём
І... перад ворагам скораным...

Адносна месца жыхарства

Увогуле ўсё адно мне —
на якой мне вуліцы жыць.
На шумнай вуліцы Леніна
ці вуліцы Каліноўскага.
Абодва — рэвалюцыянеры.
Сэрцы — стальныя нажы...
Жыў бы раней — у апошняга
быў бы за Маякоўскага.
А лепш за ўсе на Зялёнай
нятлумнай вуліцы жыць.
І чуць ад дзяцей тутэйшых
словы продкаў нязменнымі,
І прадчуваць, як час
услед за імі бяжыць,
Пакінуўшы нас на вуліцах
з суровымі
іх найменнямі.

●

Не тое што кветкі люблю,
А, проста, бываюць выпадкі —
На думцы сябе я лаўлю.
Святлеючы ўвесь ад здагадкі:
Што самым бязрадасным днём
Яны прад вачыма ўзнікаюць —
Сядзяць у двары пад вакном,
Па-бабску табе спачуваюць...

Ах, кветкі — дзявочую страсць —
Не рваў, не куплю на базарах...
Мне радасна існасць іх знаць
І бачыць іх добрыя твары.

●

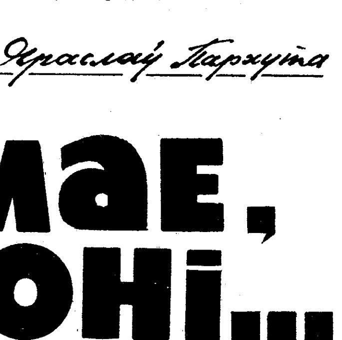
Дачцэ КСЕНІ

Як многа ведае дзіцё!..
І — жах — як многа мной забыта,
Пакуль уласнае жыццё
Я прыстасоўваў да карыта...

Яраслаў Пархута

Коні мае, коні...

ЭСЭ

I

СЯДЖУ ў бальнічным дворыку, на лавачцы, пад ніцай вярбою. З адчыненага акна трэцяга паверха рвецца на волю надломлены жаночы голас:

Ямщик, не гони лошадей.
Мне некуда больше спешить.
Мне некого больше любить.
Ямщик, не гони лошадей...

Песня агортвае душу тугою. І раптам — вяртае ў мінулае. Настойліва. Неадчэпна.

Ямщик, не гони лошадей...

Божухна! Ну хто ж гэта там, у палаце той? І навошта так?..

Але дзе ўзяць сілы? Ды ці зможаш супраціўляцца?.. І ты ўжо там, далёка-далёка, за высокім плотам гадоў. Ты — у дзяцінстве.

II

Мы не мелі каня. Зямлі было, як гавораць, на адзін пералёт курыцы. Аднак абрабляць тыя пару гектараў супесяў трэба. І даводзілася наймаць ратая. Ён рабіў ласку, і ў аддзяку наша кузня звінела кавадлам, а я, падшыванец, як мог, дапамагаў бацьку—то назубіць серп, то зрабіць падкову, то «зварыць» абады, то выштукаваць новыя цуглі ці якую іншую драбязу для патрэб суседа, што з канём.

Калі справа тычылася нечага значнага—бацька стараўся найлепей аддзячыць за помач. З драбязою — інакш. «Рабіцьму ключыкі-замочкі, хадзіцьму вечна без сарочкі», — аднекваўся ён, але ў кузню ішоў. Бо хіба адмовіш чалавеку, які некалі выручыў цябе?

У бацькі былі свае сакрэты. Ягоныя сярпы не «пырскалі» (не ламаліся пад жменяй збажыны), не гублялі дачасна зубоў. Каса з-пад яго рук выходзіла брытвай. А брытва, зробленая са звычайнага напільніка, вытрымлівала канкурэнцыю нават вядомай тады фірмы «Золінген». Спружыны да швейных машынак, што траплялі ў нашу кузню, не «сыпаліся», паляўнічыя стрэльбы ўжо не «жывілі», а сцізорык рабіўся надзіва «яркім». Не раз я чуў: «У любую справу трэба душу ўкладваць». Праз хвіліну бацька дадаваў да сказанага: «Тут, як і ў гаспадынь. У аднае хлеб—закалец на палец, у другое—што сітны...»

III

Я завіхаўся ля горана, дапамагаючы мяхам працаваць на ўсю моц, пазіраў на агонь, што біўся жывым сонцам сярод чорнага вугалля, а думаў пра той, сітны, хеб. Дзед Іван у адрозненне ад бацькі спрадвеку займаўся бандаркай. Жыў асобна і трымаў на здзіў усім нам гнедую, невысокага расточку кабылку, і кожны кірмашовы дзень ездзіў то ў Косава, то ў Ружаны, то яшчэ куды—збываць сваё начынне. Вяртаўся абавязкова з гасцінцам—боханам пахкага сітнага хлеба. Мы, унукі, знішчалі той бохан імгненна, падпільнаваўшы дзеда пры ўездзе ў вёсачку.

Дзед моўчкі пазіраў, як распраўляліся з сітным хлебам, а тады ўсім па чарзе давяраў пакіраваць кабылкаю. Мы ехалі вуліцай гордыя і шчаслівыя.

Аднаго разу я запытаўся:

— Дзеду, а чаму не даеш нам Гнедую? Узараць поле.

— І не дам,—адказаў дзед. — Бацька твой не паслухаўся, аддзяліўся. Ну то няхай цяпер і жыве, як хоча.

— А мне дасі? У начлег.

— У начлег дам. Толькі з Колікам-Сасновікам паедзеш. Калі ўдваіх, то і мне спакайней будзе.

Колік-Сасновік мой браценік. Мянушка такая прыліпла да яго па той прычыне, што сам ён родам з няблізкай ад нашых Мілеек Сасноўкі. Ягоны бацька вечна прападаў па турмах. Цётцы Мані адной было не справіцца з дзецьмі, і яна аддала Коліка дзеду. Старэйшы за мяне на некалькі гадоў, паслухмяны і працавіты, ён пасабляў дзеду бандарыць ды ўпраўляцца па гаспадарцы. Так і жыў. А каратаць з вясковымі хлопцамі летнія ночы ля вогнішча лічылася ўзнагародай за ўсё. Мне заставалася толькі зайздросціць.

...І вось мы ў Грудах, не так і далёка ад вёсачкі, пры саменькім лесе, на дзікім сухадоле, парослым дзе асакою, дзе сіўцом, дзе сітнікам, а дзе і мяккай дзяцелінай, што вечна духмяніць мёдам. Сядзім ля вогнішча. З намі бавяць ноч яшчэ хлопцы з вёсачкі. У руках Коліка-Сасновіка старэнькая кніжка—пра Канька-Гарбунка. Браценік чытае, а ўсе мы слухаем.

Праходзіць хвілін колькі, і я—у незвычайным, чароўным, казачным свеце. Лячу ў ружовую далячынь... А вось ужо лунаю і над сухадолам, па якім паволі ходзяць і стрыгуць траву стрыножаныя коні. Лунаю над усёй сцішанай зямлёю — над Вераб'іным лесам, што пачынаецца адразу ж за Грудамі, над роднай вёсачкай, што па той бераг ціхаплыннай Мутвіцы... Аднак нечы хрыплаваты, нібы прастуджаны, голас вяртае на зямлю—да рэчаіснасці:

— Пячонікі пара выграбаць!..

Нехта хапае дрын і рассоўвае вогнішча. Нехта выхоплівае з прысаку падгарэлыя бульбіны і кідае ў шапку. Адзін Колік-Сасновік сядзіць нерухома. Нарэшце хавае за пазуху «Канька-Гарбунка» і таксама бярэцца выграбаць пячонікі.

Колькі нечаканага прыходзіць да мяне! Зусім побач фыркаюць коні. Над Вераб'іным лесам павісае поўня. Недзе драч «дзярэ анучы». Недзе перапёлка ўпрошвае класціся спаць. Недзе кугіча філін. А сціхае філін—пачынае бухікаць вадзяны бугай. На змену бугаю прыходзяць жарлянкі. Так раскрумкаліся на суседнім плёсе, што нават дзедава кабылка падняла голаў і слухае, слухае. Яна ля самага вогнішча. Падымаюся, каб пачаставаць Гнедую бульбянымі агаркамі. Бярэ з далоні губамі акуратна, не ўспешцы, і смачна пахрумствае. Раптам заўважаю ў яе вачах поўню...

IV

З тае пары я стаў душою хінуцца да коней. Здавалася: конь можа ўсё— думаць і спачуваць іншым, марыць і разважаць, быць адданым і верным. Аднаго ён не можа—сказаць пра ўсё гэта. Але, меркаваў я, надыдзе такі дзень, такая часіна, і дзедава кабылка раптам возьме і скажа мне чалавечай моваю: «Аднолькавую лямку цягнем з вамі, людзьмі. Не крыўдзіце нас, коней...»

Ляцелі дні, ішлі тыдні, цягнуліся месяцы, а Гнедая не казала нічога. Калі я падбягаў да яе і гладзіў потную шыю, усяго што рабіла—уздыхала.

А на зазімку, як зямля бралася ўкрыцца першым сняжком, прыбег у кузню Колік-Сасновік і закрычаў:

— Гнедая памірае!..

Мы кінуліся на дзедаў панадворак. Пры плоце, які падступаў да хляўца, ляжала кабылка. Чэрава было як бубен. І мо ад таго ногі здаваліся недарэчна тонкімі. Яна то падымала галаву, пазіраючы на нас, то апускала яе на ўмёрзлую зямлю. Я ступіў крок наперад, яшчэ ступіў, яшчэ, сілячыся зразумець, што з кабылкаю, і спыніўся, уражаны: з вялікага карычневага вока Гнедай адна за адной скатваліся буйныя, бытта гарошыны, слязіны.

Да таго дня я не ведаў, што коні могуць плакаць.

Пасля смерці Гнедай часцей пачаў заходзіць да нас дзед. Звычайна ён маўчаў, седзячы на лаве пры акне, але аднойчы сказаў:

— На каня б узбіцца...

Бацька не прамовіў ні слова. Маці—таксама. Відаць, яны не забыліся, як ставіўся некалі да іхняй патрэбы дзед. Аднак тыя ягоныя словы ўсё адно як пасяліліся ў нашай хаце. Яны прымушалі задумвацца і мяне. Нараджалі мару. Сеялі спадзяванні.

Надзеі пабольшала, калі бацька да тых трох гектараў супесяў прыкупіў у суседа, які ад'язджаў у Аргенціну, паўтара гектара ўрадлівых суглінкаў. Мо куплі-продажу і не было б, але той лапік зямлі якраз ляжаў за нашым узгорыстым «шнурам» і страціць яго лічылася б недаравальна. Там няблага расла картопля, радзіла жыта з аўсом—усялякая збажына. Бацька меркаваў так: нарэшце адпадзе патрэба выжыльвацца ў кузні—будзе і без таго які кавалак хлеба, трэба толькі пазычыць грошай і набыць яшчэ і каня.

А тады... Каламучу з хлопцамі-аднагодкамі вірок на Мутвіцы, выцэджваю кошыкам паласатых уюнчыкаў, а тут ідзе з лесу Колік-Сасновік. На плячах—звязка ляшчынавых тычак. (З іх дзед рабіў адмысловыя абручы на цабэркі.) Падыходзіць і сядае на беражку.

— Ты вось боўтаешся ў гразі,—кажа ён,—а бацька жарабятка табе купіў. Дэрашаватае. На лбе — зорачка. Ногі быстрыя-быстрыя. Як прыпусціць панадворкам—ажно цокаюць капыткі...

У мяне пераняло дых. А брацненік доўжыць:

— Бацька чакаў цябе, чакаў, а тады бачыць, што і да вечара не дачакаецца, і ўзяў збыў жарабятка тое. Якраз цыганы ехалі, угледзелі яго на панадворку і перакупілі. Бо швэндаешся абы-дзе!..

Кінуўшы кош і торбачку з уюнамі, са слязьмі на вачах, я напраскі, балотцам, пабег дадому, залез на печ і прарумзаў там усю ноч. А назаўтра даведаўся: з мяне пажартавалі! І гэтак бязлітасна...

V

А тут пайшлі перамены ва ўсім нашым жыцці. У верасні вёсачка нібы ажыла напачатку, нібы ачнулася. Ды праз нейкі час папаўзлі плёткі, што

І ў сорак страшна пастарэў...
Не пазнаю адлюстравання
Свайго ў вачах сяброў.
Згарэў
Даслоўна, да самазмяркання...

А трохгадовы мой ваўчок,
Бы цень, заўжды перад вачыма.
З нагі на ножку — скок-паскок —
З пытаннем: «Тата, ты мужчына!»

О, што сказаць табе, дзіця!!
Я ўжо на многае забыўся...
Не зарыфмуй з жыццём быцця,
Каб хоць табою я адбыўся.

●

Ноччу ясней
Бачыцца дзённае.
Можаш у сне
Высветліць цёмнае.

...Твары людзей,
Позы і позіркі,
Цноту надзей,
Потныя поціскі...

Раптам прысніш
Мёртвым жывога...
Чуйна ляжыш
Сам ля самога...
Спіш ці не спіш!
Дома ці ў Бога!

Лепш бы не спаць,
Лепш бы не бачыць,
Лепш бы не знаць,
Што гэта значыць.

Фота Аляксея МАЦЮША.

радасць дачасная, што ў нас будзе «камунія», што адбяруць зямлю, а людзей пазганяюць у казармы, карміцьмуць з аднаго катла, а спацьмем на супольных нарах покатам, усе разам — бабы, мужчыны, дзеці...

Вярнуўся з астрогу Колікаў бацька, заехаў да нас і як адсек:

— Не за тое мы вошай кармілі па турмах!..

Яму не верылі.

Неўзабаве і вайна грымнула.

Ужо апоўдні той жахлівай нядзелю ў нас з'явіліся фашысты. Прыляцелі на матацыклах, крутнуліся і паімчалі назад, у Косава. Ды назаўтра дарога, што бегла з мястэчка праз нашу вёсачку, ажно ўгіналася — па ёй ішлі цяжкія машыны, поўныя вайскоўцаў у зялёных фрэнчах, паўзлі грукатлівыя аграмадзіны, цягнучы за сабою рознай велічыні гарматы, ляскаталі гусеніцамі танкі ў чорных крыжах на бране, валакліся крытыя брызентам фуры, паходныя кухні. Цягнулі тыя кухні ды фуры нейкія незвычайныя — высокія і таўсманыя, з калматымі нагамі коні. Іржалі яны таксама неяк незвычайна — басавіта, натужна.

— Бельгійцы! — казаў бацька. — І як такую гару пракарміць?

Нарэшце той паток коней-бельгійцаў, танкаў, цягачоў, грузавікоў скончыўся, і ў вёсцы ўсталявалася падазроная, нібы наструненая, цішыня.

VI

Адным надвячоркам на паджарым кані, з гікам і свістам куляю праляцеў вёсачку Грышка Вецер, ля канцавой хаты з нечага стрэліў і назад ужо вяртаўся без аніякае спешкі, фарсіста гарцуючы на спраўным рысаку.

— Няўжо наш акружэнец? — здзіўляўся бацька. — Ціхонем прыкідваўся, а яно вунь што!..

Пра Грышку загаварылі. Нібыта паджарага каня ён адбіў у нямецкага афіцэра. Нібыта партызана не бярэ аніякая куля. Нібыта ён можа ўляцець у які захоча гарнізон, нарабіць перапалоху ды цэлым-здаровым вярнуцца назад, у лес. І яшчэ казалі: за галаву яго кладуць немцы ажно дзесяць тысяч марак...

А ён сам? Толькі скаліў зубы, слухаючы тыя казанні.

Такі быў Грышка Вецер!

...Не забуду ніколі той дзень. Да веснічак падляцеў на сваім скакуне Грышка, гоцнуў на зямлю і ўразвалачку пайшоў на панадворак, ведучы за сабою каня.

— Абуць трэба! — стомлена сказаў ён і прысеў на парог кузні.

Бацька стаў абмацваць капыты, аглядаць падковы. А конь стрыг вушамі, раздзьмуваў храпы і не мог устаяць на месцы: ажно танцаваў перад намі. Пярэднія падковы «хлябалі», заднія так-сяк трымаліся. Ды бацька вырашыў перакаваць каня, і мы распалілі горан. Калі быў увагнаны апошні вухналь і зрабіў сваю справу рашпіль, раўняючы капыты, бацька пахваліў:

— Конь-агонь!..

— Орлік! — паправіў Вецер, і я нечакана для сябе заўважыў: Грышка на добрым падпітку. Аднак ён трымаўся, па-змоўніцку падміргнуў мне і, калі я наблізіўся, загадаў:

— Бяры Орліка і ляці на Леўчукоў хутар. Перадасі дзядзьку Жэню вось гэта.

І Вецер выняў з кішэні складзены ў некалькі столак аркушык паперы.

Што рабіць? Я пазіраў на бацьку, бацька — на мяне. А Грышка настойваў:

— Табе ж трынаццаць стукнула. Давай!..

Я ўскочыў у сядло.

Да хутара дзядзькі Жэні па дарозе і трох кіламетраў не будзе. А калі браць напрасткі, то і таго меней. І я вырашыў падацца напрасткі. Спачатку ў нас з Орлікам не клеілася. Але хутка зразумелі адзін аднаго. Падбадзёрыўшы і без таго гарачага каня пяткамі, гігікнуўшы, як гэта рабіў Грышка Вецер, я аслабіў павады, і Орлік ажно слаўся над зямлёю.

Праляталі межы, парослыя чарнабыльнікам, міналі пірамідкі ядлоўцаў на схілах пясчаных пагоркаў, праносіліся лажкамі. Вось ужо і суседнія Жамайдзякі пачалі праплываць хатамі на захад, вось ужо і лёгкі туманок пазначыўся па правую руку, ля мастка, як недзе з-пад шэрага касагора ўдарыў доўгай чаргой кулямёт. Над намі заціўкалі кулі, пацягнуліся жаўтлявыя ніткі трасірак, праціўна занылі міны, і адзін за адным — злева, справа, наперадзе — выраслі чорныя кусты ўзрываў. «Засада!» — мільганула ў галаве, і я прыпаў да конскай грывы. Орлік сам кінуўся ўбок, у лагчынку, і мы ўжо імчалі ў кірунку Марачоўшчыны. Я толькі тады зразумеў, што небяспека мінае: радзей ціўкалі кулі, радзей прашывалі неба трасіркі, а галоўнае — усё было даволі высока над намі.

Нарэшце нейкая незразумелая сіла вынесла Орліка на ускрай хмыза, і мы ўжо імчалі да хутара нізовінкаю і з процілеглага боку. Падляцелі да хаты, і я, не злазячы з каня, пастукаў у акенца. Дзядзька Жэня тут жа выскачыў на парог, замахаў рукамі, сцягнуў мяне з сядла і кінуўся з Орлікам у хлеў.

— Тваё шчасце, — сярдзіта казаў ён потым. — Лічы, з таго свету Орлік цябе вынес.

VII

А ў тую раніцу ў нас на панадворку з'явіўся партызан з дзіўным прозвішчам — Вус. Ён прывёў за аброць Орліка. Панура кінуў:

— Прымай.

— А Вецер? — вырвалася ў мяне.

— Грышкі няма, — адказаў Вус. — За дзень да вызвалення яго прыцягнуў Орлік. У стрэмені. Смяротна параненага...

Каня таксама паранілі. Куля прайшла навылёт, вышэй лапатак, і рана цяпер сачылася гноем. Бацька дастаў недзе карболкі, прамыў рану, трэскай павыкалупваў з яе жоўтых чарвей. І пачаліся для мяне дні, поўныя новых клопатаў.

Спачатку Орліку жаў мятлік на суседніх узмежках. Пазней вадзіў яго за вёсачку, і ён ужо сам выстрыгваў траву ўздоўж дарогі. А потым і ў Груды з ім зачасціў, у начлег. Орлік папраўляўся. Я быў рады: усё ж выхадзіў! Прыбягалі суседзі, аглядалі яго ды цмокалі:

— Аднак плуга яшчэ не пацягне...

Але хамута мы нават і не прымерылі на Орліка.

У канцы жніўня з'явіўся сельсавецкі фінагент і канфіскаваў каня. Мне быццам у душу плюнулі. А калі ў вёсцы скалацілі калгас — і ў астатніх пазабіралі коней.

Жалю варта, у якіх умовах апынуліся яны. Цёплай парою яшчэ так-сяк. Ратаваў самапас. А зімою? Апроч саломы ім нічога не перападала. Ды і тая часцей за ўсё здзіралася са стрэх. Таму да вясны многія коні не вытрымлівалі, а каторыя і дажывалі, то іх ажно вадзіла ў бакі.

Бязлітасны быў час! Уявіце: вясна. Голы выган за вёскай. На ім — табунок коней. Травы не скубуць — яе там няма. Збіліся ў гурт, паклалі адзін аднаму на шыі галовы і стаяць, нібы думаюць: а што ж гэта будзе?

З коньмі хутка адбылося нешта страшнае. Іх аб'явілі ў нас нібы па-за законам. Непатрэбнымі. Лішнімі. Паколькі зямлю абрабляць меліся рознымі машынамі, то вырашылі паздаваць коней на мясакамбінат. І аднойчы зялёныя «студары» з нарошчанымі бартамі пайшлі па вуліцы ў напрамку мястэчка. А ў кузавах — коні. Па тры ў кожным. У адным грузавіку стаяў і ўшчэнт заезджаны Орлік.

У мяне быццам надарвалася нешта ўсярэдзіне. Гэтых спрадвечных працаўнікоў, кармільцаў, вояў, гэтых спадарожнікаў селяніна вывозілі з вёскі. Назаўсёды. Я тады мо ўпершыню зразумеў, што на зямлі нашай робіцца нешта не тое. І куды б мяне потым не кідаў лёс, з якіх бы дарог не даводзілася глытаць пыл, я адчуваў сябе нібы стрыножаным. І коні сніліся часта. Асабліва Орлік. Ляцім насустрач сонцу, а паабапал палявой дарогі — высокая збажына...

VIII

Ужо ў Менску, ідучы аднойчы са Сцяпанам Гаўрусёвым па адной з вуліц горада, убачыў такі малюнак: у двары, між каменіц, стаяў рахманы конік, запрэжаны ў воз на гумовых колах, і нешта з торбы жаваў. Ля яго таўпілася дзятва.

Валошкавыя вочы таварыша засвяціліся. Ён спыніўся. Вусны шапталі:

У цесным двары
Сярод белага дня
Убачылі дзеці
Жывога каня...

Я тады не ведаў, што быў сведкам нараджэння новага верша.

IX

Калі Сцяпана раптам не стала, я зразумеў: ён і сам жыццё пражыў, як у цесным двары. І, зацугляны няўмольным часам, прагнуў нечага светлага, добрага, чыстага...

Не дачакаўся.

...А песня зноў, як бы знарок, як бы жадаючы напомніць пра самае галоўнае, што вышэй за ўсё на свеце, з трэцяга бальнічнага паверха напамінае:

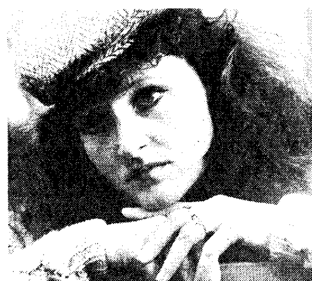
Ямщик, не гони лошадей.
Мне некуда больше спешить.
Мне некого больше любить.
Ямщик, не гони лошадей...

Ах, коні, коні!

Ах, людзі, людзі!..

УПЕРШЫНЮ У «ЛіМе»

Люба ЛЯПКО

Мая зямлячка Люба Ляпко любіць паэзію і з маленства піша вершы. Прыйшла ў гэты свет яна ў маляўнічай вёсцы Падлужжа Глускага раёна. Скончыўшы філфак Магілёўскага педінстытута імя Аркадзя Куляшова, вярнулася ў родныя мясціны і працуе ў рэдакцыі раённай газеты «Радзіма».

Шчырыя, пранікнёныя вершы Любы Ляпко друкаваліся ў «Работніцы і сялянцы», «Магілёўскай праўдзе», часта ўпрыгожваюць літаратурныя старонкі раённай газеты. Маладая паэтэса ўдзельнічала ў абласных і рэспубліканскіх нарадах маладых пісьменнікаў.

Некалькі новых вершаў Любы Ляпко прапаную вашай увазе.

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

●

Самую прыгожую кветку —
мару жыцця,
Самую чыстую крынічку —
імкненні свае,
Самую шчаслівую хвіліну —
кахання пару,
Самую звонкую мелодыю —
матчыну песню,
Самых мужных сыноў,
Самых сціплых дачок
Я жадаю табе падарыць, БЕЛАРУСЬ!

Адданасць

Ніколечкі ніколі
Не пашкадую, людзі,
Што ўзгадавала поле,
Сагрэла сонца грудзі,
Што раўчукі і лужы
Упоперак і ўдоўж
На вуліцах Падлужжа
Аббегла басанож,
Што ў жыце васільковым
Прайшлі мае гадочкі,
Што я была для поля
За шчабятуху-дочку.

Вёска Згода

У будні і ў святы
Знікаюць суседзі.
Вось і ў гэтую хату
Ужо ніхто не прыедзе.

Нема ўскрыкне душа,
І не вытрымаць сэрцу:
Стыне печ без цяпла,
І няма каму грэцца.

Змайстравалі калодзеж
Тут на славу мужчыны,
А яго за паўгоддзе
Запляла павуціна,

Бо сусед невясёлы
Рэдка ходзіць па ваду,
І даўно наваселы
Не едуць у Згоду.

Каб не плакалі печы
І сцены крывыя,
Еду я на сустрэчу,
Вёскі, ледзьве жывыя.

●

— Скажы, дачушка, што малюеш ты,
І што цябе хвалюе ў тры гады! —
— Я чалавечкаў, мамачка, малюю. —
— І ўсе смяюцца! —
— Бо такіх люблю я.

— Сляза — бяда, — ўздыхнула цяжка
маці,—
Калі яе няма, святлей заўжды у хаце,
— А як бяду малююць! —
— Яе, дзіцятка, чуюць,
І малявацъ яе не трэба.

Зірні, якое сонечнае неба,
Вазьмі аловак, чыстае паперы,
Малюй усё, што любіш і ў што верыш.

МУЗЫКА

ЦІ ХОПІЦЬ ЭНТУЗІЯЗМУ Ў ЛАЎРЭАТАЎ?

Іх супольная творчая праца пачалася ўпэўнена і плённа. І не дзіва: сабраліся ж разам трое прафесіяналаў. Не трэба даводзіць, якога майстэрства вымагае такая форма канцэртнай працы, як камерны ансамбль. Першыя іх выступленні сталіся пачаткам яркага канцэртнага шляху, адразу былі адзначаны ўвагай журы конкурсаў і фестываляў, а таксама слухачоў. Здавалася б, усё добра... Але чаму пасля кожнага ўдалага выступлення, калі беларускія музыканты прывозяць міжнародныя прызы, медалі, прэміі, у мяне, напрыклад, у душы ўзнікае нейкі смутак і трывога: ці скончацца нарэшце іх «блуканні па пакутах» і ці павернецца беларускае мастацтва да творчага лёсу сваіх яркіх прадстаўнікоў?..

За плячыма кожнага з іх — гады працы ў Беларускай кансерваторыі, у кожнага ёсць навуковыя працы, з паўсотні вучняў, якія пасяхова працуюць у розных галінах мастацтва. Генадзь Мандрус, Валянціна Пісарчык, Таццяна Брагінец — трыо баяністаў. Маюць багаты разнастайны рэпертуар, аснова якога — уласныя пералажэнні аркестравых партытур для баяннага трыо. Тут і музыка народаў свету: балгарская «Хора», руская «Рассыпуха», румынскі «Жаўранак», «Малдаўская фантазія»... І класіка: Прэлюдыя і фуга рэ мінор І.-С. Баха, «Гатычная сюіта» Л. Бёльмана, «Астурыя» І. Альбеніса... І, вядома, музыка беларуская: творы Д. Смольскага, І. Лучанка, Г. Вагнера, Я. Глебава, А. Мдзівані, В. Помазава, Р. Суруса...

Крыху больш за дзесяць гадоў таму ні ў кансерваторыі, ні ў філармоніі і не заўважылі немалы мастацкі патэнцыял калектыву, які зрабіў першыя крокі. Музыканты пачалі «прабівацца» самі. Ніхто не перашкаджаў ім, але ніхто і не падумаў дапамагчы. Пачалі выступаць у музвучылішчах рэспублікі, потым некалькі гадоў былі пазаштатнымі артыстамі філармоніі (так званымі разавікамі). У тыя гады я працавала ў канцэртна-лекцыйным бюро БДФ і добра помню адносіны да іх з боку кіраўніцтва бюро, вялікую неахвоту да арганізацыі канцэртаў трыо...

Я думаю, што ўпартасць, з якой удзельнікі ансамбля «прабіваліся» і прабіліся ўсё ж у вялікае канцэртнае жыццё, мела пад сабой і ўпэўненасць у сваіх сілах, і жаданне зрабіцца паўнапраўнымі ўдзельнікамі гэтага канцэртнага жыцця, і жаданне даказаць свае права на ўвагу. Ім удалося многае, але якой цаной?..

У час так званых абменных канцэртаў малады ансамбль баяністаў выступіў у Вільнюскай кансерваторыі. Менавіта тады літоўскія музыканты запрасілі беларускіх калег да ўдзелу ў Міжнародным фестывалі баяннай і акардэоннай музыкі, што праходзіў у Вільнюсе ў 1986 г. З таго часу нашы музыканты ўдзельнічалі аж у трох міжнародных вільнюскіх фестывалях і на ўсіх мелі вялікі поспех. Далей — больш: літоўскія сябры параілі паехаць у Клінгенталь (былая ГДР) на міжнародны фестываль. Удзельнікі трыо самі напісалі ў аргкамітэт конкурсу, атрымалі запрашэнне, хутка сабраліся, прыехалі, выступілі, атрымалі дыплом. Узялі ўдзел і ў канцэртах культурнай праграмы конкурсу. Пасля выступленняў у Клінгенталі былі запрошаны ў Балгарыю, на канцэрты культурнай праграмы Міжнароднага конкурсу ў Чарпане, зноў атрымалі дыплом... Можна доўга пералічваць поспехі беларускіх баяністаў на міжнароднай эстрадзе: удзел у першым у Латвіі Міжнародным фестывалі акардэаністаў у Даўгаўпілсе, выступленне ў Музычнай акадэміі ў польскім горадзе Катавіцы, на І Міжнародным фестывалі «Баян і баяністы» ў Маскве; першы прыз на фестывалі імя Дзяржаноўскага ў польскім горадзе Піла...

І паўсюль арганізатары фестываляў і конкурсаў, калегі прасілі ў нашых музыкантаў афішы, буклеты, пласцінкі з іх запісамі... у ансамбля не было (як няма і сёння) нічога, акрамя вельмі ўжо сціплых па мастацкіх якасцях кансерваторскіх афіш. За мяжою не маглі зразумець, як такія артысты дасюль не маюць належнай рэкламы.

Мінулы год быў для трыо надзвычай плённы. Ужо згаданы першы прыз на конкурсе імя Дзяржаноўскага. А ў французскім горадзе Андрэзі'ю-Бутэон музыканты атрымалі залатыя медалі і дыпломы лаўрэатаў на 15-м Міжнародным конкурсе Гран Пры. І гэтак жа ярка выступілі ў італьянскім горадзе Кастэльфідарда, дзе занялі першае месца і атрымалі прэмію.

І вось тут пагаворым пра зусім іншы бок канцэртнай працы трыо — фінансавы. Скажаце, не гэта галоўнае? Не спяшайцеся. Калі пасля іх бліскучай перамогі ў Італіі па маёй просьбе музыканты сабраліся для размовы, гэтую тэму яны хацелі абмінуць. Усё ж я высветліла, што на ўсе фестывалі і конкурсы яны ездзілі за свой кошт. Як? А вось так: іх ніводнага разу ніхто не пасылаў на міжнародныя музычныя форумы. Яны самі пісалі лісты ў аргкамітэты з прапановай выступіць, прасілі дазволу прыехаць. Часам ім падказвалі пра маючыя адбыцца фестывалі ды конкурсы калегі ў замежных паездках, у іншых выпадках — самі здабывалі праспекты будучых конкурсаў... На якія грошы выязджалі? Пазычалі ў сяброў, знаёмых, і потым, пасля вяртання дамоў, доўга, доўга разлічваліся. Гэтая пазыка ішла на дарогу (туды і назад), аплату гасцініцы, харчаванне...

Расказвае Валянціна Пісарчык:

— Упершыню нам аплацілі дарогу ў Францыю. Кансерваторыя звярнулася ў Саюз музычных дзеячаў, і прэзідыум праўлення гэтае пытанне вырашыў. Акрамя таго, намеснік міністра культуры Беларусі Уладзімір Пятровіч Рылатка, жадаючы нам дапамагчы, звярнуўся ў оперны тэатр з просьбай пазычыць нам пэўную суму долараў, каб зрабіць на месцы неабходны ўзнос удзельнікаў конкурсу. Праўда, іншыя ўдзельнікі вырашылі не рабіць гэты ўзнос, і мы не маглі пайсці насуперак усім. Так і прывезлі тыя грошы назад...

— Але ў Італіі вы, нарэшце, змаглі неяк вальней сябе адчуць — вы ж атрымалі там прэмію у адзін мільён лір...

— Няёмка неяк, што вы перавялі нашу размову на «грашовую» тэму...

— Гэта мне ўяўляецца зараз прынцыповым: нельга, каб і надалей фінансавыя цяжкасці замянялі вашым творчым імкненням.

— За некалькі дзён да пачатку конкурсу яшчэ не было аніякай пэўнасці наконт таго, ці зможам мы паехаць. Давялося ізноў пазычаць грошы, самім аплачваць дарогу да Венецыі і назад. Хваляваліся — а як там даехаць да месца, як пражыць? Званілі нават у аргкамітэт конкурсу, ды там не абяцалі ўзяць нас на забеспячэнне. Але сакратарка сказала: усё роўна прыязджайце, што-небудзь прыдумаем... І раптам, амаль у апошні момант, мы сталі ўладальнікамі валюты...

— ?..

— Мы знайшлі спонсара. За два дні да ад'езду кансерваторыя падрыхтавала пісьмо на імя генеральнага дырэктара аб'яднання «Белаўтамаз» Лаўрыновіча — з просьбай дапамагчы. Мы атрымалі ад яго пяцьсот долараў, якія дапамаглі нам «выжыць». Чаму мы звярнуліся менавіта да Лаўрыновіча? Гэта была мая прапанова. Справа ў тым, што з Мінскім аўтазаводам звязана жыццё маёй сям'і: маці, бацька, два браты працавалі тут (адзін з братоў і сёння на заводзе), муж мой таксама працуе ва ўпраўленні Галоўнага канструктара. Я — выпускніца музычнай школы № 2 імя М. І. Аладава, «аўтазаводскай»... І мы абяцалі нашаму спонсару «адпрацаваць» гэтыя грошы самым актыўным удзелам у канцэртнай рабоце Палаца культуры і тэхнікі МАЗа...

— Многія могуць падумаць, што, атрымаўшы ў Італіі мільён лір, вы вярнуліся сапраўднымі мільянерамі...

— Разумею ваш жарт... А калі сур'ёзна: пасля аплаты ў Італіі пражывання ў атэлі, харчавання, 20 % падатку, дарогі ад Венецыі да Кастэльфідарда і назад—тое, што засталося, мы «схавалі» на наступны конкурс...

— Спадзяюся, у вашым жыцці абавязкова будзе чарговы конкурс. А сёння віншую вас усіх з выдатнымі вынікамі, асабліва з апошняй перамогай. Мяне ўражвае ваш энтузіязм!..

Я думаю пра тое, што вельмі несправядліва ставіць таленавітых музыкантаў у такія экстрэмальныя ўмовы, якія вымагаюць пастаяннай працы на адным энтузіязме. Трэба ўжо аблягчыць ім існаванне ў гэтай складанай, але для многіх іншых музыкантаў больш спрыяльнай конкурснай прасторы.

У іх павінны быць буклеты, прыстойныя і яркія афішы. Іх можна і трэба запісаць на пласцінку, зрабіць добрыя запісы на БТ і радыё. Сёння наша трыо мае права на пэўны грунтоўны статус. На розных конкурсах, дзе яны выступалі, у праграмах надрукаваны самыя розныя назвы калектыву: «трыо з Мінска», «трыо з Беларусі»... Згадзіцеся, нельга ж усур'ёз аб'яўляць іх «трыо дацэнтаў Беларускай кансерваторыі»...

А якія ў іх канцэртныя стаўкі? Пакуль не адпавядаюць годнасці міжнародных лаўрэатаў. Праўда, кансерваторыя хадайнічае перад Міністэрствам культуры, каб тарыфікавалі іх адпаведна...

Як добра было б, каб знайшоўся пастаянны спонсар. Ён мог бы быць спакойным — музыканты не падвядуць і зробяць славу не толькі сабе, але і спонсару.

І, нарэшце, інструменты, на якіх іграюць музыканты. Гэта кансерваторскія вучэбныя баяны, на іх займаюцца і студэнты. Ці ж гэта нармальна? Разумею складанасць пытання, але трэба нешта рабіць...

Планы ў музыкантаў вельмі цікавыя, але пакуль што толькі ў думках, бо зноў няма ніякай пэўнасці: ці змогуць яны ажыццявіць намеры. Ужо ёсць запрашэнне ў Балгарыю (з просьбай прыняць удзел у канцэртнай праграме) на міжнародны семінар выкладчыкаў-музыкантаў, які мае адбыцца сёлета ў жніўні, а таксама запрашэнне ў канцэртную праграму Міжнароднага конкурсу ў французскім горадзе Страсбургу ў 1993 г.

Нашу размову завяршае Валянціна Пісарчык:

— Хочацца паездзіць, пайграць. Але ж для нас гэта вельмі складана і дорага... Блакітная мара — конкурсы ў амерыканскім горадзе Канзас-Сіці, у Іспаніі... Усе нашы паездкі былі звязаны з такімі затратамі нерваў, фізічных намаганняў, сродкаў, што не ведаем, ці хопіць энтузіязму і сіл надалей...

Алена РАКАВА.

Валянціна ПІСАРЧЫК, Генадзь МАНДРУС, Таццяна БРАГІНЕЦ.

Мастацтва скульптуры ўзнікла з жадання адлюстроўваць свае назіранні, замацоўваць у пластычных аб'ёмах і формах усё існае. Скульптура — гэта часцей за ўсё адліты ў бронзе або высечаны з каменя партрэт чалавека. Няхай то будзе помнік герою, партрэт славутага артыста ці статуя ў кампазіцыі гарадскога фантана. Іншы раз такія адлюстраванні бываюць узнятыя на п'едэстал, і гэта неяк падкрэслівае заслугі або асаблівую прывабнасць вобраза-вобліка. Спачатку ўбачанага скульптарам у жыцці. Сярод нас з вамі. Адзначанага нейкім талентам. Які мае пэўныя заслугі перад народам. Які заваяваў прызнанне сучаснікаў. Такі чалавек па праву і прыцягвае да сябе ўвагу. Спачатку мастака або гісторыка, потым — адлюстраваны майстрам — і многіх гледачоў.

Мастацтва скульптуры, шчыра скажу, захапляючае і складанае. Асабліва калі ты прыхільнік рэалістычнага паказу жыццёвай праўды. А я сябе менавіта да такіх мастакоў і адношу. Думаю, найбольш удалыя мае работы могуць пацвердзіць маю вернасць і маю цягу да натуральнасці позаў і твараў, жэстаў і выразу тых фігур, якія ператвараліся мною ў скульптурныя статуі або партрэты. Я даўні прыхільнік класічнага рэалізму.

А пачалося гэта ой як даўно! Аднойчы, яшчэ басаногім хлапчуком, апынуўся я ў лесе паблізу балота, якое называлася Піліпава Лявада! На балотнай выспе ўзвышаліся дубы. Тоўстыя, высокія, з густымі кучаравымі кронамі. Пад імі нават у спякотны дзень прыемная прахалода. У лесе было шмат ягад, асабліва чарніц. Зайшоў я далёка і перапалохаўся. Здавалася, што недзе зусім блізка стаіўся лесавік. Можа, нават за бліжэйшым карчом. Азіраўся і стараўся запомніць дарогу назад. І раптам перада мной дрэвы нібы расступіліся. На паляне, сярод нізкага хмызняку, паказаліся дзіўныя пні. Пэўна, тут была лесасека. Ды толькі пні тыя былі падобныя на жывыя істоты. Вунь у таго — нейкая дзіўная фізіяномія: нос кручком і касматыя бровы. Я крутнуўся ў другі бок, каб пазбавіцца насланнл, а на мяне зірнула другая галава: доўгая шыя, шчарбаты рот, прыплюшчаныя вочы...

Што гэта?

Ледзь не заплакаў ад жудаснага бачання...

Мой вясковы прыяцель Урам прагнаў мой страх. Аказалася, мы апынуліся з ім на паляне Югана Глёка, якога ў нас ведалі ў акрузе па байках і чутках. Гэта быў панскі ляснічы. І надзяліла яго прырода ўменнем выразаць з дрэва чалавечыя твары. І адной сваёй фігурай надта прагнявіў Юган Глёк вяльможнага пана, вось ён і адправіў свайго ляснічага ў далёкі сібірскі край. А выразаныя Юганам пачвары яшчэ доўга стаялі сярод дубоў на балотных выспах.

Мне цяпер здаецца, што менавіта тады, выйшаўшы з таго лесу, што непадалёк ад вёскі Масоры на Сенненшчыне, я адчуў у сабе прагу да рамяства Югана Глёка. Бо і цяпер, здараецца, пачую шэпт дубовай кроны над галавой, убачу расплывістыя белыя аблокі ў нябеснай сіні, адчую пах рачнога пяску, нагрэтага сонцам, і да мяне вяртаецца тое адчуванне боязі перад учарнелымі Юганавымі пачварамі на паляне. І зноў я бачу сябе хлапчуком, для якога пачатак вялікага мастацтва тоіцца ў лясной засені. Ёю, прыродай, падказанае, і ёю ж прыродай, сілкуемае і ўвасабляемае.

Маё хлапецтва працякала пасля ў Віцебску. На берагах Дзвіны, Віцьбы, Лучосы, на прыбярэжных стромах бачыў я дзіўных людзей. З незразумелымі мне стаякамі, на якіх былі напяты кавалкі палатна. З расфарбаванай рознымі фарбамі дошчачкай. Даведаўся, што

Убачыўшы і пачуўшы...

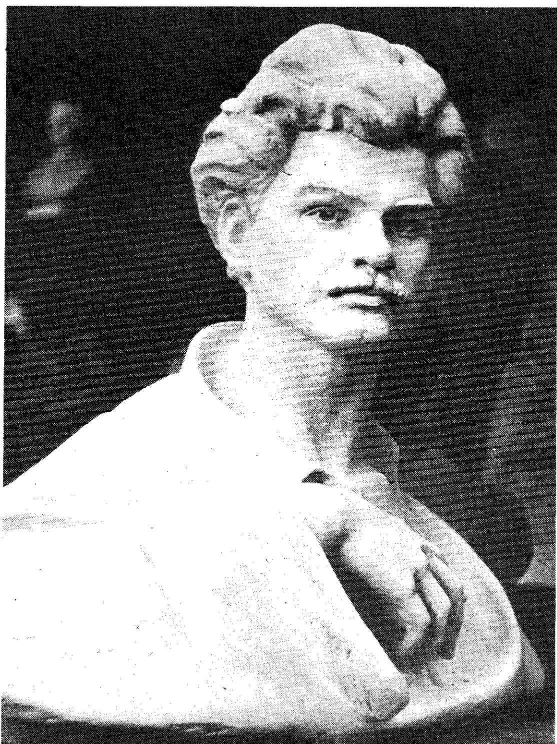
Заір Азгур

Размова з гледачом

гэта мастакі. На натуры. З мальбертамі. Пішуць эскізы. Углядаюцца ў бег ціхаплыннай Дзвіны, ловяць на пэндзаль адпаведную фарбу і кладуць мазок за мазком на палатно. Глядзіш — і рака на палатне прабіваецца між зялёных пагоркаў, на якіх і раскінуўся Віцебск.

Цікава, што славуты Ілья Рэпін аблюбаваў менавіта ў тутэйшых мясцінах невялікі маёнтак Здраўнёва і пасяліўся ў ім. Сярод яго работ ёсць і «На Заходняй Дзвіне. Усход сонца» 1892 года. Потым ён успамінаў, што пісаў карціну, па ягоных словах, «прагна глытаючы» тон блакітнага неба і ружовых пёрыстых аблокаў, і абмялелую ўлетку Дзвіну, і лес за ракой.

Пазней я пасябраваў з віцебскімі мастакамі — Ю. Пэнам, Я. Мініным, С. Юдовіным. Нярэдка бываў на эцюдах разам з імі. І ўсё мне здавалася, што вось за тым паваротам ракі, за парослым ядлоўцам пагоркам мы маглі б убачыць «самога» Ільюю Яфімавіча Рэпіна.

Трыццаць пяць гадоў назад З. Азгур зрабіў помнік Максіму Багдановічу, што ўстаноўлены ў Місхоры непадалёк ад сіняй бухты ў Крыме. У канцы мінулага года скульптар выканаў новы партрэт паэта для музея М. Багдановіча ў Мінску. Фотакарэспандэнт М. Мінковіч зрабіў гэты здымак у майстэрні вядомага мастака перад адпраўкай работы ў экспазіцыю музея.

Праўда, я з юнацтва захапіўся скульптурай. І спазнаваў яе сакрэты ў такога выдатнага майстра, як М. А. Керзін. Аматарам скульптурнага мастацтва знаёма гэта імя. Ён і ўнушыў мне захапленне і пакланенне перад геніем Мікеланджэла. Апантаны мастак, які праз усё жыццё быў асуджаны несці ў сабе пастаяннае адчуванне незадаволенасці ўласнымі работамі, імкнучыся да дасканаласці ў адлюстраванні праўды жыцця. Калі другі мой настаўнік— праслаўлены грузінскі скульптар Я. Нікаладзе гаварыў, што, маўляў, вока бачыць — і рука робіць, а вока не бачыць — рука не робіць, мне здавалася, што і гэта запавет Мікеланджэла.

Сапраўды, мы вучымся ў прыроды. Мы імкнёмся адлюстраваць хараство і гармонію прыроды. Чэрпаем у ёй формы і колер. Мастак узнаўляе тое, што бачыць, што чуе. Усе пяць пачуццяў чалавека ўдзельнічаюць у захапляючым мастацкім працэсе спасціжэння і адлюстравання рэчаіснасці.

Але ўзноўленае ў мастацтве з люстэркавай даставернасцю, з гранічнай праўдападобнасцю — не заўсёды і неабавязкова мастацтва. Ад мастацтва мы чакаем глыбіннага спасціжэння прыгажосці пейзажа, напрыклад, або мудрасці асобы. Глыбіннага! Дакладней: па-мастацку вобразнага. Каб чалавек, убачыўшы скульптуру, раптам адчуў і зразумеў нешта ва ўбачаным раней яму незнаёмае, магчыма, нават і загадкавае для яго, што было схавана ад яго позірку...

Да гэтага я і імкнуўся, робячы партрэт вытанчанага лірыка Максіма Багдановіча. Мне хочацца, каб глядач не толькі падумаў, спыніўшыся каля скульптуры: «Ён!», але яшчэ і як бы пачуў мелодыю душы, адчуў настрой і нават творчы імпэт Паэта. Так, няхай бы падумалася яму пра Паэта з вялікай літары! А на п'едэстале ўсяго толькі галава сурова натхнёнага маладога чалавека з прытуленай да грудзей рукой.

Я доўга шукаў разварот галавы, выраз вачэй, жэст рукі. Каб усё адпавядала падабенству з арыгіналам і — адначасова! — раскрывала б сутнасць паэтычна адоранага характару. З акрэсленым грамадзянскім тэмпераментам.

Калі я ляпіў партрэты і статуі нашага незабыўнага песняра вольнай Беларусі Янкі Купалы або маршала К. Ракасоўскага, драматурга Андрэя Макаёнка або майго калегі скульптара Я. Вучэціча, дык не толькі ўглядаўся ў рысы твару, пранікаючы ў асаблівасці анатамічнай будовы, а стараўся «разгаварыць» іх. Выклікаў на шчырую спрэчку, падбіваў на гаворку пра любімыя кнігі або пра бачаныя краявіды. Мне важна, каб чалавек, пазіруючы мне, быў гранічна «самім сабой». Інакш магу абмежавацца толькі падабенствам.

Не, мне зусім не патрэбна афектацыя. Я супраць якой-небудзь напышлівасці. Мяне цікавіць жывая непаўторнасць чалавечай асобы.

Як і ў прыродзе. Пабывайце ў маім Віцебскім краі. Там яшчэ захаваліся цудоўныя куткі, я сказаў бы, казачнай своеасаблівасці, дзіўнага спалучэння зеляніны і блакіту, густых ценяў і серабрыстай плыні рачных вод. Прырода так расставіла пагоркі і так размясціла лясы на іх, што вашы вочы нібы перадаюць сваё захапленне ўбачаным сэрцу. Такая ява жывой прыроды, якой вы не сустрэнеце больш нідзе. Горка ўсведамляць, што чарнобыльская бяда закранула і гэту прыгажосць.

Мае настаўнікі і калегі па мастацтве часта гаварылі і гавораць пра каштоўны дар, неабходны для творчасці: пра трэніроўку вока і пра паслядоўнае назапашванне навыку браць у прыроды ўрокі гармоніі, меры і хараства.

Калі гаварыць пра ўзаемаадносіны чалавека і Сусвету, дык можна, бадай, згадзіцца з думкай пра тое, што мы, людзі, і дагэтуль насцярожана і трапятліва ўзіраемся і ўслухоўваемся ў імглу светабудовы. Усведамляем, што наш космас — толькі частка нечага загадкавага і недасягальнага. Мастакі тым і заслугоўваюць павагу сучаснікаў і нашчадкаў, што як бы здабываюць з асвоенага намі свету сапраўднае і пераменлівае хараство.

Я гавару пра гэта з асаблівай настойлівасцю, бо мы сталі відавочцамі супярэчлівага развіцця цывілізацыі на Зямлі. Пакараючы прасторы і нетры, утаймоўваючы энергію рэк і ветру, расшчапляючы атам, умешваючыся нават у генетычны код усяго жывога, людзі меліся наблізіцца да ўсеагульнага дабрабыту і справядлівага жыцця. Адмаўляць дасягненні навукі і тэхнікі на карысць чалавека нельга. Але і падзівіцца варта таму, як узброены ведамі чалавек пасеяў амаль паўсюдна пагрозу жудасных войнаў з прымяненнем ядзернай, хімічнай і бактэрыялагічнай зброі. Прывід такой вайны ў маштабах планеты пагражае знішчэннем усяго жывога і ўсяго створанага людзьмі на зямлі. А тэрарызм і прастытуцыя, алкагалізм і наркаманія, мафіёзныя сувязі ў грамадстве і неверагоднае хамства? Усё гэта пранікае ў нашу паўсядзённасць і зневажае чалавечую годнасць. Скажэнне прыроднага свету і выраджэнне прыродных схільнасцей людзей — вось сумная, на жаль, прыкмета нашай цывілізацыі.

Палітыкі і эканамісты шукаюць ратунку. Ваенныя і дыпламаты абяцаюць знайсці выйсце і ўстойлівы мір. Сацыёлагі і філосафы супастаўляюць вопыт мінулых часоў з нашымі днямі. Мне здаецца, што чалавецтва пачынае сумнявацца ў сіле іхніх прагнозаў, рашэнняў і вывадаў. А вось у свеце мастацтва чэрпае для сябе надзеі і прасвятленне.

Я ведаю, што і сёння многія людзі з задавальненнем слухаюць музыку Моцарта і Шастаковіча, Стравінскага і Гершвіна. Мяне радуюць гледачы на вернісажах, дзе экспануюцца палотны і кампазіцыі класікаў жывапісу і дойлідства — Рэмбрандта ці Марціроса Сар'яна, Марка Шагала ці Пікасо, майго земляка Міхаіла Савіцкага ці кітайскага чарадзея Ці Байшы. Калі я чую, як каля тэатра пытаюцца «пра лішні білецік» на балет «Кармэн-сюіту» ў Мінску або на спектакль «Дзядзька Ваня» з Літвы, я неяк супакойваюся. Ёсць яшчэ ў людзях імкненне далучацца да хараства праз увасабленне яго ў розных відах мастацтва.

Сіла мастацтва — у яго прыродным паходжанні. Успомнім, што нават у такой галіне, як музыка, мы нібы бачым і чуем марскую стыхію ў творах Рымскага-Корсакава, Дэбюсі або Чурлёніса. Цудоўную санату Бетховена называем «Месяцавай».

Тое ж і ў скульптуры. Тут мне, напрыклад, даводзіцца спалучаць маю задуму, маё ўяўленне пра таго або іншага чалавека, партрэт якога я раблю, з вернасцю жывой прыродзе яго анатамічнай пабудовы, яго фізіянамічных выразаў, ягоным позам і жэстам. Безумоўна, скульптар мысленна «ставіць» тую або іншую мізансцэну, «размяшчае» фігуру ў прасторы. Але ні на хвіліну не забывае пра нязмушанасць як пра самае галоўнае ў абліччы пазіруемага.

Наведвальнікі маёй майстэрні іншы раз адзначаюць менавіта гэта — нязмушанасць, і мне вельмі дарагое такое прызнанне. Як няпроста даваліся мне падабенства і непасрэдная «жывасць» у партрэтах майго сябра Кузьмы Чорнага або адважнага партызана часоў Вялікай Айчыннай вайны Бацькі Міная, паэта Аркадзя Куляшова і артыста Саламона Міхоэлса!

На ўласным вопыце я спасцігаў тую ісціну, што ў скульптуры адлюстравана бывае толькі адно імгненне, толькі адзін стан чалавека. І праз гэту адзінкавасць ты павінен сказаць пра яго «амаль усё». Вось і шукаеш позу і выраз такія, каб гэтае статуарнае імгненне было як бы затрыманым рухам у пераходзе ад аднаго становішча да другога. Радэн называў гэта імкненнем перадаць у скульптуры частку таго, што ўжо было, з прадчуваннем таго, што будзе. Па-мойму, дасягнуўшы такой выразнасці, мастак набліжаецца да прыроднай, да натуральнай праўды адлюстраванага ім.

Я гавару аб праўдзе адлюстраванага, бо скульптура — маё рамяство — гэта аб'ёмна-прасторавае адлюстраванне, у якім каштоўна ўсё: і гарманічная прапарцыянальнасць, і дакладнасць сілуэта, і дынамічнасць зафіксаванага імгнення, і акрэсленая пластычнасць.

Вядома, і тут працуюць мастакі-эксперыментатары, якія шукаюць сімволіку ў абстрактных кубах і шарах, у мудрагелістых формах і абрысах. Магчыма, і ў іх бываюць удачы. І яны таксама нешта паведамляюць гледачу, «нясуць інфармацыю». Не бяруся меркаваць. Гэта — не маё. Я адчуваю сваё прызванне і нават свой абавязак прытрымлівацца натуральнасці прыроднага выяўлення хараства і праўды.

Мяне ўражвае адна неаб'ектыўнасць, з якой розныя пакаленні людзей углядаюцца ў бессмяротную «Тайную вячэру» Леанарда да Вінчы. За сталом сядзяць за трапезай засяроджаныя на сваёй размове-спрэчцы барадатыя мужчыны сярэдніх гадоў. Усё тут праўдзіва — і адзенне персанажаў, і іх прычоскі, і посуд на стале, і асвятленне. Адлюстравана быццам бы вельмі бытавая падзея. І такая глыбіня страсці, такія заблытаныя сувязі паміж давер'ем і сумненнем, падазрэннем і вернасцю, ліслівасцю і здрадніцтвам!

Уедлівы глядач, аднак, знаходзіць у карціне «прыкрую недакладнасць». Звернуты да нас бок стала чамусьці зусім свабодны ад посуду. Выходзіць, гэта — сцэна! Падстроена ўсё. Расстаўлена...

Ці да гэтай недакладнасці нам, захопленым агульнай праўдай усіх дэталей і агульнай задумы! Ніякая выпадковая неадпаведнасць у кампазіцыі не перашкаджае нам верыць праўдзе адлюстравання і сімвалічнаму зместу бытавой сцэны.

Як своеасаблівы працяг і развіццё падобнага групавога партрэта я ўспрымаю слынную скульптурную кампазіцыю Радэна «Грамадзяне Кале».

Пра дыялектычнае адзінства ў раздваенні і ў шматаблічнасці адной асобы цудоўна сказаў Пушкін у вершах «Да бюста заваёўніка», дзе гаворка ідзе пра скульптуру Аляксандра Першага работы Тарвальдсена:

Напрасно видишь ты ошибку:
Рука искусства навела
На мрамор этих уст улыбку,
А гнев на хладный лоск чела.
Недаром лик сей двуязычен.
Таков и был сей властелин:
К противочувствиям привычен,
В лице и в жизни арлекин.

Я ганаруся такой рукой мастацтва. Здольнай выяўляць у мармуры тое, што змяшчае ў сабе прырода. Тое ж самае — і на палатне, і ў музычным акордзе, і ў кінематаграфічнай стужцы, у літаратурным слове. Мастацтва не капіруе прыроду, а перадае яе змест і формы ва ўсёй шматгучнасці і ўсёй маляўнічасці. Яно — дзецішча прыроды.

Цывілізацыя ўнесла шмат хламу і разбурэння ў жывы свет прыроды. Нешта ў ёй страчваецца назаўсёды. Захаванню ўсяго каштоўнага і прыгожага ў ёй служыць мастацтва. Толькі яно! Заклікана служыць. Я мяркую — гэта высокае і высакароднае прызванне.

ВІНШУЕМ!

Ёсць у Літве сябра

25 студзеня спаўняецца 80 гадоў вядомаму літоўскаму пісьменніку, перакладчыку і прапагандысту беларускай літаратуры Альбінасу Жукаўскасу. Дзядзька Альбінас — за гэтымі словамі яго малодшых беларускіх калег павага да чалавека, які стольні гадоў — не пабаімося паўтору — узводзіць масты дружбы, сяброўства, супрацоўніцтва паміж літоўскім і беларускім народамі. Пачатак ім быў пакладзены ў пасляваенны час, калі А. Жукаўскас стаў перакладчыкам на літоўскую мову і рэдактарам «Анталогіі беларускай паэзіі», што выйшла ў Вільнюсе ў 1949 годзе. Пасля яго намаганнямі было дадзена зялёнае святло анталогіям «З беларускай паэзіі», «Па Нёману песня плыве» (разам з Э. Матузявічусам), выбраным кнігам Я. Купалы, Я. Коласа, А. Куляшова і іншых пісьменнікаў, раману М. Гарэцкага «Віленскія камунары», «Лісткам календара» М. Танка.

Да ўсяго А. Жукаўскас неаднаразова выступаў з артыкуламі, прысвечанымі творчасці вядомых беларускіх пісьменнікаў, сучаснаму літаратурнаму працэсу ў нашай рэспубліцы. Беларуская тэма загучала ў такіх яго вершах, як «Ля падножжа Кургана Славы», «Чорны тракт», «Шыбеніца сабе».

Творчасць А. Жукаўскаса вядома нашаму чытачу, дзякуючы шматлікім перакладам, у тым ліку і змешчаным у яго кнізе «Бяздомная любоў».

Віншуем дзядзьку Альбінаса са слаўным юбілеем, зычым яму новых творчых поспехаў. Не забывайце, Альбінас Пранавіч, што на беларускай зямлі ў вас былі, ёсць і заўсёды будуць *шчырыя сябры*.

С. НЕКРАШЭВІЧ.

Альбінас ЖУКАЎСКАС і Максім ТАНК.
Фота Ул. КРУКА.

«БРЭЙК-ДАЎН» па-беларуску?

(Пачатак на стар. 5).

Адна з самых надзённых сённяшніх задач—неабходнасць падтрымання біялагічнага існавання народа Беларусі. Вядома, дэпапуляцыі беларусаў не адбудзецца, але нейкі этнічны надлом («брэйк-даўн» па-англійску) ужо адбываецца.

У чым гэта праяўляецца? У першую чаргу ў тым, што, як ужо гаварылася, адбываецца пастаяннае скарачэнне долі беларусаў у насельніцтве рэспублікі (у 1959 г.— 81,1 %, у 1989 г.— 77,9 %). Але тут неабходна адразу ж агаварыцца, што гэтае скарачэнне адбываецца на фоне павелічэння абсалютнай колькасці беларускага народа і абсалютнай колькасці ўсяго насельніцтва рэспублікі. Упершыню колькасць беларусаў у Савецкім Саюзе перавысіла 10 млн. Прырост за 11 гадоў (1979—1989 гг.) склаў 567,3 тысячы чалавек. Але ўсё больш беларусаў жыве за межамі Беларусі. Калі ў 1959 г. у рэспубліцы жыло 82,4 працэнта ўсіх беларусаў, у 1970 г.— 80,5, у 1979 г.— 80,0, то ў 1989 г.— ужо толькі 78,8 працэнта.

Пытанне аб колькасці таго ці іншага народа — не чыста тэарэтычнае *пытанне*. І хоць 10-мільённы беларускі народ можа асабліва не хвалявацца з-за некаторага зніжэння яго долі ў межах сваёй рэспублікі (хоць для нешматлікага народа такое скарачэнне магло б стаць катастрафічным), пэўную трывогу гэта выклікае. У значнай ступені гэтая сітуацыя з'явілася вынікам няўвагі да праблем народа выканаўчай і заканадаўчай уладаў рэспублікі. Мае месца рэзкае пагаршэнне дэмаграфічнай сітуацыі на Беларусі. Толькі за 5 гадоў, з 1986 (нагадаю, год чарнобыльскай катастрофы) па 1990 год натуральны прырост насельніцтва ў рэспубліцы скараціўся больш чым у два разы — з 7,4 да 3,2 (у тым ліку нараджальнасць упала з 17,1 да 13,9, а смяротнасць узрасла з 9,7 да 10,7 у разліку на 1000 чалавек насельніцтва). Чарнобыльская трагедыя паскорыць гэтыя працэсы. І хоць апошнім часам мае месца некаторы рост колькасці шлюбаў (1988 г.— 96,1 тыс., 1989 г.— 97,9 тыс., 1990 г.—99,2 тыс.), колькасць народжаных у рэспубліцы скарачаецца. Толькі з 1986 па 1990 г.— з 172 тыс. да 142 тыс. Многія педыятры рэспублікі, якія назіраюць за здароўем сённяшніх дзяцей, вымушаны прызнаць, што не маюць маральнага права *заклікаць жанчын Беларусі мець больш дзяцей.* Амаль кожнага чацвёртага нованароджанага выпісваюць з радзільных дамоў з сур'ёзнымі неўралагічнымі парушэннямі. Насцярожвае і фарміраванне своеасаблівай шматлікай «секты адрынутых», г. зн. тых маладых людзей («чарнобыльцаў»), з якімі дзяўчаты баяцца ўступаць у шлюб. Гэта сведчыць пра своеасаблівы стан *псіхалагічнага надлому*, нервознасці і невядомасці, які досыць шырока ахапіў насельніцтва рэспублікі.

Натуральны прырост насельніцтва ў сельскай мясцовасці з 1977 г. стабільна адмоўны, смяротнасць перавышае нараджальнасць. А колькі ў нас закінутых вёсак, дзе наогул не пачуеш ні дзявочай песні, ні дзіцячага крыку!

Насцярожвае высокая доля памерлых ад гвалтоўнай смерці — з памерлых у 1990 г. 109,6 тыс. чал. 17,6 тыс., або 16,1 працэнта былі забіты ці скончылі жыццё самагубствам. Рэспубліка мае самыя малыя памеры сельскай сям'і ў краіне. Колькасць зарэгістраваных *разводаў за 20 гадоў узрасла ў нас амаль* у два разы. Працягласць жыцця мужчын за апошнія 17 гадоў у рэспубліцы скарацілася на 1,1 года, а жанчын — на 0,5 года.

Усё гэта сведчыць пра тое, што, на жаль, насельніцтва Беларусі, і ў першую чаргу чарнобыльскай зоны, усё больш губляе свой дэмаграфічны гамеастаз, г. зн. сваю дэмаграфічную сілу ўстойлівасці.

Глыбокі і ўсебаковы крызіс грамадства ўзмацняецца досыць магчымымі ў недалёкай будучыні медыка-генетычнымі зменамі ў народзе.

Толькі ў *заражаных* Чарнобылем *раёнах* жыве 800 тысяч дзяцей, праблема аздараўлення якіх вельмі актуальная. За апошнія 5 гадоў колькасць прыроджаных парокаў у нованароджаных тут павялічылася з 4,1 да 7,7 (з разліку на 1000 чалавек). У той жа час вядома, што пры перавышэнні мяжы ў 8 выпадкаў прыроджаных парокаў на 1000 чалавек насельніцтва ўзнікае *пагроза генафонду* нацыі. Змяняецца таксама характар хвароб; яны працягваюцца даўжэй і маюць больш цяжкую форму.

Важна не забываць і пра тое, што толькі 10 працэнтаў мутацый, якія ўзнікаюць, *праяўляюцца* ў першым пакаленні, пераважная большасць спадчынных мутацый рэцэсіўныя, г. зн. праявяцца ва ўнукаў і праўнукаў. Таму ўсялякія гаворкі пра тое, што, маўляў, *перабольшваецца небяспека жыцця ў зоне* Чарнобыля («і там нараджаюцца здаровыя дзеці»), не толькі не пераканаўчыя, але і кашчунныя.

З 1970 па 1989 г. колькасць асоб з упершыню ўстаноўленым дыягназам «алкагалізм і алкагольны псіхоз» павялічылася ў рэспубліцы ў 2,3 раза, з дыягназам «наркаманія і таксікаманія» — у 6,3 раза. *Захворванне насельніцтва рэспублікі злаякаснымі* новаўтварэннямі ўзрасла ў 1,8 раза.

Тут трэба ўлічваць і тую акалічнасць, што медыка-генетычныя і дэмаграфічныя паказчыкі пры аналізе жыццёвай сітуацыі маюць перавагі перад чыста эканамічнымі, г. зн. у меншай ступені залежаць ад выпадковых ці кан'юнктурных абставін.

У рэспубліцы няма пакуль хоць колькі-небудзь здавальняючага тэарэтычнага абгрунтавання самога паняцця «нацыянальнае адраджэнне». А яго формы могуць быць самымі рознымі — ад палітычнай барацьбы за дасягненне незалежнасці, суверэнітэту да задавальнення культурна-моўных запатрабаванняў, стварэння нацыянальна-культурных аўтаномій. Частка насельніцтва Беларусі стала аб'ядноўвацца па нацыянальнай прыкмеце. У рэспубліцы дзейнічаюць саюз *палякаў*, асацыяцыя ўкраінцаў, рускае, татарскае, азербайджанскае, яўрэйскае і іншыя грамадска-культурныя аб'яднанні. Але паколькі няма тэарэтычнага абгрунтавання самога паняцця «нацыянальнае адраджэнне», няма і канцэпцыі рэспубліканскай нацыянальнай палітыкі. Як жа рухацца па дарозе наперад, калі няясна, якая яе працягласць, якім транспартам ехаць, *якіх спадарожнікаў браць з сабою?* Так, нацыянальнае пытанне ў Беларусі не стаіць на першым месцы. Але гэта не азначае, што з нацыянальнымі праблемамі ў рэспубліцы ўсё добра.

Нельга не забывацца на тое, што хоць у этнічных адносінах Беларусь і ўяўляе сабой рэгіён са значнай перавагай карэннага насельніцтва, тым не менш у рэспубліцы можна дакладна вылучыць чатыры буйныя групы насельніцтва: 1) беларусы (7904,6 тыс. чал.); 2) прадстаўнікі народаў, якія не маюць у рэспубліцы свайго адміністратыўна-палітычнага ўладкавання, *але якія маюць яго за межамі рэспублікі,*— рускія (1324,1 тыс. чал.), украінцы (291,0 тыс. чал.), татары (12,4 тыс. чал.), азербайджанцы (5,0 тыс. чал.), малдаване (5,0 тыс. чал.), армяне (4,9 тыс. чал.), узбекі (3,5 тыс. чал.); 3) гэтую групу складаюць прадстаўнікі народаў, дзяржаўна аформленыя за межамі краіны: палякі — 417,7 тыс. чал. (Рэспубліка Польшча), яўрэі — 111,9 тыс. *чал.* (Ізраіль), немцы — 3,5 тыс. чал. (Германія); 4) асобныя нацыянальныя і рэлігійныя групы — напрыклад, цыгане (10,8 тыс. чал). І ў кожнай з гэтых груп ёсць свае, спецыфічныя праблемы.

Усведамляючы наяўнасць «беларускай праблемы» ў Літве, Латвіі і Польшчы і «літоўскай», «латвійскай» і «польскай» праблемы на Беларусі, з мэтай выпрацоўкі ўзаемазацікаўленай палітыкі, якая закранае інтарэсы гэтых нацыянальных меншасцяў, павінен быць створаны механізм узаемнай зацікаўленасці Беларусі, *Літвы*, Украіны, *Латвіі*, Расіі і Польшчы ў вырашэнні гэтых праблем, як састаўной часткі міждзяржаўных адносін. Гэты механізм павінен уключаць стварэнне сістэмы сумесных органаў пастаяннага ўзгаднення пазіцый гэтых дзяржаў па ўсіх пытаннях, што тычацца дадзенай праблемы. Функцыі гэтага механізма не павінны абмяжоўвацца толькі вырашэннем цякучых пытанняў, а ўключаць пастаяннае вядзенне дыялога, якое павінна забяспечваць прыняцце *рашэнняў кіраўніцтвам гэтых краін* з улікам інтарэсаў адзін аднаго як шляхам афіцыйна зафіксіраваных пагадненняў аб статусе беларускай меншасці ў Літве, Расіі, Украіне, Латвіі, Польшчы і літоўска-польска-латвійска-руска-ўкраінскага насельніцтва на Беларусі, так і каардынацыяй акцый без фармальнага заключэння пагадненняў. Было б разумна стварыць пры Савеце Міністраў рэспублікі Камітэт па нацыянальных праблемах ці хоць інстытут Упаўнаважаных па справах нацыянальнасцей.

Не трэба думаць, быццам усе міждзяржаўныя супярэчнасці ўжо праявіліся, ужо заявілі аб сабе. Хутчэй за ўсё гэтыя працэсы будуць узнікаць і развівацца і ў будучым. Трэба мець на ўвазе і тую акалічнасць, што нацыянальныя праблемы параўнаўча рэдка праяўляюцца ў чыстым выглядзе. У многіх выпадках іх цяжка аддзяліць ад супярэчнасцей, якія ўзнікаюць *на рэлігійнай глебе*. Так, у недалёкім будучым у рэспубліцы не выключана сітуацыя, пры якой могуць пачацца трэнні паміж беларуска-праваслаўным і беларуска-уніяцкім, з аднаго боку, і польска-каталіцкім насельніцтвам (што жыве ў асноўным на захадзе — у Гродзенскай вобласці), з другога. Гісторыя ж сведчыць, што рэлігійныя канфлікты — адны з самых небяспечных.

Хацелася б адзначыць і наступнае. Дагэтуль вельмі многія на Беларусі глядзяць на беластоцкіх беларусаў як на пацыентаў, а на сябе — як на ўрачоў. *Але, думаю, калі б у 100 беларусаў, што* жывуць у Беластоцкім ваяводстве Польшчы, спыталі б: «Ці хацелі б вы пераехаць на пастаяннае месца жыхарства ў Беларусь?», 99 адказалі б адмоўна. Прычына адна — больш высокі ўзровень жыцця ў Польшчы. Нельга не пагадзіцца са старшынёй Рады Маскоўскага гарадскога таварыства беларускай культуры імя Ф. Скарыны А. Драянковым: «Беластоцкія беларусы змагаюцца за свае правы, але не за злучэнне з Беларуссю» («ЛіМ», 20.9.91 г.).

Вось далёка не поўны пералік толькі этнарэлігійных, *дэмаграфічных і генетыка-медыцынскіх праблем*, што стаяць перад рэспублікай. Хачу падкрэсліць — весці пра іх гаворку трэба на высокім прафесійным узроўні. Асабліва шкодны дылетантызм у такім хваравітым пытанні, як нацыянальнае, бо яно закранае як нацыянальную і дзяржаўную годнасць цэлых народаў і дзяржаў, так і пачуцці кожнага асобнага чалавека.

Быць спецыялістам па міжнацыянальных адносінах само па сабе няпроста. Асабліва цяпер, калі гэтыя праблемы сталі гранічна хваравітымі. Успомнім, *напрыклад, да якога выбуху нацыянальных страсцей* прывяла неасцярожна зробленая прэс-сакратаром Прэзідэнта РСФСР П. Вашчанавым заява аб тым, што перад рэспублікамі, якія абвясцілі незалежнасць, Расія «пакідае за сабой права паставіць пытанне аб пераглядзе межаў».

У руху нацый, якія вызваліліся ад дыктатуры цэнтра, ёсць падводныя камяні. І самы небяспечны з іх — крайні нацыяналізм. Нацыяналізм, што нарадзіўся ў Еўропе прыкладна 500 гадоў таму, валодае велізарнай сілай. Сама сутнасць гэтага руху *рашуча абвяргае вузкую фармуліроўку* «Камуністычнага Маніфеста» Маркса—«гісторыя ўсяго папярэдняга грамадства ёсць гісторыя барацьбы класаў». Так, Вернер Зомбарт, нямецкі філосаф XIX стагоддзя, у сваёй рабоце «Сацыялізм і сацыяльны рух у XIX ст.» выводзіў сваю «сінтэтычную формулу», па якой «уся гісторыя грамадства круціцца вакол двух родаў супярэчнасцей, як вакол двух полюсаў: я іх называю сацыяльнымі і нацыянальнымі супярэчнасцямі». Невыпадкова таму нацыяналізм — ідэалогія і дня ўчарашняга, і дня сённяшняга, і дня заўтрашняга. Нацыяналізм — пануючы прынцып сучаснай эпохі. Ён усё больш набывае характар паўсюднай, усеагульнай з'явы.

Раней эканоміка Беларусі і яе геаграфічнае становішча не стварылі перадумоў для сепаратысцкіх тэндэнцый. У выніку свайго прамежкавага становішча паміж двума прамысловымі цэнтрамі Расіі — Цэнтральнай *Расіяй* і *Царствам Польскім* — *Беларусь* адчувала схільнасць то да Масквы, то да Варшавы, што затрымлівала ўзнікненне самастойнага нацыянальнага руху. Цяпер нацыяналізм на Беларусі набывае новы сэнс, садзейнічаючы адраджэнню нацыянальных каштоўнасцей, усяго беларускага народа. Аднак трэба памятаць, што гісторыя ведае нямала выпадкаў, калі рухі, якія пачыналіся з высакародных лозунгаў нацыянальнага вызвалення, выраджаліся ў рэакцыйна-шавіністычныя.

Палітызацыя этнічнасці нацыянальнай большасці ў рэспубліцы будзе мець, бясспрэчна, прагрэсіўны характар для лёсаў самой большасці. Але адначасова ці *не стане яна прычынай рэгрэсу меншасці*, асуджэння яе на маргінальнасць ці здранцвелую нейтральнасць? Важны адзін прынцыповы момант, які заўсёды ўзнікае ў нацыянальных рэгіёнах пры ломцы старых структур і стварэнні новых. І тут, памойму, сказаць лепш, чым сказаў Прэзідэнт Рэспублікі Кыргызстан Аскар Акаеў, немагчыма: «*Калі справа патрабуе ведання мовы*, укладу жыцця карэннага народа — вельмі важна, каб гэты чалавек быў кыргызам. А калі гэта агульнаэканамічная праблема і ёсць спецыяліст-кыргыз, здольны з ёю справіцца, *тады гэта важна ўдвая*, бо садзейнічае росту самасвядомасці кыргызскай нацыі. Але калі мы бачым, *што праблему лепш вырашыць* больш кампетэнтны, больш прафесійны беларус ці карэец — без сумненняў даручым яму. А кыргыза паставім побач, няхай вучыцца».

Значыць так: нацыяналізм і незалежнасць. За «*звязкаю*» *гэтых паняццяў можа хавацца цэлы клубок* складаных праблем. Пра некаторыя з іх я і спрабаваў тут расказаць.

КІНО

Прызы раздаюць ... гледачы

«Кінакалядні-92», гэтнія агледзіны новых беларускіх фільмаў (іх ладзілі супольна СК Беларусі, кінастудыя «Беларусьфільм», Міністэрства культуры рэспублікі і Дом кіно), што доўжыліся ад сёмага да чатырнаццатага студзеня і прапанавалі наведнікам больш за трыццаць дакументальных і мастацкіх стужак, паймелі наступныя вынікі: галоўны прыз Любіч (адмысловы певень з мужчынскім тварам) мусіць чакаць наступнага разу; па раздзелах мастацкіх і відэафільмаў пераможцаў не вылучылі; сярод дакументальных стужак лепшаю названа «Гастроль» рэжысёра В. Сукманава («Летапіс»); сярод тэлефільмаў — «Справа Ігнатоўскага» рэжысёра У. Бокуна («Тэлефільм»). Лепшай жаночай роллю прызнана роля Маці ў выкананні А. Клімавай у мастацкім фільме «Хэпі-энд» (студыя «Грамада»); сярод мужчын вылучаны В. Саладзілаў за творчы падыход да дакументаў у стварэнні гістарычнага вобраза («Справа Ігнатоўскага»). Творчы пошук у аўтарскім кіно (стужка «Мёд асы») рэжысёра І. Волчана («Беларусьфільм») быў адзначаны спецыяльным прызам.

Цікава, што асноўная нагрузка па размеркаванні прызоў выпала якраз на глядацкае журы: рэжысёр М. Якжэн быў адзначаны за тэлефільм «Запіскі юнага доктара» («Беларусьфільм»), У. Бокун — за арыгінальную дакументальную стужку «Калі Віцебск быў Парыжам» (студыя «Фобас-С»). рэжысёр Т. Жыткоўская — за анімацыйны фільм «Узляціце, сокалы, арламі» (гэты фільм, дарэчы, упадабала і афіцыйнае журы, аддаўшы яму першы прыз сярод анімацыйных работ); лепшым дэбютантам гледачы прызналі В. Шувагіна са стужкаю «Ноч пры дарозе» (студыя «Дзень-восем» пры ўдзеле «Беларусьфільма»), а лепшым выканаўцам ролі — М. Яроменку ў фільме «Той, хто не вярнуўся» («Беларусьфільм»). Дыпломам глядацкага журы адзначана і праграма курсавых работ студэнтаў Беларускай акадэміі мастацтваў (майстэрня В. Турава). Мелі свае прызы і прадстаўнікі Саюза моладзі Беларусі.

Ж. Л.

ВЕЧАРЫ. СУСТРЭЧЫ

Не манкурты мы?..

Не памятаю, каб пра творцу гаварылі гэтак цёпла й шчыра, як тут, на вечары памяці Льва Абеліёвіча, прысвечанага 80-годдзю з дня нараджэння кампазітара. Магчыма, так атрымалася таму, што пра сябра ўспамінаў ягоны таленавіты паплечнік Дзмітрый Смольскі. Асабліва ўразіла згадка пра нашых землякоў, чые імёны ўжо забываюцца, музыка не выконваецца, ноты не перавыдаюцца. Такі трагічны лёс Дзмітрыя Камінскага, вядомага ў 50—60 г. аўтара, чые творы немагчыма сёння пачуць нідзе ў нас, бо пасля эміграцыі кампазітара былі размагніраваны радыёзапісы ягонай музыкі, спалоханыя выканаўцы знішчалі ноты... (Адчуваю сябе «героем», бо не выкінула з хатняй бібліятэкі фартэпіянную мініяцюру Д. Камінскага, якую з задавальненнем іграла ў дзяцінстве). Хай бы сёння ў нас хапіла сумлення не выкінуць з памяці спадчыну памерлых аўтараў дый тых, каму магчымасці дазваляюць жыць, дзе захочацца, і пісаць, як Бог укажа...

Усцешна, што творчасць Л. Абеліёвіча пакуль не забытая, выканаўцы маюць у рэпертуары многа ягоных опусаў. Вось і на гэтым вечары ў Саюзе кампазітараў гучалі творы для скрыпкі ды фартэпіяна ў выкананні Л. Гарэліка і Л. Малышавай. чароўныя рамансы ў выкананні В. Цішынай, А. Шчарбакова, Э. Пелагейчанкі; адметныя піяністы І. Шуміліна ды А. Крымер гралі творы, якія кампазітар прысвяціў ім...

Н. ЗАХАРАВА.

ФЕСТЫВАЛІ

«Галасы Брэстчыны»

Тры дні ў Палацы піянераў Брэста адбывалася гэтае свята аўтарскай песні і беларускай паэзіі, на якое сабраліся маладыя таленты вобласці. Прайшла сустрэча моладзі з вядомымі літаратарамі, журналістамі. Пераможца конкурсу-фестывалю ў Пінску ансамбль народнага танца «Праменьчыкі» ўразіў гледачоў хараством і непаўторнасцю выканання беларускіх народных танцаў. Была і сустрэча маладых паэтаў, якія ў цесным коле аднадумцаў чыталі свае вершы. На сустрэчы прысутнічалі прадстаўнікі абласнога радыё, якія запісалі ўпадабаныя імі вершы.

На гала-канцэрт пераможцаў конкурсу аўтарскай песні сабралася амаль поўная зала палаца. Гарачымі апладысментамі сустракалі і пераможцаў конкурсу — маладых песняроў, і вядомых беларускіх бардаў, якія таксама ўдзельнічалі ў канцэрце. Студыя, што існуе пры Палацы піянераў, паказала п'есу «Чарнобыль», якую напісалі і выканалі дзеці, удзельнікі гэтай студыі. У апошні дзень прайшло свята «Васількі Беларусі», у якім удзельнічалі паэтычныя таленты Брэстчыны. З хваляваннем і натхненнем чыталі аўтары свае першыя творы, а слухачы адказвалі ім вялікай увагай і апладысментамі. На канцэрт быў запрошаны юнацкі сімфанічны аркестр, які падараваў слухачам хвіліны радасці ад музыкі. Засталіся ўспаміны пра добрае дзіцячае свята, якое сапраўды было дзіцячым, а не афіцыйным мерапрыемствам. Хай больш будзе такіх цікавых сустрэч для дзяцей.

Алёна ЦВІРКО,
вучаніца 9 класа
СШ № 6, удзельніца свята.
г. Баранавічы.

МУЗЫКА

Памяці Яфімава...

Надвор'е вечарам 15 студзеня ў Мінску было ветранае, вільготнае. Белаватыя водбліскі снегу губляліся ў цемры неба і зямлі. Ці не такое ж некалі суправаджала пахаванне Моцарта, чыя труна сіратліва і гаротна шукала прытулку... і першыя ж такты ягонага «Рэквіема», які выконваўся ў памяць аб нашым адмысловым дырыгенце Юрыі Яфімаве, нібы падхапілі на крылах той настрой. Гучала музыка, якая, кажуць, увасабляе само «хараство неадольнага смутку».

Натхнёна і зладжана гучаў ансамбль Акадэмічнага сімфанічнага аркестра Беларусі й харавой капэлы імя Р. Шырмы. За пультам быў пластычны ў руху, з выразным жэстам кісці дырыжор Цімур Мынбаеў (Казахстан), салісты — Н. Кастэнка, Н. Руднева, М. Думцаў, В. Юшманаў. То ўзнімаючыся на вяршыні трагічнага прасвятлення, то спяваючы з лірычнай шчырасцю, у душу слухачоў уваходзіў заўжды ўражлівы моцартаўскі смутак. У скрыпках і віяланчэлях трымцеў ён — то нясцерпны, то стоена-кранальны, то па-летуценнаму пяшчотны, то неадчэпна гнятлівы, то невытлумачальны ў сваім суцяшальным спеве пра збавенне. Галасы салістаў тлумачылі той смутак урачыста-тужлівай споведдзю, звернутай да Усявышняга перад немінучым Страшным судом. У хоры жаночая журба і мужчынскія пакуты пераліваліся ў нястрымныя пацеры, з прагай спачування і прабачэння.

І не хацелася перакладаць такую музыку на мову літаратурных вобразаў, зрокавых уяўленняў ці лагічных сентэнцый. Яна ўзрушвала, далучала да таямнічага і мудрага, невымоўнага жалю, што ачышчае сэрца. Такой музыцы адгукаецца чалавечая душа, і таму так удзячна потым апладзіравалі выканаўцам, падносілі кветкі дырыжору, салістам, кіраўніку харавой капэлы Людміле Яфімавай. Дарэчы, на «Рэквіеме» ў філармоніі было паўнютка!

В. ІВІН.

ВЫСТАЎКІ

І родныя сцены — падмога

Юрый Карачун працуе ў галіне кніжнай і станковай графікі, вядомы ён і як даследчык мастацтва. Афармляў шматлікія кнігі, што выходзілі ў рэспубліканскіх выдавецтвах, аўтар работ «Ружовыя сядзібы», «Жнівень», «Сосны»...

Творца адзначае сваё 60-годдзе. Выстаўку сваіх лепшых работ Ю. Карачун разгарнуў у Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі. Наведвальнікі ахвотна наведваюць яе. Нездарма ў народзе ў такім разе кажуць: і родныя сцены дапамагаюць: Ю. Карачун з 1977 года працуе дырэктарам Дзяржаўнага мастацкага музея Беларусі.

Прэцэдэнт мецэнацтва

10 студзеня ў Доме мастацтваў адкрылася выстава «Традыцыйны касцюм беларускага Палесся». На ёй прадстаўлена выдатная калекцыя, якая адлюстроўвае ўсе лакальныя тыпы адзення палешукоў у канцы XIX — пачатку XX ст. Асаблівую адметнасць выставе надае наступная акалічнасць: яе можна лічыць плёнам мецэнацтва на нацыянальную культуру. Калекцыя сабрана не на дзяржаўныя грошы, а за кошт Мінскага акцыянернага таварыства «Круглая плошча». Займаўся зборам творчы калектыў ІМЭФ АН Беларусі і БДУ імя У. І. Леніна.

Гэта — ці не першы прыклад мецэнацтва на захаванне нацыянальнай спадчыны. Уласнікам калекцыі з'яўляецца таварыства «Круглая плошча», а будзе яна захоўвацца ў Музеі старажытнай беларускай культуры. У Доме мастацтваў выстава працуе да 31 студзеня.

НАШ КАР.

КУЛЬТУРА

Бывайце, таварыш Урыцкі?

На чарговым пасяджэнні камісіі Мінгарвыканкома па назвах вуліц і плошчаў разглядалася пытанне па перайменаванні вуліц Берсана, Валадарскага, Свярдлова, Урыцкага, Калініна, Уруцкай, плошчы Калініна. Перайменавання пакуль не адбылося, таму што суразмоўнікі прыйшлі да высновы, што гэтае пытанне патрабуе далейшага вывучэння. Можа, яно і так, калі не рабіць гэта ў загадным парадку, як рабілася раней. Ды, з другога боку... Дастаткова запытацца ў любога свядомага беларуса, каб пераканацца, што тут пытання — мяняць ці не мяняць — няма.

ДРУК

Выдадзены ў Кіеве

У выдавецтве «Дніпро» пабачыў свет у перакладзе на ўкраінскую мову Б. Чайкоўскага і К. Скрыпічэнкі двухтомнік выбраных твораў У. Караткевіча. Двухтомнік склалі раманы «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» і «Каласы пад сярпом тваім». Аўтар прадмовы «Мінулае глядзіць на нас» — М. Слабашпіцкі.

ЛІТКУР'ЕР

Пявучая родная мова

Яшчэ раз у гэтым перананаў вечар у Доме літаратара, што так і называўся — «Пявучая родная мова». Прысутныя па вартасцях ацанілі выступленні самадзейных кампазітараў і спевакоў Галіны Смоляк і Юрыя Саховіча, якія выканалі свае песні на вершы Н. Гілевіча, М. Танка, Р. Барадуліна, С. Грахоўскага, С. Законнікава, А. Вялюгіна, Р. Баравіковай, В. Аколавай, М. Мятліцкага, П. Марціновіча і іншых беларускіх паэтаў. Гучалі таксама, перакладзеныя Г. Смоляк на беларускую мову, творы рускай і замежнай вакальнай класікі.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Зноў пра вайну

Стотысячным тыражом «Советский писатель» выпусціў пад адной вокладкай «Я з вогненнай вёскі» і «Блакадную кнігу», напісаныя, як вядома, А. Адамовічам, Я. Брылём, У. Калеснікам і Д. Граніным. Том ілюстраваны шматлікімі здымкамі, тых, хто ўспамінае аб ваенным ліхалецці.

Д. ЕРАМЯН.

«Згукі мінуўшчыны»

Выпуск яе пачало выдавецтва «Навука і тэхніка». Першымі ластаўкамі ў гэтай адраджэнскай бібліятэцы сталі брашуры вядомага гісторыка, першага рэктара Беларускага дзяржаўнага універсітэта Уладзіміра Пічэты «Беларуская мова як фактар нацыянальна-культурны» і «Пытанне аб вышэйшай школе на Беларусі ў мінулым». Развагі аўтара, зробленыя больш чым шэсцьдзесят гадоў назад, надзіва сугучны сённяшняму дню. У. Пічэта, які прыехаў на Беларусь сталым чалавекам, хутка вывучыў беларускую мову, чытаў на ёй лекцыі ва універсітэце, пісаў артыкулы і быў перакананы — гэта мова, якая павінна знаходзіць паўсядзённы ўжытак у рэспубліцы.

Каляда, каляда, каляда...

Калядны вечар адбыўся ў Мінскай гарадской бібліятэцы імя Янкі Купалы. Госць свята паэт Леанід Дранько-Майсюк расказаў, як калядуюць у яго на радзіме, у Давыд-Гарадку, прачытаў вершы са сваёй новай кнігі, якая рыхтуецца да друку. Лірычны настрой змяніўся на больш вясёлы, калі гаспадары пачалі частаваць прысутных смачнымі блінцамі, печывам, варэннем ды духмяным чаем.

Пасля каляднай вячэры не шкодзіць і патанцаваць. У гэтым дапамог фальклорны гурт «Кола», што працуе пры Мінскім абласным навукова-метадычным цэнтры (мастацкі кіраўнік М. Котаў). Хлопцы не толькі самі гралі, спявалі, танцавалі, а і запрашалі ў гурт жадаючых, дапамагаючы авалодваць ім сакрэтамі «Лысага», падэспані, полькі.

Л. ГЕДЗІМІН.

Багдановіч у ... Маскве

Памяць Максіма Багдановіча была ўшанавана на ўрачыстым вечары, прысвечаным 100-годдзю з дня нараджэння Максіма-Кніжніка, які прайшоў у Пастаянным прадстаўніцтве Рэспублікі Беларусь у Маскве. Пра класіка нацыянальнай літаратуры, аднаго з выдатных людзей беларускага Адраджэння пачатку нашага стагоддзя гаварылі намеснік міністра культуры Рэспублікі Беларусь Уладзімір Гілеп, паэтэса Ніна Загорская, віцэ-прэзідэнт Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў Аляксей Каўка і іншыя. Чароўныя беларускія мелодыі, у тым ліку песні на словы М. Багдановіча, прагучалі ў выкананні Дзяржаўнага народнага хору імя Г. І. Цітовіча.

Вам, дзелавыя людзі!

Украінскае выдавецтва «Радяньский письменнік» мае намер выпусціць «Руска-ўкраінскі слоўнік для дзелавых людзей», падрыхтаваны А. Тараненкам і В. Брыцыным. У ім будуць змешчаны словы і выразы, веданне якіх неабходна пры афармленні дакументацыі, вядзенні дзелавых перагавораў, складанні заяў, пратаколаў, прашэнняў і г. д. Заяўкі на слоўнік можна падаваць ва ўкраінскую пісьменніцкую кнігарню «Сійво» па адрасу: 252004, г. Кіеў, вул. Чырвонаармейская, 6.

Застаецца парадавацца, што на Украіне прыйшлі да неабходнасці выпуску такога даведніка. А мы, беларусы, хіба горшыя? Думаецца, наспеў час выдаць і «Руска-беларускі слоўнік для дзелавых людзей» разам з беларуска-рускім варыянтам.

Пазнаёмімся: «Роднае слова»

Штомесячны навукова-метадычны часопіс Міністэрства народнай адукацыі Беларусі «Беларуская мова і літаратура ў школе» свой пяты год выдання сустракае з новай назвай. Цяпер ён называецца «Роднае слова». Канечне, у гэтым ёсць пэўная пераклічка з газетай Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны «Наша слова», аднак кожнае з гэтых выданняў мае свой твар. «Роднае слова», як і колішняя «Беларуская мова і літаратура ў школе» (дарэчы, гэтыя словы вырашана пакінуць у падзагалоўку), будзе рабіць усё, каб дапамагчы настаўнікам прывіваць любоў не толькі да нацыянальнага прыгожага пісьменства, а і да беларускага мастацтва і культуры ў цэлым.

КОНКУРСЫ

Ствараецца новы «Буквар»

«Мама мыла раму», «Наш дзядуля Ленін»... Гэтыя выразы добра вядомы кожнаму, хто браў у рукі цяперашні буквар. Наконт таго, што мама і ў далейшым будзе мыць раму, відаць, сумнявацца не даводзіцца. а вось хто стане чарговым дзядулем нашай дзятвы? На гэтае пытанне не так і проста адказаць. Зрэшты, задаваць яго ці не — залежыць ад будучых аўтараў новага беларускага нацыянальнага буквара.

Але, новага... у мэтах стварэння арыгінальнага падручніка па навучанні грамаце дзяцей малодшага школьнага ўзросту — беларускага нацыянальнага буквара, які б у большай меры спрыяў адраджэнню беларускай мовы, нацыянальнай самасвядомасці, культуры, гісторыі і традыцый беларускага народа, калегіі Міністэрства адукацыі і Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі Беларусь па друку аб'явілі адкрыты конкурс, для ўдзелу ў якім запрашаюцца пісьменнікі, навукоўцы, метадысты, настаўнікі-практыкі, усе, хто неабыякавы да выхавання новага пакалення грамадзян нашай суверэннай дзяржавы.

Папярэдне тыя, хто вырашыў прыняць удзел у конкурсе (як асобныя аўтары, так і аўтарскія калектывы), падаюць да 1 лютага 1992 года заяўку ва ўпраўленне агульнай сярэдняй адукацыі Мінадукацыі (220010, г. Мінск, вул. Савецкая, 9). У далейшым рукапісы ў двух экземплярах да 1 верасня 1992 года накіроўваюцца ў Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь пад дэвізам. Да рукапісаў прыкладаецца запячатаны канверт са звесткамі аб аўтары (аўтарах): прозвішча, імя, імя па бацьку, вучоная ступень і званне, спецыяльнасць, месца работы і пасада, хатні адрас з указаннем паштовага індэксу, нумароў службовага і хатняга тэлефонаў. На самім жа канверце ўказваецца толькі дэвіз.

Рукапіс друкуецца на машынцы праз два інтэрвалы на адным баку стандартнага ліста. Адзін аўтарскі аркуш прыраўніваецца да 24 старонак машынапіснага тэксту.

Устаноўлены прэміі: першая — 7 тысяч рублёў, другая — 5 тысяч, заахвочвальная — 3 тысячы рублёў. Рукапіс, які атрымаў першую прэмію, друкуецца ў якасці падручніка. Рукапіс, адзначаны другой прэміяй, выпускаецца ў альтэрнатыўны ці паралельны падручнік. З аўтарамі заключаецца выдавецкі дагавор з выплатай ганарару. Рукапісы, не адзначаныя прэміямі, вяртаюцца аўтарам.

Вячаслаў АДАМЧЫК

БЕРЛІНСКІ ДЗЁННІК

IV

Субота, 15 чэрвеня 1991 года.

Ментолавы ці мятны пах зубное пасты вярнуў мне першыя дні ліпеня сорак першага года, калі мы, дзеці спаленай вёскі, пабеглі на поплаў да надрэчнага алешніку, адкуль раненька выбраўся, пастаяўшы сутак трое, конны абоз, і там падымалі пляскатыя цынкавыя цюбікі— яны, здавалася, пахлі, як цукеркі,—і не ўсе мы ведалі, што гэта была звычайная зубная паста. Помню нечы крык: «Не еш—атрута!» і голас у адказ—ужо знаўцы: «Гэта—мазь, зубы чысціць». Гаварыў нашмат старэйшы за нас Коля Рак, які ўжо абышоў ажно двойчы алешнік, спадзеючыся знайсці ў кустах, як і яго сусед, забыты салдацкі веласіпед.

Успамінаецца, паўстае вайна, а ўслед за ёю і пытанне: дзе ж цяпер тыя немцы-абознікі, што стаялі каля пажарышчаў імі ж спаленай нявіннай беларускай вёскі? Нехта з іх, прайшоўшы вайну, усё яе страшнае пекла, цудам і дзівам застаўся жыць і цяпер, нямогла падымаючы руку, даючы знак шафёру, каб хвілінку счакаў, ледзьве сунецца хворымі старэчымі нагамі да нашага двухпавярховага аўтобуса.

Між іншым, так і падумалася, калі на прыпынку ў нялюдным, па-правінцыйнаму зацішным Стэгліцу, што перакладаецца на просценькае—Шчыглы, да аўтобуса спяшаўся нямоглы, ссутулена-сівы мужчына.

Сёння нечакана для самога сябе на пероне нашай станцыі Берлін—Ванзэе заўважыў мноства немаладых, сухарлявых, з пышнымі ад завіўкі валасамі — папраўдзе, як пух дзьмухаўцоў, — яшчэ шпаркіх і ружовашчокіх не па гадах немак і мімволі падумаў: глядзі, колькі адзінокіх кабет, бо ніводнага дзядка з імі. І ўжо з гаркатою ўдакладніў: яны, іхнія мужыкі, іхнія любыя і нялюбыя, засталіся недзе там, далёка за маёю спаленаю Babakомшчынаю...

Серада, 19 чэрвеня 1991 года.

Сёння едзем у Метраполіс, дзе экспануецца сучасны мадэрнізм—чорная панчоха ў чырвонай скрыні. Але мяне цікавіць найбольш фотавыстаўка, прысвечаная 50-годдзю другой сусветнай вайны. Што ж самі пра сябе пакажуць немцы? Няўжо будзе хітранька прыхавана і затушована праўда, як гэта звычайна робіцца ў нашай дакументалістыцы? Але ж ці толькі ў нас? Бо нават Нюрнбергскі судовы працэс—тая ж аднабокая палітыка, тая ж паўпраўда аб вайне.

Не ведаю, што сказалі б мацяркі тым сынам, якія апранулі чужую вайсковую форму—варожую—удакладнім. Прыгадваюцца толькі словы «роднага бацькі»: «Палонных у нас няма!» А яны былі, ды яшчэ колькі іх, ды яшчэ ў чужых мундзірах. Я іх бачыў сам і ўчора глядзеў зноў, толькі ўжо на фотаздымках, наклееных на стэндах усё ж такі унікальнай фотавыстаўкі. Поруч з Андрэем Уласавым, высока-сутулым, губатым і падслепаватым, бо ў акулярах,—Браніслаў Камінскі, падобны да местачковага хлюсціка ці фраера, і поруч з апошнім—салдат-ад'ютант, як і ўсе яны, у нямецкай форме са знаёмым мне шаўронам на рукаве»—«РОНА».

П'яных да бяспамяцтва ад атручанага сінім каменем ці карбідам местачковага самагону, у абношаных нямецкіх шынялях ронаўцаў я бачыў у нашым мястэчку з разбітымі, разрабаванымі ўжо яўрэйскімі хатамі. Як праўдзіва прыкмеціў Талстой, апісваючы разбураны набегам каўказскі аул, нянавісці да гэтай салдатні не было, апроч «отвращения, гадливости и недоумения». І быў яшчэ страх перад іхняй нечалавечай жорсткасцю.

22.10 — на гадзінку пазнейшага мінскага часу.

Між двума высокімі букамі, між іхнімі раскідзістымі кронамі—невысокі жоўта-чырванаваты месяц, што бярэцца пад поўню.

Такі самы, як пяцьдзесят гадоў назад, калі ён пагодным чэрвеньскім надвячоркам затоена-ціха зазіраў да нас у яму з сыпкімі пясчанымі сценамі, дзе мы збіраліся начаваць пасля таго страшнага дня 30 чэрвеня, калі была расстраляна запальнымі снарадамі і згарэла датла наша Babakомшчына.

Яму, рыхтуючыся ўжо да бяды, выкапаў і настоліў бацька. Але яго ў той вечар з намі не было. Зранку ён пайшоў у мястэчка, адкуль ужо не вярнуўся, як не вярнуліся дадому многія babakомскія мужчыны—іх арыштавалі немцы і разам з местачковымі яўрэямі далучылі да палонных савецкіх салдат.

Раз за разам усхліпваючы, маці адзінока гаравала, а нам, дзецям, было нават весела і нова ляжаць на старых уцалелых каптанах у чуйна-халаднаватай яме і бачыць у прагале дрэў залацістую раўнадушную поўню.

Поруч пад старымі яблынямі ў гэтакіх самых выкапаных і настоленых ямах вялікаю, можа, на душ дзесяць, сям'ёю кладіся спаць Амельянавыя, далей, з няменшай колькасцю дзяцей, Міхаілавыя. Чуўся нават дурнавата-распусны хлапечы рогат і дзявочы нестрыманы смяшок, а потым злосны вокрык бацькоў.

На грудку, праз вуліцу, за абпаленым бэзам і пачарнелымі абгарэлымі бярэзінамі курыліся і смуродзілі сінім нізкім дымам яшчэ гарачыя пажарышчы з белымі горна-адзінокімі печамі.

Чырвоны прыгожы двухпавярховы дамок з байніцамі, з вострым гатычным дахам, з белымі вокнамі, а за ім—зялёныя прысады, залацісты месяц, а пад гэтым месяцам—глухавата-далёкі перастук берлінскай электрычкі...

Таксама нібы дома, але ўжо ў цяперашнім часе.

Ці думаў той васьмігадовы хлопчык, што клаўся спаць у яме пад светлаю поўняю, што ўбачыць яе роўна праз пяцьдзесят гадоў з невядомага яму Берліна, а хіба спадзяваўся, мог уявіць сабе і нямецкі салдат, што нехта з пагарэльцаў апыніцца ў яго зялёнай прыгожай Ванзэе з чырвонымі дагледжанымі віламі—кожная на свой манер, кожная пад стыль і густ гаспадара, —і ўспомніць спаленую вёску і сябе малога, што спаў у даўнейшай карапляной яме, асвечаны поўняй.

Аўторак, 25 чэрвеня 1991 года.

Учора творчы вечар у зале з белаю мармуроваю каланадаю, з цёмна-карычневаю, пад колер каштана, столлю з келіхамі-плафонамі і ружова-сінім прыгожым небам за высокімі тыльнымі вокнамі. І, дарэчы, з сухім віном...

Было чалавек дваццаць. Уважлівыя твары дзяўчатак і хлопцаў. Усё, здаецца, як дома. Толькі высокія прычоскі хлопцаў пад даўнейшую польку, пад афіцэраў часу вайны напамінаюць, што перад табою немцы. І ў таго-сяго не нашая манера сядзець, як сядзіць моладзь у электрычцы.

Рандаў чытаў у сваім перакладзе «Салодкія яблыкі». Зашмат, ажно 16 старонак. Але слухалі ўважліва...

Пятніца, 28 чэрвеня 1991 года.

Зноў жа тым самым 118 маршрутным аўтобусам праехаў зялёны, прыхаваны лістотаю дубоў, ліпаў і клёнаў нейкі рахманы і зусім ужо, здаецца, асвойтаны Берлін і зноў вярнуўся на вілу з адчуваннем прыніжанасці і сораму.

З Норбертам Рандавым наведалі Інстытут даследаванняў Усходу—Славішэс Семінар, дзе ў даволі грунтоўнай бібліятэцы з добрым запасам энцыклапедыяў, слоўнікаў, лексіконаў, даведнікаў я натрапіў зноў жа на самую бедную колькасць кніжак—беларускі аддзел. На паліцах не было ні «Полымя», ні «Маладосці»...

Салідна і важна прадстаўлена польская літаратура. Некалькі паліц займае прыгожа пераплеценая «Культура» — польскі эміграцыйны часопіс.

У літоўскім аддзеле знайшліся выдадзеныя ў Празе—мы ўсе ёй павінны пакланіцца!—і Кёнігсберзе (чамусьці готыкай) «Новы запавет» (1865, 1866) і Данелайціс (1869). І што ж ужо скажаш пра нас, пра ўсе выдавецтвы і ўсіх перакладчыкаў, калі мы да сённяшняга дня яшчэ не перавыдалі «Новы запавет». Балазе, можна купіць таронтцкае выданне.

Пішу не толькі з адчаем, а нават з асцярогаю—па-нямецку яшчэ не выходзіў Янка Купала. А цяпер, каб выдаць беларускую кніжку, патрэбны і аўтарытэтны паэт-перакладчык і выдавец, які ўзяў бы на сябе ўвесь кошт безганарарнага выдання. А ці знойдзецца такі самаахвярны паэт і выдавец? Кожнаму трэба жыць.

Субота, 29 чэрвеня 1991 года.

Усю ноч—буралом, усю ноч—густы, вадаспадны шум раскалыханых дрэў. І ўсенькая ноч з трывожнымі снамі, з частым прачынаннем.

Тут, у няблізкім ад дому Берліне, з

Заканчэнне. Пачатак у №№ 1—3.

ЧАСОПІСЫ: СНЕЖАНЬСКІЯ НУМАРЫ

Няма пракаў у Айчыне?

Пачнём з «Беларусі». На маю думку, менавіта ў «Беларусі» прысутнічаюць публікацыі, што ў многім адказваюць на пытанні, якія мы, куды ідзём, да чаго імкнёмся.

Інтэрв'ю са Станіславам Станіслававічам Шушкевічам... Не ведаю, хто гутарыў з кіраўніком беларускага парламента — подпісу пад матэрыялам няма, але гэта не проста адказы на пастаўленыя пытанні, а споведзь. Менавіта споведзь... Бываюць жа ў кожнага моманты, калі хочацца з людзьмі падзяліцца тым, што на сэрцы, у душы, а тут якраз адпаведная нагода надарылася. «Ніякая пасада не зменіць прынцыпаў, якімі я кіруюся ўсё жыццё»— ужо сама назва інтэрв'ю сімптаматычная. А вось паасобныя вытрымкі: «Я не хадок супраць свайго сумлення, не падладжваюся ні пад «правых», ні пад «левых»; «Малюся на Быкава, вельмі падабаецца жартаўлівасць Барадуліна. Шкада, што работа адбірае шмат часу, што многія цікавыя кнігі даводзіцца толькі праглядаць»; «Я не саромеюся гэтага сказаць: Багдановіча зразумеў толькі пад час майго абрання народным дэпутатам, хаця многія вершы памятаў яшчэ са школы»...

Не сакрэт, што ёсць розныя думкі адносна дзейнасці С. Шушкевіча на пасадзе Старшыні Вярхоўнага Савета Беларусі. Кожны мае права на сваю пазіцыю. Але калі чалавек выказваецца шчыра, ён не можа не выклікаць павагі.

Усхвалявала сваёй споведдзю «Няўжо чалавек — гэта назаўсёды безнадзейна?» Т. Бондар (дарэчы, яе выступленне і змешчана пад рубрыкай «Споведзь»). Пра час і пра сябе, пра супярэчлівасць сучаснасці, пра наша месца ў ім. А яшчэ — пра палярызацыю грамадства і пазіцыю Паэта. Пра дыктат насілля, які пакупова ўсё болей заяўляе аб сабе. Пра наступ бездухоўнага, які спараджае ці не адчай: «Бездухоўнасць, як ракавая пухліна, раз'ядае душы, а лекаў можа і не знайсціся — ні для дзяцей, ні для ўнукаў... І не гаварыць трэба — крыкам крычаць пра гэту пагрозу, а крык перасядае ў горле: куды крычаць? Каму? Словы, якія выдзіраюцца з натоўпу, каб спыніць натоўп, ацверазіць яго, вяртаюцца камянямі: няма прарокаў у сваёй Айчыне, няма.. Божа, як я прагну разумення, простага разумення!»

Такія думкі на зыходзе года былі ў Т. Бондар. А ці ж у адной яе? Пад гэтымі словамі хочацца паставіць і свой подпіс. Страшна, што разам з таталітарнай сістэмай рушыцца і спаконвечнае. Дэфіцытам становіцца дабро, шчырасць, узаемаразуменне. Зноў лозунгі... Проста дзіву даешся: няўжо гэта толькі мы ў свеце не можам абыходзіцца без іх? Кожнае новае пакаленне вылучае свае лозунгі, лічыць іх адзінаправільнымі і патрэбнымі, ды не надта клапоціцца, каб яны перараслі ў дзейнасць. У дзейнасць у імя таго ж Дабра, Шчырасці. Сумленнасці. А жыццё ж ідзе, не адзін год не вернеш, мінуце пражытай вяртання няма.

Пра гэтыя самыя страчаныя мінуты, гады, дзесяцігоддзі верш Я. Пфляўмбаўм «Час ападаў». Іншыя выданні ўжо знаёмілі чытача з гэтай таленавітай паэтэсай. «Беларусь» робіць гэта цяпер. Лепш позна, чым ніколі, кажуць. А галоўнае — вершы такія, што просяцца на цытаванне:

Цэлы год, не прабіўшыся,
слёзы жылі —
Чысты зрок пільнавалі,
Дык чаму ж яны зараз
ручаём паплылі —
Не стрывалі.

Намнажаецца боль, сёння,
заўтра ўсё больш,
А кіруецца ж лёс за адхоны,
І штодня ўсё ніжэй нахіляецца столь,
І нямее рука абароны.

Глухне, глухне спагада —
Час ападаў.

Шмат асабістага, набалелага, раней несказанага і невыказанага. Боль уласны і ўсёісны. Колькі гадоў назад гэта магло ў друк і не патрапіць. Як жа, песімізм і безвыходнасць! Табе баліць, ды так, што трываць немагчыма? Трывай, ды яшчэ пачувай сябе радасным і аптымістычным.

Відаць, тое ж сказалі б і М. Арочку, калі б ён прапанаваў у той час да друку паэму «Страта» («Маладосць»). Не ўзялі б пад увагу тое, што Бацька проста не мог не напісаць пра Сына. Не мог, бо не толькі пра асабістую страту прамаўляе ён, а пра той самы, згаданы ўжо, дэфіцыт дабра і справядлівасці. Паэма ўся — быццам нацяты нерв...

Ці не ўся паэзія снежаньскіх нумароў (М. Пазнякоў у «Маладосці», А. Вольскі, В. Аксак, Н. Гальпяровіч, В. Ракаў, Р. Тармола ў «Полымі») далёкая ад аптымізму. Курапаты, нацыянальны нігілізм, пераацэнка ранейшых поглядаў, жнівеньскія падзеі... Добра, канечне, што паэты нашы перасталі пісаць оды. Але боязна, каб і антыкурапацкія, антысталінскія матывы, гэтаксама як і матывы адраджэнскія не ператварыліся ў літаратурную моду. Пагроза такая — адчувальна. І тут нельга не пагадзіцца з развагамі Н. Пашкевіча («На іншай хвалі светаадчування», «ЛіМ», 1992, № 1). Ён якраз пра гэта сказаў.

...Сама час пагаварыць і пра штонебудзь больш вясёлае, светлае. «Неверагодна-праўдзівая і фантастычна-рэальная аповесць» В. Адамчыка «Падарожжа на Буцафале» («Полымя»), у такім разе, якраз да месца. Бадай, спадар Адамчык павучыўся ў А. Глобуса і М. Шайбака, якія з поспехам і дэтэктывы пішуць, і кінасцэнарыі, і за коміксы бяруцца, запаўняючы «тарычэлевую пустэчу» ў нашай літаратуры. А. магчыма, і так льга сказаць: спачатку іх падахвоціў, а пасля і паказаў; як гэта трэба рабіць. Што аповесць атрымалася — сумнення няма. Падарожжа ў часе (1938, 1918, 1901 год і г. д.) дазволіла В. Адамчыку дзе з гумарам, а дзе ўсур'ёз пагаварыць пра хвалюючыя нас праблемы. Твор, як і многія публікацыі года (маю на ўвазе не толькі снежаньскія нумары часопісаў), аб тым, што трэба паважна ставіцца да памяці, ведаць уласны генетычны

блізкай і чыстай радасцю вычытваю і выпісваю родныя беларускія словы. Учора з Норбертам Рандавым знялі з паліцы ў бібліятэцы Славішэс Семінар салідны томік запісак Інстытута Беларускай культуры. Каларытныя, не збітыя яшчэ, не сцёртыя да медных танных грошыкаў родныя словы пад настрой мае душы, што знебылася ўжо па доме. Парывісты вецер і быстры, ледзьве згледзіш, лёт стрыжоў, што пакідаюць на падваконні смутны цень,—усё таксама, як дома, у мінскім двары.

Не ведаў, што менавіта абгарэлы (толькі дзе абгарэў?) экземпляр «Вянка» натхніў Максіма Багдановіча на балючыя, апавітыя горкай надзеяй, ужо астатнія радкі, на вядомы «чатырохверш»:

У краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сіняй бухты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.

Тут жа паведамляецца пра архіў Вацлава Ластоўскага ў Заходняй Беларусі, дзе маюцца быць рукапісы Багдановіча. Што і каму вядома сёння пра гэты унікальны архіў? Быў разрабаваны, згінуў у вайну ці проста змарнаваўся?

20.30—берлінскага часу.

Сёння зноў быў у рэйхстагу недзе паміж 14 і 15 гадзінамі, азіраў фотавыстаўку, прыглядаючыся да знаёмых экспанатаў і нават для пацвярджэння свае памяці запісваючы, якая форма была ў чыгуначнікаў і якога колеру былі мундзіры і каўняры. І зноў сімвалічна—у гэтую пару і якраз 30 чэрвеня, роўна пяцьдзесят гадоў назад, гарэла, расстраляная запальнымі снарадамі наша Варакомшчына.

Пад нялёгкім уражаннем крывава-балючага ўспаміну я двойчы і наўкруг абышоў карычнева-светлы ці мо праўдзівей охрысты ў цёмных разводах яшчэ не сцёртай сажы вайны двойчы спалены рэйхстаг. Абышоў не з помстаю, не са злосцю, а з чулай чалавечай памяццю, якая павінна і мусіць даравацъ дзеля супольнага дабра і шчасця. Як я ні імкнуся, ні намагаюся вярнуць даўняе, але ж чалавечы час не павінен спыняцца. У трыадзінстве Слова. Свабоды і Духу мусіць быць яшчэ Розум.

Панядзелак, 1 ліпеня 1991 года.

Учора развітаўся з Берлінам. Пад мілагучныя званы, што спадалі ўзнёслым водгуллем на мяне, на пахучыя цёплыя ліпы, увайшоў у Марыен Кірхэ—велічны старадаўні касцёл з пазеляненым каля яго помнікам Марціну Лютэру.

Пад белымі перакрыжаванымі скляпеннямі ўрачыста гучаў арган, за ім—мужчынскія і жаночыя галасы, а потым—суладны хор. Выконвалася кантата Баха. Людзі заходзілі, бралі са століка малітоўнікі з праграмкай і садзіліся на лаўкі ў светла-гулкім касцёле, на сценах якога вісела ўсяго некалькі абразоў, перад алтаром, без балясак, недалёка ад амбона, які сцераглі два вялікія крылатыя анёлы, свяцілася залацістымі лямпачкамі ўсяго адна жырандоля.

Прысеўшы зводдаль ад усіх на карычневую лаўку, я прыслухаўся да бурнага, дэманічнага вадаспаду гукаў. Душа замірала і ўзвышалася. Душа ляцела ў нашыя занядбаныя, забытыя людзьмі і Богам касцёлы, дзе яшчэ па-сапраўднаму не можа ўзнесці хвалу небу ні наша мова, ні наша музыка, ні наша песня.

Дарогаю ўжо падумалася, каб ажыў наш касцёл, яго белыя сцены і вітыя калоны, яго мілагучны арган, каб ажыла, узвілася агністым полымем таямніча-велічная старадаўняя музыка—патрэбны сённяшнія людзі—дырыжор, арганіст, салісты, аркестр, хор, зрэшты, патрэбна чым найхутчэйшае адраджэнне ўсёй нацыянальнай культуры. Беларусам патрэбна самаахвярнасць.

Гісторыя ажывае ў сучаснасці, а сучаснасць—у гісторыі.

Шкадаваў, вядома, што я быў адзін і не было з кім падзяліць сваю нядзельную радасць. Успаміналася набожныца маці. Чамусьці хацелася бачыць за карычневымі лаўкамі, што былі пастаўлены трохі наўскос, каб можна было паварнуцца да хораў, менавіта яе, да канца дзён сваіх шчыра набожную маці.

З учарашняга дня запомнілася і такое.

Стоячы над берагам нешырокай, куды вузейшай за наш наравісты і быстры ў Гародні Нёман, увабранай у каменныя берагі Шпрэе, дзе марудна сунуўся белы кацярок, я разам з усімі ўзіраўся на другі бок яе, на белую, вышынёю ў метры чатыры, да канца не зламаную берлінскую сцяну, што служыла цяпер агароджай японскай фірме «Таёта». А паварнуўшыся назад, тварам да шэра-жоўтага рэйхстага, на сетцы блізкай ад сябе агароджы нечакана ўбачыў белыя крыжы з чорнымі надпісамі імёнаў і датаў жыцця, найбольш кароткага, абарванага куляй. Гэта былі імёны тых, хто памкнуўся пералезці ненавісную сцяну, што дзяліла свет на дзве варожыя палавіны. У памяць урэзаўся нечы кароткі, уцiснуты ў запамінальныя лічбы — 1921—1961— чалавечы век. Таму, хто адважыўся перабрацца цераз сцяну, сёння споўнілася б семдзесят, а праўжыў ён усяго сорак. Як горка ўсведамляць, што свабода зазвсёды аплачваецца крывёю.

Аўторак, 2 ліпеня 1991 года.

Кінуў на шчасце ў каламутна-брудную ваду колькі ржава-залацістых пфенінгаў і з новым, ужо нажытым смуткам пастаяў каля двухпавярховых, даўгаватых параходзікаў, кругом якіх плавалі крыжанкі і лыскі, з узлётам падбіраючы кінуты раскрышаны хлеб ці булку.

Цяпер, прадчуваючы блізкія гадзіны ростані з зялёна-свойскім, зусім ужо не чужым Берлінам, успамінаю словы паляка Бярэзкі, родам з-пад Катавіцаў, нямецкага паэта і перакладчыка, з якім пазнаёміўся на вечарыне ў Норберта Рандава і які неяк даверліва сказаў мне: «Як добра было б з'яднаць палякаў і немцаў, раскідаўшы граніцы, альбо палякаў і беларусаў».

Бацькі яго—шахцёры, усе малыя ростам, бо велічна дужы мужчына ў забой не залезе, служылі ў аўстрыйскім войску. Ён сам, сконччыўшы лётнае вучылішча—у нямецкім, брат яго—у пасляваенным польскім.

«Гэта—лёс усіх,—удакладніў ён,—хто жыў ці радзіўся на пагранiччы. Мы кепска гаварылі па-польску, яшчэ горш панямецку».

У нас, беларусаў, мусіць, трохі інача: мы кепска гаварылі па-польску, не лепш па-руску і найлепш, вядома, па-тутэйшаму, па-беларуску.

Яшчэ зранку на ўчарашні білет, што купіў за дзевяць марак, з'ездзіў у блізкі ад нашай Ванзэе Карштадт—супер-магазін і прыдбаў нарэшце ручку з «вечным пёркам».

Нелітасцівая спёка, якое тут, у Берліне, даўно не было — 29. Берлінцы, асабліва малады, усе ў шорціках, як на пляжы, і, вядома, з калматымі, страшэннымі, як лютыя звяры, сабакамі, якія бягуць паперадзе гаспадароў, высалапіўшы языкі....

Я неяк спадцішка і падсвядома прывык да берлінскай моды, да спакойна-дабрадушных берлінцаў, да электрычкі са спісанымі лаўкамі, да веласіпедыстаў, да гаманкіх дзяцей з кніжкамі коміксаў, рукзакамі і сумкамі. Як прывык да дачных узодуж гарадской чыгункі дамкоў, да невысокіх са зрэзанымі верхавінкамі яблыняў і груш, да кветнікаў з касачамі, рамонкамі, браткамі, півонямі...

Ужо спакаваны чамадан і сумка — лішне набраў з дому, лішне накупляў, а ўсё, калі падумаць, ці так ужо неабходна чалавеку? Як добра было б, каб ён меў толькі тое, што трэба на сённяшні дзень.

Ауфвідэрзэен, Берлін!

код, памятаць прашчураў, свае карані.

Выступіў В. Адамчык і з драматычнай аповесцю ў сямі дзеях «Чорны цмок, або Яблык спакусы» («Маладосць»). На жаль, адносна гэтага твора магу сказаць у тым жа плане, як гэта зрабілі маладосцеўцы, паставіўшы ў канцы публікацыі прыпіску: «Друкуючы п'есу В. Адамчыка «Чорны цмок», рэдакцыя не заўсёды падзяляе маральна-этычную канцэпцыю аўтара пры трактоўцы некаторых падзей». Нават калі ў аўтара і ёсць негатыўна-выкрывальныя факты адносна блізкіх людзей вядомага нацыянальнага дзеяча і пісьменніка, дык ці трэба было пакідаць у творы імя і прозвішча, блізкае да сапраўднага, каб кожны мог здагадацца, пра каго ідзе гаворка? Могуць запярэчыць, што вялікаму чалавеку нішто «не пашкодзіць». Але пад сапраўдным імем паўстае жывым-здаровым і яго сын, які на самай справе загінуў на возеры Палік. Вось і ўзнікае ўсё ж пытанне аб той самай «маральна-этычнай канцэпцыі».

Па-ранейшаму не забываюць часопісы мінулае. У «Беларусі», дзякуючы А. Пісьмянковай, падрабязна ўзнаўляецца прыезд Н. Арсеневай у 1937 годзе ў Вільню (передрукаваны з культурна-грамадскага і літаратурнага месячніка «Беларускі летапіс» вершы Н. Арсеневай, верш М. Танка «Нашы дарогі», артыкул «Наталля Арсеннева ў Вільні»). «Полымя» пазнаёміла з артыкулам Я. Лёсіка «Асноўны матыў у творчасці Максіма Багдановіча» (пасляслоўе, публікацыя і заўвагі І. Багдановіч), развагамі У. Казберука наконт «Слова аб палку Ігаравым» і ролі мітрапаліта Кіпрыяна ў нацыянальнай гісторыі («Загадкі гісторыі літаратуры»)... «Маладосць» (парупіўся Б. Сачанка) апублікавала ўспаміны З. Верас «З жыцця Максіма Багдановіча». Гэтыя публікацыі сугучны дню сённяшняму, працуюць на Адраджэнне. Пра ўсе іх можна сказаць тое, што сказала І. Багдановіч адносна артыкула Я. Лёсіка «Не абыякавы да лёсу Бацькаўшчыны чытач, пазнаёміўшыся з артыкулам Язэпа Лёсіка, адчуе і зразумее, як натуральна ўваходзіць яго развважанні ў наш сённяшні дзень, як арганічна яны ўліваюцца ў працэс сённяшняга постлетаргічнага адраджэння, калі ідэя незалежнасці Беларусі — тая неўмiручая ідэя, за якую склалі галовы некалькі пакаленняў беларускіх інтэлігентаў,— стала нашай рэальнасцю. Аднак значна цяжэй, чым дэкларавацъ дзяржаўны суверэнітэт, пераадолець каланіяльную ментальнасць. Няхай жа ў гэтым нам дапаможа артыкул Язэпа Лёсіка».

І па-ранейшаму мала ў часопісах літаратурна-крытычных матэрыялаў (за выключэннем «Полымя»). Праўда, і тут зменшылася колькасць рэцэнзій. Зусім адмовіліся ад іх «Нёман» і «Маладосць». У «Полымі» ж хачу далучыць да згаданых ужо публікацый артыкул Т. Чабан «Космас «Вянка». Колькі сказана пра першую і адзіную кнігу М. Багдановіча! А развагі Т. Чабан — чытаюцца, бо — з павагай да таленту, з любоўю да яго і да літаратуры. Гэта ж вызначае і рэцэнзію Л. Ламекі «Лёсам наканаванае», якая разглядае кнігу Н. Гілевіча «Вяртанне і працяг». А ўспаміны Я. Казекі пра У. Караткевіча і Рыгора Бахту (быў такі пісьменнік) проста нельга не прачытаць. Асабліва згадкі пра тое, як у свой час давялося абараняць У. Караткевіча ад аршанскай газеты «Ленінскі прызыў». Не буду ўнікаць у змест гэтых згадак. Скажу адно. З успамінаў Я. Казекі пра У. Караткевіча добра відаць, наколькі на ўсіх нас паклаў свой адбітак час, і якая марная справа аднаго ўзвышаць, робячы праведнікам, другога «низвергать» з п'едэстала, ператвараючы ў «исчадие ада».

Са спазненнем з'явіўся дванаццаты нумар «Беларускай мовы і літаратуры ў школе». Натрапіце ў кіёску — абавязкова купіце, бо спатрэбіцца не на год і не на два. Найперш матэрыяламі, прысвечанымі М. Багдановічу. Упершыню апублікаваны «Радавод Максіма Багдановіча», падрабязна аналізуюцца яраслаўскі, ракуцёўшчынскі і ялцінскі перыяды яго жыцця. Расказваецца пра прэм'еру «Пагоні» ў дарэвалюцыйным Мінску. А яшчэ часопіс прапануе каляндар юбілейных дат і памятных дзён на сёлетні год.

Прайшоў год каляндарны, завяршыўся і год літаратурны. Што застанецца з яго ў літаратуры — пакажа час. Самы суровы і бязлітасны крытык.

А. М.

Сямён ДОРСКІ

14 студзеня на 72-м годзе жыцця раптоўна памёр член Саюза пісьменнікаў Беларусі Сямён Дорскі.

Сямён Львовіч Дорскі нарадзіўся 20 кастрычніка 1920 года ў Мінску ў сям'і служачага. Да Вялікай Айчыннай вайны скончыў тры курсы гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта. У чэрвені 1941 г. эвакуіраваны ў Куйбышаўскую вобласць, дзе працаваў у калгасе, затым настаўнічаў у г. Уральску. У 1942—1943 гг.— курсант ваеннага вучылішча, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Пасля дэмабілізацыі (1946) вярнуўся ў Мінск, працаваў перакладчыкам, без адрыву ад вытворчасці скончыў факультэт замежных моў Мінскага педагагічнага інстытута імя М. Горкага (1947). Пасля быў выкладчыкам, загадчыкам кафедры англійскай мовы універсітэта. У 1962—1983 гг.— дацэнт кафедры лексікалогіі (пазней стылістыкі) англійскай мовы Мінскага дзяржаўнага педінстытута замежных моў. Кандыдат філалагічных навук.

Літаратурную дзейнасць пачаў з вершаў (газета «Уральская правда», 1941—1942 гг.). З 1957 г. займаўся перакладчыцкай працай з англійскай, нямецкай, французскай і іспанскай моў на беларускую. На яго творчым рахунку пераклады раманаў П. Абрахамса, І. Кардэнаса Акуньі, К. Маккалаў, аповесцей Д. Алонсы, Г. дэ Бройна, П. Джойса, В. Ланге, Э. Лёста, Дж. Фінемара, паасобных п'ес, казак, апавяданняў вядомых пісьменнікаў свету.

С. Л. Дорскі клапаціўся пра павышэнне майстэрства перакладчыка, зычліва адносіўся да маладзейшых калег па працы, перадаваў ім свой багаты вопыт. Ён быў добрым і чулым таварышам, прынцыповым і душэўным чалавекам.

Светлы вобраз Сямёна Львовіча назаўсёды застанецца ў сэрцах сяброў і ўсіх, хто яго ведаў.

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніка Сямёна ДОРСКАГА і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

«Спадчына», № 6

Адкрыццё апошняга ў мінулым годзе, шостага нумара часопіса «Спадчына», канечне ж, — вершы Станіслава Булак-Балаховіча (публікацыя і ўступны артыкул А. Бяляцкага). Зразумела, па двух творах — «Покліч бацькі» і «Шарак ці Брысь» — цяжка меркаваць, наколькі генерал валодаў талентам, тым не менш, публікацыя цікавая, як цікавая і публіцыстыка Я. Пазняка (уступны артыкул І. Багдановіч).

З нябыцця вяртае часопіс і імя Міколы Куліковіча, друкуючы яго артыкул «Савецкая беларуская опера», працягвае знаёміць з творамі А. Цвікевіча і Ю. Віцьбіча.

У крыху нечаканай ролі выступае І. Чыгрынаў, пераўвасабляючы па-беларуску «Слова пра паход Ігараў...»

На людзей, неабыякавых да нацыянальнага Адраджэння, разлічаны і іншыя публікацыі ў традыцыйных раздзелах «Спадчыны»: «Народ. Гісторыя, культура» («Фарміраванне тэрыторыі беларусаў» Я. Юхо, «Археалогія пра крывічоў» Г. Штыхава), «Даследаванні, меркаванні, гіпотэзы» («Рыцарства, XVI стагоддзе» А. Хадыкі, «Метэаралагічныя станцыі ў дарэвалюцыйных навучальных установах» Н. Сянкевіч, «Воднымі шляхамі продкаў» Э. Навагонскага, «Снарб з вёскі Рубяжэвічы» І. Сінчука), «Сілуэты продкаў» («Віцень» В. Чаропкі), «Літаратурныя помнікі» («Пра дзяржаўнага мужа і яго асабістыча дабрачынасці» А. Воляна»). На завяршэнне нумара «Думка рэцэнзента».

ГУД БАЙ, ІРЫНА!

З заслужанай артысткай рэспублікі Ганнай Паўлаўнай Рыжковай я пазнаёміўся, можна сказаць, выпадкова. Было гэта гадоў восем ці дзевяць назад у мінскім Доме настаўніка, куды я прыйшоў па сваіх рэдакцыйных справах на нейкую нараду, якая завяршылася канцэртам артыстаў філармоніі.

Помню, абвешчанае вядучым канцэрта выступленне майстра мастацкага слова Рыжковай зала сустрэла проста ветлівымі апладысментамі. Адчувалася, што прозвішча артысткі большасці прысутных мала аб чым гаворыць, ды і жанр мастацкага чытання ў нас, мякка кажучы, не надта папулярны.

Але ўжо праз колькі хвілін Ганна Паўлаўна поўнасцю авалодала ўвагай публікі, якая то смехам, то гарачымі воплескамі сустракала кожны жарт, байку, верш, якія ў выкананні артысткі пачыналі жыць нейкім сваім адметным жыццём, набываючы новыя фарбы і адценні. Падумалася тады, што адным сваім выступленнем Рыжкова робіць для прапаганды беларускай літаратуры, беларускага слова ці не больш, чым аўтары дзесятка сумных, затэарэтызаваных літаратуразнаўчых артыкулаў.

Пасля канцэрта я прайшоў за кулісы і, падышоўшы да Ганны Паўлаўны, падзякаваў за радасць, якую яна прынесла ўсім прысутным. Неўзабаве я падзяліўся на старонках «ЛіМа» сваімі думкамі аб творчасці гэтай артысткі. Потым былі яшчэ сустрэчы з Рыжковай на канцэртных пляцоўках, яна стала заходзіць у рэдакцыю, і кожны раз яе эмацыянальныя, вельмі жывыя расказы аб сустрэчах з гледачамі, аб праблемах, з якімі мушаны сутыкацца артысты філармоніі, слухаліся з вялікай цікавасцю, надоўга запаміналіся.

І вось зусім нядаўна—званок. «Міхаська, гэта Рыжкова. Здагадайцеся, адкуль я толькі што прыехала?» Кажу ёй, што, пэўна, з нейкага чарговага цікавага выступлення. Чую ў трубцы смех: «Не,—з Амерыкі!». «Абавязкова заходзьце,—кажу,—раскажаце».

...Мы ўжо звычна, як само сабой зразумелае, гаворым пра сканчэнне халоднай вайны, якая дзесяцігоддзямі ішла паміж першай у свеце сацыялістычнай краінай і ўсім заходнім светам, быццам і не баяліся зусім нядаўна многія з нас самой думкі быць западозранымі ў нейкіх сувязях, хай нават і сваяцкіх; з замежжам, быццам не ставілі з тайнай радасцю слова—«не» ў анкетах супраць пытання: «Ці ёсць сваякі за мяжой?»

Калі Рыжковай пазваніла артыстка Валянціна Карэлікава і сказала, што толькі што вярнулася з гастроляў па Амерыцы і вязе ёй пісьмо ад даваеннай сяброўкі, першым пачуццём, якое авалодала Ганнай Паўлаўнай, было здзіўленне напалам з разгубленасцю. Ні пра якіх сваіх сяброваў у Злучаных Штатах Амерыкі Рыжкова ніколі не чула.

Яна сустрэлася з Карэлікавай, і тая расказала, што іх, беларускіх артыстаў, у час выступленняў у невялікім гарадку Саўт-Рывер пасялілі ў сем'ях мясцовай беларускай абшчыны. Яе асабіста запрасіла да сябе жыць вельмі сімпатычная пажылая жанчына, якую звалі Ірынай Жылінскай. Аднойчы яна спытала ў сваёй госці, ці не сустракала яна ў Мінску такую жанчыну—Рыжкову, Ганначку Рыжкову, з якой яна да вайны вучылася ў Мінскім тэатральным інстытуце. Карэлікава адказала, што добра ведае Ганну Паўлаўну Рыжкову, заслужаную артыстку рэспублікі. «Мо—яна?» «Яна, яна,—захвалявалася Жылінская,—Ганула таксама была, здаецца, Паўлаўна»...

У лісце (дарэчы, напісаным на чыстай беларускай мове) Ірына ўспамінала даваенае інстытуцкае жыццё, расказвала пра нягоды, якія выпалі ёй у гады вайны. Мабілізаваная фашыстамі на працу ў Германію, яна напрыканцы вайны апынулася ў зоне, занятай амерыканцамі. Тут яна напаткала хлопца, таксама беларуса, які, як і Ірына, быў загнаны на фашыстоўскую катаргу. Вырашылі разам ехаць у Амерыку...

Ганна Паўлаўна адразу ўспомніла прыгожую каравокую, крыху старэйшую за сябе дзяўчыну, з якой яны жылі ў адным інтэрнацкім пакоі і моцна сябравалі. Аднойчы Ірына расказала ёй, што яна з раскулачанай сям'і, якая была выслана ў Архангельскую вобласць, дзе ў хуткім часе бацькі памерлі, а яе родныя цёткі неяк змаглі забраць у Мінск, дзе яны жылі.

У Амерыку паляцеў ліст. Неўзабаве прыйшоў адказ. Потым былі тэлефонныя размовы, у час якіх Ірына настойліва запрашала даваенную сяброўку ў госці. «Яна мяне просіць прыехаць пагасцяваць, а я — яе, маўляў, прыязджай, пабачыш радзіму, як мы жывём,—расказвае Ганна Паўлаўна.— А яна мне: «Я ведаю, як вы жывяце».

Неўзабаве Жылінская прыслала выклік і грошы на дарогу.

А паехаць і зараз было не проста. Ганна Паўлаўна з сумам расказвае пра пакутлівае афармленне выязных дакументаў у бюракратычных АВІРы, пра тое, з якімі цяжкасцямі ўдалося набыць і авіябілет.

Але вось, пасля дванаццаці гадзін пералёту, Ганну Паўлаўну сустракае Ірына з дзецьмі. Муж яе некалькі гадоў назад памёр, дзеці жывуць сваімі сем'ямі, сама ж Жылінская дажывае век ва ўласным трохпавярховым доме ў Саўт-Рыверы — гарадку, што за некалькі дзесяткаў кіламетраў ад Нью-Йорка. Пытаюся ў Рыжковай, чым займалася ўсе гэтыя гады ў Амерыцы яе сяброўка — мо таксама прысвяціла сябе артыстычнай дзейнасці? Не, была сціплай працаўніцай, як і яе муж. Цяпер жыве на пенсію, ды яшчэ на дадатковы прыбытак—трымае кватаранта.

У час свайго расказу Рыжкова не абмінае матэрыяльнага боку жыцця тутэйшых людзей. Амаль усе, з кім яна пазнаёмілася ў Саўт-Рыверы, жывуць, па нашых мерках, вельмі заможна. У магазіны (наша самае балючае месца) заходзіш, як у казачныя пячоры Аладзіна.

Ці варта было па гэта ехаць у Амерыку? — спытае тут каторы прынцыповы чытач. Мабыць, не варта. Але не звярнуць увагі і на гэты бок жыцця было б з боку Ганны Паўлаўны танным крывадушшам. Так, як сказаў класік, «чалавек — вышэй сытасці», і гэтую формулу нам унушалі дзесяцігоддзямі людзі, якія, як правіла, вельмі дбалі пра свой дабрабыт, любілі добра і смачна пад'есці, прыгожа апрануцца, жылі (і жывуць) у шыкоўных кватэрах, ездзілі адпачываць на лепшыя курорты, карысталіся рознымі закрытымі размеркавальнікамі.

Але я сапраўды не стану пераказваць гэтую частку аповяду Рыжковай, тым больш, што нічога новага яна тут паведаміць не магла. Свет стаў адкрыты, і мы ўжо шмат чаго ведаем пра жыццё людзей у замежжы. Калі ж гэтае веданне разыходзіцца з пастулатамі нашай ранейшай афіцыйнай прапаганды, тым горш для яе.

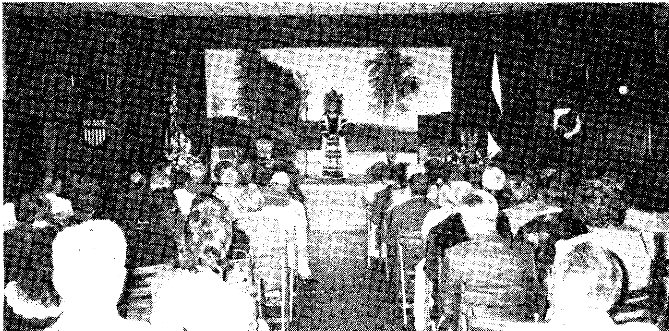
Я хачу больш падрабязна спыніцца на расказе Ганны Паўлаўны аб жыцці беларусаў у Саўт-Рыверы. «Не трэба думаць,— кажа яна,— што яны жывуць тут нейкім адасобленым жыццём. Не, усе яны трывала інтэгрыраваны ў амерыканскае грамадства, з'яўляюцца патрыётамі Амерыкі, але, разам з тым, змаглі зберагчы сваю нацыянальную самасвядомасць, сваю мову, культуру, жыва цікавяцца ўсім, што адбываецца на далёкай радзіме».

Усе беларусы ў Саўт-Рыверы (іх тут больш за дзвесце чалавек) ведаюць адзін аднаго.

— Дзверы Ірынінага дома не зачыняліся,— з усмешкай расказвала Рыжкова,— я адразу займела дзесяткі сяброў. Усе яны прагнулі атрымаць хоць якую-небудзь вестачку з Беларусі, хоць які-небудзь сувенір. Трэба было бачыць, як яны разглядалі паштоўкі з выявамі Мінска, іншых выдатных мясцін рэспублікі, якія я здагадалася захапіць з сабой.

Яны сфатаграфаваліся разам пасля канцэрта Г. РЫЖКОВАЙ. Данчык, Ганна Паўлаўна (у цэнтры) і маці Данчыка спадарыня Юлія.

Беларускі клуб у Саўт-Рыверы, ЗША.

Сярод мясцовых беларусаў нямала людзей, якія пішуць на роднай мове вершы і песні. Я пазнаёмілася там з Пётрам Нядзведскім, які паказаў мне некалькі сваіх вершаў, пакладзеных на музыку. Дарэчы, ноты некалькіх яго песень я прывезла дамоў, хачу паказаць іх нашым кампазітарам-прафесіяналам. Былі ў мяне цікавыя сустрэчы з паэтам Міхасём Кавылём, які там, у Амерыцы, выдаў некалькі зборнікаў на беларускай мове. Думаю, колькі яго вершаў уключыць у свой рэпертуар.

Да слова сказаць, беларускую абшчыну Саўт-Рывера не абыходзяць увагай многія візіцёры з Беларусі. Калі святкавалася стагоддзе з дня нараджэння Максіма Багдановіча, сюды прыехалі міністр замежных спраў рэспублікі П. Краўчанка і пастаянны прадстаўнік Беларусі пры ААН Г. Бураўкін, якія «прывезлі» з сабой «Песняроў», што ў гэты час гастралявалі ў Амерыцы. Сустрэчы адбыліся ў клубе, пабудаваным на сродкі мясцовых беларусаў (дарэчы, ім належыць і санаторый у гарах, дзе члены абшчыны адпачываюць сем'ямі, пабудавалі і сваю царкву) «Мабыць, выступалі і вы там?» — пытаюся ў Рыжковай. Замест адказу Ганна Паўлаўна паказвае мне некалькі каляровых здымкаў. Бачу на іх Рыжкову ў беларускім нацыянальным касцюме на прыгожа прыбранай сцэне. Звяртаю ўвагу на заднік з выявай маляўнічага беларускага пейзажа — лес, рака, сонечныя промні. «Клуб вельмі прыгожы, — кажа Рыжкова, — усюды нацыянальны арнамент, іншая атрыбутыка. Адным словам, бачыш, што гэта менавіта беларускі клуб».

Ганна Паўлаўна прывезла з сабой свае канцэртныя афішы, сябры расклеілі іх па горадзе. У клуб людзей набілася паўнютка — сабраліся, здаецца, усе мясцовыя беларусы. «Няёмка пра сябе гаварыць, — працягвае Ганна Паўлаўна,— але такога прыёму, такіх апладысментаў мне не часта даводзілася сустракаць дома... Быў момант, калі я не магла стрымаць слёз. Чытаю бураўкінскія радкі: «Хто раней, хто пазней, толькі ўсе зноў і зноў мы прыходзім да простых, як хлеб і паветра, высноў, што жыццё чалавеку даецца адно, і што як не надточвай, кароткае вельмі яно. І што праўда на свеце адна, без крупінкі маны. І што шчасця на свеце няма без сваёй стараны...» і бачу, як пажылыя людзі, што сядзяць у першых крэслах, падносяць да вачэй насоўкі... Дарэчы, канцэрт мой мясцовыя аматары запісалі на відэастужку, якую падаравалі мне.

Я слухаю яе, і думаю пра тое, што настальгія па родным краі, зямлі, дзе нарадзіўся і вырас, дзе твае карані, жыве ў чалавеку да самага апошняга яго дня...

Паўтара месяца гасцявання праляцелі, заўважае Рыжкова, як адзін дзень. І вось зноў самалёт, гадзіны над акіянам, Еўропа, Санкт-Пецярбург. І адразу сустрэча з цудоўнай савецкай рэчаіснасцю. На мытні жанчына ў форменным адзенні, корпаючыся ў сумцы, вымае адтуль і адкладае ўбок пару колцаў кілбас, якія Ірына дала ў дарогу. «Нельзя, не положено, — кажа яна, падцяўшы вусны. — Будем составлять акт из изъятие». «Навошта той акт, — кажа Рыжкова, — забярыце тыя кілбасы». Жанчына, адводзячы вочы, падсоўвае іх да сябе.

Гуд бай, Ірына! Добры дзень, Радзіма!

Міхась ЗАМСКІ.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах. Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12